

БАГАТОГАЛУЗЕВИЙ СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Полтава 2021

УДК 811.161.2'373.46(038)

Б 14

*Рекомендовано Вченою радою Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка
(протокол №5 від 26 листопада 2020 р.)*

Рецензенти:

Шитик Л.В. – доктор філологічних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького);

Онiпко В.В. – доктор педагогічних наук, професор (Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка).

Б 14 Багатогалузевий словник термінів / уклад. Степаненко М.І., Титаренко В.П., Титаренко О.О. Полтава : Астроя. 2021. 204 с.

Багатогалузевий словник-довідник розрахований на студентів спеціальностей «Трудове навчання та технології», «Професійна освіта (Технологія виробів легкої промисловості)», «Професійна освіта (Дизайн)» і вчителів шкіл, які викладають дисципліни «Трудове навчання» та «Технології».

УДК 811.161.2'373.46(038)

© ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2021

© Видавництво «Астроя», 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
Розділ 1. ПЕДАГОГІКА.....	6
Розділ 2. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ...	36
Розділ 3. НАРОДНІ ПРОМИСЛИ.....	43
Розділ 4. ОСНОВИ ВИРОБНИЦТВА.....	67
АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ.....	171
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА.....	198

ПЕРЕДМОВА

Багатогалузевий словник-довідник розрахований на студентів спеціальностей «Трудове навчання та технології», «Професійна освіта (Технологія виробів легкої промисловості)», «Професійна освіта (Дизайн)» і вчителів шкіл, які викладають дисципліни «Трудове навчання», «Технології». Він допоможе здобувачеві вищої освіти й педагогу глибше оволодіти понятійним апаратом науки, усвідомити чи конкретизувати значення того або того поняття (терміна), з'ясувати його місце в аналізованій лексичній системі: взаємозалежність, взаємопідпорядкованість між лексичними одиницями і словосполученнями на позначення педагогічних термінів, термінів, що стосуються теорії і методики технологічної освіти, народних промислів, основ виробництва, родо-видові зв'язки між ними, синонімічні відношення, які встановлюються між власне українськими назвами та іншомовними відповідниками.

Джерелом для добору поданих у цій праці понять і термінів послужили наукові й навчальні посібники з дисциплін «Основи сучасного виробництва», «Теорія і методика технологічної освіти», «Народні промисли», «Педагогіка», науково-методичні й наукові дослідження, уміщені в періодичних виданнях. Укладачі словника-довідника порівнювали тлумачення того або того поняття чи терміна в різних наукових та лексикографічних джерелах і формували відповідну словникову дефініцію.

Усі поняття й терміни (як слова, так і прості та складні словосполучення) розташовані в алфавітному порядку.

У кінці Словника-довідника вміщено алфавітний список зареєстрованих понять та термінів.

До найменувань іншомовного походження (слів або їхніх значущих частин – морфем) подано етимологічну довідку: у дужках позначено джерело походження й розкрито етимологію слова (слів), яке послужило базою для творення поняття чи терміна:

Академія (від грец. Ἀκαδημία, від імені міфічного Академа, на честь якого названа місцевість поблизу Афін).

Метод проєктів (лат. *métodos* – шлях крізь, *projectus* – спрямований уперед).

Ансамбль (пер. з франц. *ensemble* – разом, відразу).

Агроценоз (гр. *αγροζ* (*agros*) – поле + гр. *κοινος* (*koinos*) – загальний).

У процесі укладання багатогалузевого словника термінів використано

такі лексикографічні, наукові та навчально-методичні праці:

Биологический энциклопедический словарь / ред. кол.: М. С. Гиляров (гл. ред.) и др. Москва : Сов. энцикл., 1989. 864 с.

Біологічний словник / за ред. акад. К. М. Ситника і В. О. Гопчинського. Київ : Укр. Рад. Енцикл., 1986. 680 с.

Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.

Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доп. й виправ. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.

Довідник агронома / за ред. Л. Л. Зіневича. Київ : Урожай, 1985. 672 с.

Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. 2-е вид., випр. Київ : Аконт, 2004. 928 с.

Образотворче мистецтво: енциклопедичний ілюстрований словник-довідник / упоряд. П. Пасічний. Київ : Факт, 2007. 680 с.

Реймерс Н.Ф. Основные биологические понятия и термины: Книга для учителя. Москва : Просвещение, 1988. 319 с.

Русско-украинский словарь: в 3 т. / ред. кол.: И. К. Белодед (председ.) и др. Київ : Укр. Сов. Энцикл., 1983. 1984.

Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Укр. Рад. Енцикл., 1976. 776 с.

Словник української мови : у 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід (гол.) та ін. Київ : Наук, думка, 1970–1980.

Ставровский А. Е., Савич И. А. Основы животноводства : учеб. пособ. для 9-11 кл. Москва : Просвещение, 1983. 249 с.

Титаренко В. П., Титаренко О. О. Сучасне сільськогосподарське виробництво : навч. посіб. Полтава, 2010. 476 с.

Титаренко О. О. Методика вивчення агровиробництва : навч.-метод. посіб. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2014. 292 с.

Устименко Г. В., Колонахов П.Ф., Раздымалин И.Ф. Основы агротехники полевых и овощных культур. Москва : Просвещение, 1984. 256 с.

УКРАЇНСЬКИЙ АЛФАВІТ

А а, Б б, В в, Г г, Ґ ґ, Д д, Е е, Є є, Ж ж, З з, И и, І і, ї ї, Й й, К к, Л л, М м, Н н, О о, П п, Р р, С с, Т т, У у, Ф ф, Х х, Ц ц, Ч ч, Ш ш, Щ щ, Ю ю, Я я, ь

Розділ 1

ПЕДАГОГІКА

А

АВТОРИТЕТ УЧИТЕЛЯ – загально визнана учнями та їхніми батьками значущість достоїнств учителя й заснована на цьому сила його виховного впливу на дітей. До таких достоїнств належать висока духовність, культура, інтелігентність, ерудиція, високі моральні якості, педагогічна майстерність. Професійний А. у. значною мірою залежить також від його становища в суспільстві. Ставлення дітей до А. у. є неоднаковим у різному віці. У ранньому дитинстві діти повністю підкоряються авторитету вчителя, підростаючи ж, вони починають більш свідомо й конкретно сприймати ті якості вчителя, які створюють йому авторитет в очах дітей: його ерудицію, культуру, знання, педагогічний такт тощо.

АВТОРСЬКА ШКОЛА – оригінальна загальнопедагогічна, дидактична, методична чи виховна система, опрацьована з урахуванням надбань психології, педагогіки, вікової фізіології та інших наук, вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду, яка реалізується під керівництвом чи за участю її автора (авторів) принаймні в одному навчально-виховному закладі. Як правило, А. ш. є іменною (наприклад, школа В. О. Сухомлинського, школа М. П. Гузика тощо). Однак часто такі школи виокремлюють і за узагальненою назвою філософської, соціологічної, психолого-педагогічної ідеї, покладеної в основу навчально-виховної системи («Школа розвиваючого навчання», «Школа діалогу культур» тощо). А. ш. є одним із типів експериментального майданчика.

АГРЕСИВНІСТЬ ДІТЕЙ – емоційний стан і риса характеру дитини. Вирізняється імпульсивною активністю поведінки, афективними переживаннями – гніву, злості, намаганням заподіяти іншому травму (фізично чи морально). А. д. є наслідком поганого ставлення до них (брак чуйності й поваги, надмірна строгість, зловживання покараннями).

АЗБУКА (від назв двох перших кирилических літер «аз» та «буки»).

1. Сукупність літер, прийнятих у тій або тій писемності й розташованих у певному порядку. Інша назва *алфавіту*.
2. Назва початкового посібника для навчання грамоти.
3. Система умовних знаків: у музиці – нотна А., у телеграфії – телеграфна А. тощо.
4. Переносно – основні, найпростіші початки будь-якої науки, справи; «азбучна істина» – усім відоме безумовне

твердження.

АКАДЕМІК – в Україні академічне звання, яке мають дійсні члени НАН України й низки галузевих академій. А. обираються Загальними зборами даної академії з числа вчених, які збагатили науку працями першорядного наукового значення. Існують також звання почесний А. й іноземний член. Звання А. існує також в академіях зарубіжних країн.

АКАДЕМІЧНИЙ РІК – період занять від їхнього початку й до кінця у вишах (як правило, 8–10 місяців). Назва «академічний рік» уживається в багатьох країнах і відповідає терміну «навчальний рік», прийнятому для всіх навчальних закладів в Україні.

АКАДЕМІЧНІ СВОБОДИ – право викладачів вищих навчальних закладів, зокрема університетів, проводити навчальну й наукову роботу, керуючись своєю совістю, без обмежень з боку держави, а також право студентів на самоврядування й на організацію занять на власний розсуд. А. с. передбачалися в Середньовіччя привілеями з боку церкви чи світських владик, пізніше – державними законами. Вони відігравали прогресивну роль, забезпечуючи певну незалежність науки від теології. Академічні свободи педагогічних, науково-педагогічних працівників, студентів, курсантів, аспірантів, докторантів тощо визначені законом України «Про освіту». В законі сформульовані їхні права та обов'язки й гарантії державою цих прав.

АКАДЕМІЯ (від грец. Ἀκαδημία, від імені міфічного Академа, на честь якого названа місцевість поблизу Афін). 1. Давньогрецька філософська школа, яку заснував Платон. 2. Вищі наукові центри – Національна Академія наук України, академії наук зарубіжних країн, галузеві А. (педагогічних, медичних, аграрних, правничих та інших наук). 3. Вищий навчальний заклад (А. військова, сільськогосподарська тощо). діяльність якого спрямована на розвиток освіти, науки й культури шляхом проведення наукових досліджень і навчання на всіх рівнях вищої, післявузівської та додаткової освіти переважно в одній із галузей науки, техніки чи культури. А. є провідним науковим і методичним центром у сфері своєї діяльності, який у широких масштабах здійснює підготовку спеціалістів вищої кваліфікації й перепідготовку керівних спеціалістів певної галузі.

АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК (АПН) УКРАЇНИ – вища наукова установа з проблем освіти, педагогіки та психології, яка об'єднує найвидатніших учених, котрі досягли значних успіхів у науковій і науково-педагогічній діяльності, збагативши педагогічну або психологічну науку

вагомими працями. Створена згідно з Указом Президента України в березні 1992. Має дійсних членів та членів-кореспондентів. Відповідно до Статуту покликана всіляко сприяти найповнішому використанню й відтворенню інтелектуального та духовного потенціалу народів України, пріоритетному розвитку людинознавчих наук, забезпечувати випереджальний розвиток педагогічної науки з урахуванням перспектив соціально-економічного розвитку України, утверджувати загальнолюдські й національні цінності. Для виконання своїх завдань НАПН організовує, координує та здійснює наукові дослідження з проблем освіти, педагогіки й психології, визначає наукову політику в галузі педагогіки та психології, розробляє й науково обґрунтовує новітні педагогічні технології, форми, методи й засоби освіти, виховання та навчання дітей різних вікових груп, створює програми, підручники й методичні посібники для різних навчально-виховних закладів, досліджує світові тенденції розвитку освіти й педагогічної науки, аналізує освітні стандарти і зміст освіти в зарубіжних країнах, вивчає, узагальнює та поширює передовий вітчизняний і зарубіжний педагогічний досвід. НАПН об'єднує п'ять науково-дослідних інститутів: педагогіки, виховання, психології, дефектології, педагогіки і психології вищої школи. НАПН підпорядковано'ряд науково-педагогічних центрів та експериментальних майданчиків у різних регіонах країни для дослідження окремих проблем навчання й виховання.

НАПН видає журнал «Вісник НАПН України» та «Педагогічну газету».

Зв'язок і співробітництво з учителями й викладачами вишів здійснюються в різноманітних формах: сесії, дискусії, конференції, експозиції, семінари, спільна підготовка підручників, навчальних і методичних посібників, монографій, «Педагогічні читання». Вищим органом НАПН є Загальні збори дійсних членів, членів-кореспондентів та іноземних членів. Керівництво всією діяльністю Академії в період між Загальними зборами здійснює Президія у складі: президента, віцепрезидента, п'яти академіків-секретарів – керівників відділень, головного ученого секретаря і 8 членів, які обираються Загальними зборами терміном на п'ять років із числа її дійсних членів та членів-кореспондентів.

АКРЕДИТАЦІЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ (франц. *accréditation*, від лат. *accredo* – довіряю) – офіційне визнання їх права здійснювати свою діяльність на рівні державних вимог і стандартів освіти. Мета акредитації полягає у визначенні можливостей конкретного державного вищого навчального закладу готувати кадри певного рівня. Акредитація проводиться з ініціативи й за рахунок вищого навчального

закладу. Акредитованими можуть бути вищий навчальний заклад загалом або окремі спеціальності, за якими ведеться підготовка кадрів. Залежно від наслідків акредитації встановлюють 4 рівні акредитації.

АКСЕЛЕРАЦІЯ (АКЦЕЛЕРАЦІЯ) (від лат. *acceleratio* – прискорення). 1. У біології розвитку – прискорення темпів індивідуального розвитку організмів на певній стадії їхнього розвитку. 2. В антропології – прискорення темпів індивідуального росту й розвитку дітей і підлітків порівняно з попередніми поколіннями. Темп А. досягає максимуму в період статевого дозрівання.

АЛЧЕВСЬКА Христина Данилівна (16.IV.1841, м. Борзна Чернігівської обл. – 15.VIII.1920, Харків) – український педагог, діячка народної освіти. Відкрила Харківську жіночу недільну школу (безплатну). Працювала в ній учителькою, обстоювала українську мову, пропагувала твори Т. Г. Шевченка. А. була членом багатьох просвітницьких товариств, віце-президентом Міжнародної ліги освіти. Разом із колективом учителів своєї школи створила навчальний посібник «Книга взрослых» (т. 1–3. Москва, 1899–1900). Автор спогадів «Передумано и пережито» (Москва, 1912).

АЛЬМА-МАТЕР (від лат. *alma mater*, букв. – мати-годувальниця) – старовинна студентська назва університету (як такого, що дає поживу розумові).

АНАЛІЗ І СИНТЕЗ (від грец. *αναλυσις* – розклад, розчленування; *σύνθεσις* – поєднання, приміщення разом; *σύν* – з, разом і *θεσις* – стан, місце) – діалектично суперечливі процеси поділу на складники – аналіз й утворення цілого з частин – синтез. А. і с. – взаємопов'язані та взаємозумовлені логічні методи наукового пізнання, що виникли на основі практичної діяльності людей, їхнього досвіду. Єдність А. і с. забезпечує об'єктивне, адекватне відображення дійсності.

АНАЛІЗ УРОКУ – розгляд і оцінка навчального заняття загалом або окремих його сторін. Проводиться: а) з метою управління директором школи і його заступником роботою вчителя; б) як засіб удосконалення й підвищення кваліфікації учителів, вивчення й узагальнення їхнього досвіду (головним чином А. відкритого уроку); в) під час педагогічної практики студентів – майбутніх учителів. При А. у. враховується діяльність учителя й діяльність учнів. Розрізняють загальний А. у., який охоплює всі сторони уроку, і спеціальний, спрямований на окремі його сторони.

АНДРАГОГІКА (від грец. *άνήρ* (*άνδρος*) – дорослий чоловік і грец. *αγωγή* – вести керівництво, виховання) – педагогіка дорослих, одна з

педагогічних наук, яка займається дослідженням проблем освіти, самоосвіти й виховання дорослих. Завданням А. є опрацювання змісту, організаційних форм, методів і засобів навчання дорослих, використання для цієї мети засобів масової інформації; визначення оптимальних інтервалів між періодами інтенсивного навчання, функціонування професійних курсів залежно від характеру виробництва. Становлення А. як самостійної науки відбулося в 1950–1970-х роках ХХ ст. Воно пов'язане з іменами таких учених: американців М. Ноулза і Р. Сміта, англійця П. Джарвіса, німця Ф. Пьоггелера, голландця Т. Тен Хаве, поляка Л. Туроса та ін.

АНКЕТУВАННЯ (від франц. *enquête*, букв. – розслідування) – один із засобів письмового (іноді й усного) опитування значної кількості учнів за певною схемою – анкетною або опитувальним листом. Мета А. – зібрати масовий (найчастіше орієнтовний) матеріал, який після статистичної обробки використовують для розв'язання певних педагогічних, психологічних та інших завдань. Сучасна педагогіка розглядає А. як допоміжний засіб, оскільки одні статистичні дані опитування не можуть бути підставою для встановлення складних педагогічних закономірностей.

АРИСТОТЕЛЬ (дав. гр. *Ἀριστοτέλης*; 384 до н. е., Стагіра – 322 до н. е., Халкіда) – давньогрецький філософ, один з найвидатніших мислителів усіх часів, учень Платона. У 367–347 рр. до н. е. брав участь в Академії платонівській. У 343 р. став учителем Александра Македонського. У 335 р. повернувся до Афін, де заснував власну філософську школу – Лікей (або Ліцей). У своїх працях («Метафізика», «Фізика», «Аналітика», «Топіка», «Категорії», «Про душу», «Етика», «Політика» та ін.), які охопили майже всі галузі знань того часу, прагнув узагальнити досягнення античної науки. А. розвивав теорію виховання «вільнонароджених громадян». На його думку, людина від природи дістає лише задатки здібностей, які може розвинути виховання. За А. виховання має забезпечувати гармонійне поєднання фізичного, морального й розумового розвитку людини. У сфері розумового виховання відстоював широку освіченість, яка не сумісна зі спеціалізацією в якомусь одному виді діяльності. А. вимагав урахувати вікові особливості дітей у навчанні.

АСПРАНТ (від лат. *aspirans* – той, хто до чогось прагне) – особа, яка готується до наукової чи викладацької роботи у вишах і науково-дослідних інститутах (див. Аспірантура).

АСПРАНТУРА (від лат. *aspirans* – прагну) – в Україні основна форма підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів. Організована 1925 р.

Існує очна (4 роки) із забезпеченням аспірантів державною стипендією і заочна А. (4 роки). В А. приймають осіб, які виявили здатність до науково-педагогічної чи науково-дослідної діяльності, що мають закінчену вищу освіту і склали вступні екзамени. Аспірант працює під керівництвом наукового керівника, готує дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора філософії.

АТЕСТАЦІЯ (від лат. attestatio – посвідчення, підтвердження) – визначення кваліфікації спеціаліста, рівня його професійно-технічних знань, практичного досвіду, необхідних для виконання конкретних службових обов'язків.

Б

БАЗОВА ОСВІТА – соціально необхідний рівень загальноосвітньої підготовки, який передбачає всебічний розвиток і ціннісно-етичну орієнтацію особистості, формування загальнокультурної основи її подальшої освіти, громадського і професійного становлення.

БЕЗПЛАТНІСТЬ НАВЧАННЯ – один з основних принципів організації освіти. Згідно з Конституцією України навчання дітей у державних загальноосвітніх школах є безплатним. У приватних школах навчання платне.

БЕСІДА в дидактиці – метод навчання, при якому вчитель, спираючись на наявні в учнів знання й досвід, користуючись запитаннями, підводить учнів до розуміння й засвоєння нових знань, до повторення й перевірки знання навчального матеріалу.

БІБЛІОГРАФІЯ (від грец. βιβλιον – книга і γραφω – пишу) – галузь науково-практичної діяльності, завданням якої є бібліографічна інформація про твори друку (чи інші документи) з метою впливу на використання їх у суспільстві. Терміном «Б.» позначають також бібліографічні покажчики, списки літератури, огляди.

БІОГРАФІЧНИЙ МЕТОД (від грец. bios – життя, grapho – пишу) – один з методів психологічного дослідження. Використовується головню в процесі вивчення психологічних особливостей тієї чи тієї людини. Суть його полягає в збиранні й аналізі матеріалів, які характеризують життєвий шлях і розвиток психічних властивостей досліджуваної особи.

БОЛОНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ – один із найстаріших університетів Європи. Заснований у XI ст. в м. Болонья (Північна Італія) як юридичний навчальний заклад. Лише в XIV ст. відкрито філософський, медичний і теологічний факультети. Б.у. користувався надзвичайно великою

популярністю в XII–XV ст. У XX ст. поступився першістю більшим італійським університетам – Римському та Неапольському. З 1478 в Б. у. викладав астрономію, а в 1481–1482 був ректором український учений, доктор медицини й філософії Георгій Дрогобич.

БУДИНОК ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТИ, Будинок учителя – культурно-освітній заклад в Україні, який проводить роботу серед учителів, працівників педагогічних навчальних закладів, дошкільних, шкільних та інших установ системи освіти.

В

ВЕРБАЛЬНИЙ (від лат. *verbalis* – слово) – словесний, мовний, усний; наприклад: вербальне спілкування, вербальні форми роботи вчителя тощо.

ВИКЛАДАННЯ – діяльність учителя у процесі навчання. Воно полягає у постановці перед учнями пізнавального завдання, повідомленні нових знань, організації спостережень, лабораторних і практичних занять, керівництві роботою учнів по засвоєнню, закріпленню й застосуванню знань, у перевірці якості знань, умінь і навичок.

ВИКЛАДАЧ – у широкому розумінні слова – працівник вищої, середньої спеціальної або загальноосвітньої школи, який викладає якийсь навчальний предмет; у вузькому розумінні слова – штатна посада у вишах і середніх спеціальних навчальних закладах.

ВИРОБНИЧА ЕКСКУРСІЯ (НАВЧАЛЬНА) – одна з форм навчання в загальноосвітніх школах України. В. е. передбачені навчальними програмами, головним чином з предметів природничо-наукового циклу й у зв'язку з трудовим навчанням. Під час В. е. учні знайомляться з принципами будови й дії машин, верстатів, технічних споруд; з використанням у техніці різних матеріалів; з технологічними процесами й контрольнo-вимірjувальною апаратурою тощо.

ВИРОБНИЧА ПРАКТИКА – в Україні й інших країнах складник навчальної роботи вищої, середньої спеціальної та загальноосвітньої школи. Проводиться на промислових і сільськогосподарських підприємствах, у науково-дослідних інститутах, школах тощо.

ВИХОВАННЯ – процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. У широкому розумінні В. – це вся сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства. Сюди входить як спеціально організований вплив виховних закладів, так і

соціально-економічні умови, що діють певного мірою стихійно. У вузькому розумінні слова В. є планомірним впливом батьків і школи на вихованця. Метою В. є сприяння розвитку у вихованця виявленого обдарування чи отримання якихось задатків відповідно до мети. Засобом В. є насамперед приклад, який вихователь подає вихованцеві, потім – наказ (вимога й заборона), переконання, привчання та навчання.

ВИХОВАННЯ Й РОЗВИТОК – індивідуальний розвиток людини – ряд послідовних кількісних і якісних змін, яких зазнає її організм від моменту зародження й до кінця життя, становлення людини як соціальної істоти. Виховання починається з народження людини й відіграє важливу, хоча й різну роль у всіх формах і на всіх етапах розвитку особистості. Між В. й р. існує тісний взаємозв'язок. Не лише розвиток особистості залежить від виховання, а й виховання від розвитку. Правильне розуміння взаємозв'язку В. й р., спростовуючи фаталістичні концепції психічного розвитку особистості, має важливе значення для наукового обґрунтування методів педагогічного керівництва всебічним розвитком особистості.

ВИЩА ОСВІТА – рівень освіти, що її одержують на базі середньої у вищих навчальних закладах і який підтверджується офіційно визнаними документами (дипломами, сертифікатами тощо). В. о. – результат засвоєння такої сукупності систематизованих знань і навичок діяльності, яка дає значну спеціалістові самостійно й відповідально вирішувати дослідницькі і практичні завдання, творчо використовуючи й розвиваючи досягнення культури, науки, техніки. Специфіка В. о. – безпосередня взаємодія освіти й наукової діяльності, вивчення навчальних дисциплін на рівні, максимально наближеному до актуальних досягнень науки і практики, підвищені вимоги до соціально-громадянської й ділової підготовки випускників навчальних закладів.

ВІДКРИТИЙ УРОК – урок, на якому присутні інші вчителі та запрошені особи. В. у. проводяться кваліфікованими вчителями зі складних або недостатньо розроблених у методиці тем навчальної програми з метою показу й поширення найефективніших прийомів навчально-виховної роботи. В. у. сприяють упровадженню досягнень педагогічної науки у практику, поширенню передового педагогічного досвіду, підвищенню кваліфікації учителів.

ВІДМІННИК НАРОДНОЇ ОСВІТИ – нагрудний значок, яким нагороджують працівників шкіл, установ, підприємств і органів Міністерства освіти України за відмінне виконання покладених на них обов'язків та завдань.

Г

ГІГІЄНА (від грец. ὑγιεινός – здоровий) – наука, що вивчає вплив різноманітних факторів навколишнього середовища й виробничої діяльності на здоров'я людини, її працездатність, тривалість життя, розробляє практичні заходи оздоровлення умов життя та праці людини.

ГІГІЄНА ПРАЦІ УЧНІВ – розділ гігієни дітей і підлітків, який вивчає вплив умов праці й різних її видів на організм учнів і опрацьовує комплекс санітарно-гігієнічних заходів, спрямованих на підвищення працездатності, охорону й зміцнення здоров'я школярів. Г. п. у. передбачає раціональну організацію праці учнів відповідно до їх вікових особливостей і можливостей в оптимальних умовах повітряно-теплого й світлового режимів, при раціональному чергуванні з відпочинком.

ГІДНІСТЬ – поняття моральної свідомості, у якому виражається уявлення про самоцінність людської особистості, її моральну рівність з усіма іншими; категорія етики, що відображає моральне ставлення індивіда до самого себе й суспільства до нього. Як форма прояву соціальної й моральної свободи поняття «гідність» включає право людини на повагу, визнання її прав і одночасно передбачає усвідомлення нею свого обов'язку та відповідальності перед суспільством.

ГРА – форма вільного самовияву людини, яка передбачає реальну відкритість світові можливого й розгортається або у вигляді змагання, або у вигляді зображення (виконання, репрезентації) якихось ситуацій, смислів, станів.

Зміст Г. рольової реалізується дитиною у взятій на себе ролі, згідно з певними правилами поведінки, що регулюють її виконання. Тому всяка Г. рольова – це школа довільної поведінки й діяльності, властивої поведінці й діяльності дорослих.

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ – формування громадянськості як інтегративної якості особистості, яка дає змогу людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною. До основних елементів громадянськості належить моральна й правова культура, яка виражається в почутті власної гідності, внутрішньої свободи особистості, дисциплінованості, у повазі й довірі до інших громадян і до державної влади, здатної виконувати свої обов'язки, у гармонійному поєднанні патріотичних, національних та інтернаціональних почуттів. Основні риси громадянина закладаються в дитячому, підлітковому, юнацькому віці на основі досвіду, набутого в родині, школі, соціальному середовищі, і в подальшому

формується протягом усього життя людини. Основна мета Г. в. – виховання в людини моральних ідеалів суспільства, почуття любові до Батьківщини, прагнення до миру, потреби у праці. У сучасних умовах важливою громадянською якістю стає здатність людини до самовизначення, завдяки якому людина зможе розумно існувати в умовах вибору, тобто в умовах свободи й відповідальності.

ГУМАНІТАРНА ОСВІТА – сукупність знань у галузі соціально-гуманітарних наук і пов'язаних з ними практичних навичок та вмінь. Г. о. – важливий засіб формування світогляду, відіграє велику роль у загальному розвитку людей, в їхньому розумовому й моральному вихованні. Розрізняють загальну та професійну Г. о. Загальну Г. о. дає середня загальноосвітня школа. Загальну вищу Г. о. здобувають у вишах у процесі вивчення соціально-гуманітарних наук студенти всіх спеціальностей. Спеціальну (професійну) Г. о. в галузі філософських, історичних, філологічних, економічних, юридичних і педагогічних наук, різних видів мистецтва, культури тощо дають в основному університети й галузеві виші, а з окремих спеціальностей – і середні спеціальні навчальні заклади.

Д

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА (від лат. *deviatio* – відхилення) – окремі вчинки або система вчинків, які суперечать прийнятним у суспільстві правовим чи моральним нормам: злочинність і поведінка, яка заслуговує карного покарання. Для попередження девіантних вчинків слід з ранніх років прищеплювати повагу до моральних норм і виробляти моральні звички.

ДИДАКТИКА (від грец. *διδασκαλία* – повчальний) – частина педагогіки, яка розробляє теорію освіти й навчання, виховання у процесі навчання. Д. науково обґрунтовує зміст освіти, вивчає закономірності, принципи, методи й організаційні форми навчання. Термін «Д.» вживався вже у педагогічних працях XVII ст. Я.А. Коменський у «Великій дидактиці» (1657) розробив зміст освіти, дидактичні принципи, методи навчання, уперше обґрунтував класно-урочну систему навчання.

ДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ – принципи дидактики, які визначають зміст, організаційні форми й методи навчальної роботи школи згідно з загальними цілями виховання та закономірностями процесу навчання. Основними Д. п. є: науковість навчання, виховувальний характер навчання, наочність навчання, свідомість і активність у навчанні, міцність засвоєння знань учнів, систематичність і послідовність у навчанні, доступність навчання, індивідуальний підхід до учнів.

ДИДАСКАЛ (від грец. Διδάσκαλος) – учитель у Стародавній Греції та у Візантії. Часто Д. називали учителів у братських школах України та греко-латинських школах у XVII ст.

ДИПЛОМ (франц. diplôme, від грец. δίπλωμα – лист, складений удвоє) – офіційний документ про закінчення вищого чи середнього спеціального навчального закладу, про присвоєння вченого ступеня чи звання.

ДИСЕРТАНТ – особа, яка публічно захищає наукову працю (дисертацію) на здобуття наукового ступеня.

ДИСЕРТАЦІЯ (лат. dissertatio – твір, обговорення, розсуд, доповідь) – наукова праця, підготовлена для прилюдного захисту на здобуття наукових ступенів доктора філософії і доктора наук.

Захищають Д. на спеціалізованих радах із захисту Д. у вишах і науково-дослідних установах. Затверджує Д. Державна атестаційна комісія України.

ДИСКУСІЯ (лат. discussio – розгляд). 1. Широке публічне обговорення якогось спірного питання. 2. У переносному значенні – спір, суперечка окремих осіб, співбесідників.

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ – форма навчання, коли спілкування між викладачем і студентом або вчителем і учнем відбувається за допомогою листування, комп'ютерних мереж, телебачення, телефону тощо. Протягом останнього десятиріччя Д. н. стало одним з найважливіших елементів системи вищої освіти. З одного боку, це зумовлено бурхливим розвитком інформаційних технологій (комп'ютерні мережі Інтернету, глобальне телебачення тощо), з іншого – політикою урядів цих країн у галузі освіти, їхнім прагненням зробити навчання та освіту будь-якого рівня максимально доступними для всіх верств населення.

ДИТЯЧА ТВОРЧІСТЬ – сфера діяльності дитини, яка сприяє її інтелектуальному й емоціональному розвитку. У процесі творчості дитина виявляє своє ставлення до навколишнього середовища, розвиває і вдосконалює навички до роботи з різними інструментами й матеріалами. Технічна Д. т. сприяє виникненню, закріпленню й розвитку інтересу дітей до техніки, розвитку раціоналізаторських і винахідницьких нахилів та здібностей. Найчастіше технічна Д. т. виявляється в конструюванні моделей різних машин, радіоелектронних приладів, навчального обладнання й устаткування. Художня Д. т. включає малювання, ліплення, вишивання, виготовлення аплікацій, навчання музики, складання віршів, оповідань тощо.

ДОКТОР НАУК (лат. doctor – учитель, наставник) – науковий ступінь. Присвоюється особам, які захистили докторську дисертацію й мали до того, як правило, науковий ступінь кандидата наук (в Україні) або магістра.

Уперше ступінь Д. н. почав присвоювати Болонський університет (1130), потім Паризький університет (1231). В Україні присуджує Державна атестаційна комісія.

Е

ЕКСПЕРИМЕНТ ПЕДАГОГІЧНИЙ – науково поставлений дослід у галузі навчальної чи виховної роботи, спостереження досліджуваного педагогічного явища у спеціально створених і контрольованих дослідником умовах. При цьому встановлюється залежність між тим чи тим впливом або умовою навчання та виховання і його результатом. Одержання точних і вірогідних результатів Е. п. залежить головним чином від теоретичної позиції дослідника, представленій в робочій гіпотезі, і методики дослідження. Е. відрізняється від спостереження активним втручанням у ситуацію дослідника, який здійснює планомірне маніпулювання однією або кількома змінними (чинниками) і реєстрацію супутних змін у поведінці об'єкта, що вивчається. Правильно поставлений Е. дає змогу перевіряти гіпотези про причинно-наслідкові відношення, не обмежуючись констатацією зв'язку (кореляції) між змінними. Якщо досліджувана галузь відносно невідома й система гіпотез відсутня, то говорять про пілотажний Е., результати якого можуть допомогти в уточненні напряму подальшого аналізу. Коли є дві конкурувальні між собою гіпотези і Е. дає змогу вибрати одну з них, говорять про вирішальний експеримент. Контрольний Е. здійснюється з метою перевірки якихось залежностей.

У педагогіці широко використовується лабораторний експеримент, здебільшого у формі експериментальних занять. Часто під час проведення педагогічних досліджень спостерігаються і зіставляються два об'єкти (наприклад, два класи чи групи): один – експериментальний, другий – контрольний. Ураховується характеристика учнів і класу загалом. Для підвищення об'єктивності результатів дослідження, а також виключення впливу особливостей того чи того класу проводиться перехресне вивчення, під час якого послідовно змінюються експериментальні класи.

ЕКСТЕРН (від лат. *externus* – зовнішній, сторонній) – особа, яка складає екзамени при навчальному закладі, не навчаючись у ньому. Е., що успішно склав іспити, дістає такі самі права, як і особи, що закінчили повний курс цього навчального закладу.

ЕКСТЕРНАТ – система навчання, що ґрунтується на самотійному вивченні курсу навчального закладу (без відвідування занять) з наступним складанням іспитів за цей курс.

ЕРУДИЦІЯ (від лат. *ēruditiō* – освіченість, ученість) – глибокі знання в певній галузі науки чи в багатьох галузях, широка обізнаність, начитаність. Е. є свідченням високого інтелектуального розвитку людини, розвиненості її духовних сил, пам'яті. Набувається Е. шляхом наполегливої й копіткої праці, систематичного навчання, наукового пошуку, власних роздумів над проблемою.

ЕСТЕТИКА (від грец. *αἰσθησις* – здатний відчувати) – наука про загальні закономірності художнього освоєння дійсності людиною, про суть і форми відображення дійсності й перетворення життя за законами краси, про роль мистецтва в розвитку суспільства.

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ – складник виховного процесу, безпосередньо спрямований на формування й виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини. Е. в. спрямоване насамперед на виховання в людини гуманістичних якостей, інтересів і любові до життя в його різноманітних проявах.

ЕТИКА (від грец. *ἠθικός* – той, що стосується моралі) – філософська наука, що вивчає мораль, з'ясовує її місце в системі суспільних відносин, досліджує моральні категорії, за допомогою яких виражаються моральні принципи, норми, оцінки, правила поведінки тощо.

З

ЗАВІДУВАЧ КАФЕДРИ – здійснює наукове й методичне керівництво роботою колективу професорів, викладачів і наукових співробітників, які входять до складу кафедри вишу, а також керівництво підготовкою науково-педагогічних кадрів з однієї чи кількох споріднених дисциплін. З. к, як правило, професор або доктор наук, обирається за конкурсом. Одночасно З. к. особисто веде науково-дослідну, навчальну й методичну роботу.

ЗАЛІК – одна з форм перевірки знань студентів вишів і учнів середніх спеціальних навчальних закладів. Складання всіх З., передбачених навчальним планом на семестр, є обов'язковою умовою. З. з диференційованими оцінками ставлять за курсові проекти (роботи), виробничу практику, з дисциплін, перелік яких установлюють рада вишу (факультету), педагогічна рада середнього спеціального навчального закладу.

ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ – один з основних процесів пам'яті, який полягає в закріпленні відчуттів, образів сприймання, уявлень, думок, дій, переживань і зв'язків між ними (асоціацій). З. – основа нагромадження,

збереження й відтворення пізнавальної інформації й досвіду. Фізіологічною основою З. є закріплення тимчасових нервових зв'язків у корі головного мозку. Розрізняють мимовільне й довільне З. Довільне З. здійснюється завдяки зусиллям пізнаючого суб'єкта. Розвивати і вдосконалювати в учнів процеси довільного З. – одне з актуальних завдань педагога. Навчання учнів раціональним способам З., формування в них звичок до точності й акуратності в роботі, відповідального ставлення до своїх обов'язків, наполегливості в їх виконанні – найважливіша умова розвитку й виховання пам'яті.

ЗВИЧКИ – особлива форма поведінки, здійснення якої в певній ситуації набирає для індивіда характеру потреби. В основі З. лежить навичка. Психологічною особливістю звичних дій є те, що внаслідок багаторазового повторення вони поступово автоматизуються, відбуваються майже механічно, без роздумів і вольового напруження. Отже, З. дають можливість економити психонервову енергію, полегшують і спрощують виконання часто повторюваних дій. З. належать до сфери моральної поведінки. Вони формуються з раннього дитинства, у процесі засвоєння соціального досвіду дитини, її ранньої соціалізації в колі родини, дошкільному дитячому закладі, спілкуванні з дорослими й ровесниками.

ЗДІБНОСТІ – стійкі індивідуальні психічні властивості людини, які є необхідною внутрішньою умовою її успішної діяльності. Вони виявляються в тому, як людський індивід навчається, набуває певні знання, уміння й навички, освоює певні галузі діяльності, включається у творче життя суспільства. В З. поєднуються природне й соціальне. Природною основою З. є задатки. Сукупність З. називають обдарованістю. Визначальним у розвитку З. є умови життя і взаємодія з навколишнім середовищем. З. людини розвиваються у процесі засвоєння нею суспільного досвіду, виховання й навчання, у процесі трудової діяльності. З. поділяються на загальні – такі, що виявляються у всякій діяльності, і спеціальні, характерні для певних її видів (математичні, технічні, музикальні та ін.). Кожна З. становить складну синтетичну якість людини, у якій поєднуються окремі психічні властивості (чутливість, спостережливість, особливості пам'яті, уяви, мислення). Вищим ступенем розвитку З. особистості є талант.

ЗОРОВА ПАМ'ЯТЬ – вид пам'яті, при якому роль домінанти в запам'ятовуванні й відтворенні сприйнятого відіграє зоровий аналізатор. З. п. розвивається під час занять такими видами діяльності, які вимагають переважно зорових сприймань. У житті найчастіше спостерігаємо змішаний – зорово-руховий вид пам'яті.

І

ІДЕЯ (від грец. *ιδέα* – вигляд, образ, начало) – форма духовно-пізнавального відображення певних закономірних зв'язків та відношень зовнішнього світу, спрямована на його перетворення. За своєю логічною будовою І. є форма мислення, різновид поняття, зміст якого своєрідно поєднує в собі як об'єктивне знання про наявну дійсність, так і суб'єктивну мету, спрямовану на її перетворення.

ІНІЦІАТИВНІСТЬ (франц. *initiative*, від лат. *initium* – початок) – морально-психологічна риса особистості, яка характеризується здатністю і схильністю до активних і самостійних дій. У педагогіці – один з елементів розумового й морального виховання. За допомогою системи дидактичних засобів підвищуються І. та активність школярів у навчанні й розвивається їхнє мислення.

ІНСТИТУТИ ШЛЯХЕТНИХ ДІВЧАТ – закриті навчально-виховні заклади до 1917 для дочок дворян, а згодом і для заможних верств населення. В Україні І. ш. д. було створено в Харкові (1812), Полтаві (1817), Одесі (1828), Керчі (1835), Києві (1838). Дівчата перебували в інститутах з 6 до 18 років. При деяких інститутах вихованки одержували педагогічну підготовку в спеціальних додаткових однорічних класах. Після 1917 І. ш. д. було ліквідовано.

ІНТЕЛЕКТ (від лат. *intellectus* – пізнання, розуміння, розум) – розумові здібності людини: здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відображати й перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід; спроможність розв'язувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати. Структура І. включає такі психічні процеси, як сприймання й запам'ятовування, мислення й мовлення та ін. Розвиток І. залежить від природних задатків, можливостей мозку й від соціальних факторів – активної діяльності, життєвого досвіду.

К

КАФЕДРА (грец. *καθέδρα*, букв. – сидіння, стілець). 1. У стародавніх Греції та Римі – місце для виступів риторів, філософів. 2. У християнській церкві – підвищення, з якого проголошуються проповіді. 3. Крісло єпископа (архієрея) під час богослужіння, у переносному значенні – єпархія (єпископський округ). 4. У навчальних закладах, лекторіях, актових залах – місце для викладача, доповідача. 5. К. у закладах вищої освіти – основна навчально-наукова група, що здійснює навчальну, методичну та науково-

дослідну роботу з однієї або кількох пов'язаних між собою наукових спеціальностей, а також підготовку й підвищення кваліфікації кадрів.

КИЇВСЬКА АКАДЕМІЯ – перший вищий навчальний заклад і визначний освітній і культурний центр в Україні. Початок її поклала Київська братська школа (заснована 1615), яка 1632 об'єдналася з Лаврською школою (заснована 1631). Об'єднана школа стала називатися Києво-Могилянською колегією на честь свого протектора митрополита П. Могили. У 1701 вона дістала титул і права академії й почала називатися Київською академією. Курс навчання в К. а. тривав 12 років і поділявся на 8 класів: фару (підготовчий клас), інфиму (молодший клас), граматику, синтаксиму і вищі – поезику, риторику, філософію й богослов'я. Студенти набували філологічну підготовку, знання мов: слов'янської, української літературної, грецької, латинської, польської, оволодівали поетичним і риторичним мистецтвом, вивчали класичну грецьку та римську й частково середньовічну літературу, історію, географію, філософію та богослов'я. З часом у К. а. було введено курс французької, німецької і старослов'янської мов, чисту й мішану математику (тригонометрію, фізику, астрономію, архітектуру), а в останні роки існування академії – класи домашньої й сільської економіки та медицини. Значне місце відводилося художній і музичній освіті. К. а. була визначним науковим осередком. Тут формувався один із центрів філософської думки слов'янського світу в цілому. В К. а. відбувалося становлення української літературної мови, склалася літературна й поетична школа. Щороку в К. а. навчалося від 500 до 2000 студентів. Вікових обмежень не було. Для бідних учнів існувала бурса. К. а. була також важливим просвітительським центром. Вона заснувала колегії в Гощі, Вінниці, Кременці, Чернігові, Харкові, Переяславі й постійно їм допомагала. В академії навчалися Єпіфаній Славинецький, Симеон Полоцький, Стефан Яворський, Феофан Прокопович, Григорій Сковорода та інші визначні діячі XVII–XVIII ст. У 1817 р. К. а. закрили й замість неї в 1817 р. було створено Київську духовну семінарію, перейменовану у 1819 р. в духовну академію. У 1918 р. Київська духовна академія припинила своє існування. Відроджена в 1992 р. як Національний університет «Києво-Могилянська академія».

КИРИЛИЦЯ – один із двох старослов'янських алфавітів (другим є глаголиця). Названий за ім'ям Кирила (див. Кирило і Мефодій). Виникла на основі грецького уніцального письма.

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ – групування методів навчання за певними ознаками і встановлення між ними зв'язків. Найпоширеніші в педагогіці такі класифікації методів навчання за:

1. джерелом передачі і сприймання навчальної інформації: словесні, наочні, практичні (С. Петровський, Є. Голант);

2. характером пізнавальної діяльності учнів: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемний виклад, частково-пошуковий, дослідницький (І. Лернер, М. Скаткін);

3. залежно від основних дидактичних цілей і завдань: методи оволодіння новими знаннями, формування вмінь і навичок, перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок (М. Данилов, Б. Єсіпов): методи усного викладу знань, закріплення навчального матеріалу, самостійної роботи учнів щодо осмислення й засвоєння нового матеріалу, роботи щодо застосування знань на практиці й вироблення вмінь та навичок, перевірки та оцінювання знань, вмінь і навичок (І. Харламов);

4. класифікація з точки зору цілісного підходу до діяльності у процесі навчання: методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності; стимулювання й мотивації учіння, контролю й самоконтролю в навчанні (Ю. Бабанський).

КЛАСНИЙ ЖУРНАЛ – основний документ, що містить запис тем, які вивчаються, відвідування й успішності учнів протягом року. Ці записи ведуть учителі. В К. ж. фіксуються результати перевірки та оцінки знань учнів, теми, що вивчалися на уроці. Річні оцінки, результати екзаменів чи тестування, підсумкові оцінки заносяться у відповідні графи.

КЛАСНИЙ КЕРІВНИК – учитель, який поряд із викладанням того чи того предмета здійснює загальну роботу з об'єднання зусиль учителів, що працюють у тому чи тому класі, координації їхніх вимог для досягнення найкращих результатів у виховній і навчальній роботі з учнями класу. К. к. повинен добре знати умови життя учнів, вивчати їхні інтереси, запити та індивідуальні особливості. К. к. працює в тісному контакті з учителями класу, батьками, домагається єдності педагогічних вимог до учнів з боку школи й родини.

КЛАСНО-УРОЧНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ – система організації навчального процесу в школі, за якою навчання проводиться з постійним складом учнів за сталим розкладом, а основною формою навчання є урок. У своєму історичному розвитку К.-у. с. н. пройшла тривалий і складний шлях. Вона прийшла на зміну індивідуальному навчанню, яке широко практикувалося у школах стародавнього світу й середньовіччя. З розвитком промисловості індивідуальне навчання як форма організації навчальних занять у школі стало неприйнятним, оскільки не забезпечувало охоплення великої кількості учнів. Деякі риси К.-у. с. н. спостерігалися у середньовіччі

в монастирських школах. Дальший розвиток К.-у. с. н. дістала в епоху Відродження, коли почався поділ дітей на класи за знаннями, у школах стали застосовувати навчальні плани. У 20–30-х роках XVI ст. К.-у. с. н. застосовувалася в загальнодоступних початкових школах Чехії, Польщі, Угорщини, Литви, Саксонії. Велику роль у становленні принципів К.-у. с. н. відіграв Я. А. Коменський. У XVI ст. К.-у. с. н. поступово витісняє індивідуальну форму навчання в братських школах України і Білорусі. Розвиток К.-у. с. н. в XIX ст. пов'язаний з опрацюванням К. Д. Ушинським теорії уроку. К.-у. с. н. є основою в сучасній українській школі. Науковці та учителі-практики наполегливо працюють над її вдосконаленням і модернізацією.

КМІТЛИВІСТЬ – здатність інтелекту до оперативного й адекватного аналізу пізнавальної, трудової чи життєвої ситуації й видання правдивої інформації про неї. К. є насамперед рисою пізнавальної діяльності. К. може конкретно реалізуватися, наприклад, у маневрованому мисленні. Мозкова атака в процесі наукового пошуку також значною мірою спирається на К. ученого, дослідника.

КОМУНІКАБЕЛЬНІСТЬ (від лат. *communis* – з'єдную, повідомляю) – риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариствість. К. не є природженою, вона формується у процесі життя й діяльності людини в соціальній групі.

КУЛЬТУРА (від лат. *cultura* – виховання, освіта, розвиток) – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вужчому розумінні К. – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, вузи, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо). Водночас під К. розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності.

КУЛЬТУРА ПОВЕДІНКИ – дотримання основних вимог і правил людського співжиття, уміння знаходити правильний тон у спілкуванні з оточуючими. К. п. – важливий бік морального обличчя людини. Людина з дитинства повинна привчатися вести себе так, щоб з нею було зручно і приємно спілкуватися і в родині, і в діловій обстановці, в тому чи тому громадському місці. Необхідно виховувати в молоді таку К. п., у якій проявляються й загальна внутрішня культура, і моральні вимоги суспільства.

Л

ЛЕКЦІЯ (лат. lectio – читання) – систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу, предмета, методів науки. Л. бувають навчальними (одна з основних форм навчального процесу й один з основних методів викладання у закладах вищої освіти) і публічними (одна з основних форм пропаганди й поширення наукових знань). Основні вимоги до Л.: науковість, доступність, єдність форми й змісту, емоційність викладу, органічний зв'язок з іншими видами навчальних занять – семінарами, практичними заняттями тощо.

М

МАГІСТР (лат. magister – начальник, учитель). 1. У Стародавньому Римі – назва ряду посад. 2. У Візантії – придворний титул. 3. У Західній Європі за середніх віків – голова католицького духовно-лицарського ордену. 4. У середньовічній школі – викладач «семи вільних мистецтв», пізніше – ступінь випускників філософських факультетів університетів. У вищих навчальних закладах США, Великобританії та інших країн – академічний ступінь. З 1992 ступінь магістра запроваджено в Україні як завершеного освітньо-кваліфікаційного рівня фахівця, який на основі отриманої раніше кваліфікації бакалавра здобув поглиблені спеціальні вміння та знання інноваційного характеру у закладах вищої освіти IV рівня, має досвід їх застосування і продукування нового знання для розв'язання професійних завдань у певній галузі економіки, промисловості, науки, техніки, культури. Програма підготовки надає випускникові знання й навички наукової, педагогічної та дослідницької діяльності. Випускникові присвоюється кваліфікація магістра й видається диплом, у якому зазначено спеціальність підготовки.

МАКАРЕНКО Антон Семенович (13.03.1888, м. Білопілля Сумської обл. – 1.04.1939, Москва) – український педагог, письменник. У 1920 р. організував поблизу Полтави трудову колонію імені Горького для неповнолітніх правопорушників. Із кінця 1927 р. керував комуною імені Ф.Е. Дзержинського, заснованою в передмісті Харкова. У 1935-1936 рр. працював у Києві заступником начальника відділу трудових колоній Народного комісаріату внутрішніх справ, 1936-1937 керував трудовою колонією в Броварах. З 1937 жив у Москві. М. створив наукову методику виховної роботи з дитячим колективом, поєднання навчання з продуктивною працею, моральним, фізичним і естетичним вихованням. Багато зробив для

розвитку теорії сімейного виховання. Свій досвід і педагогічні погляди М. виклав у творах «Марш 30-го року» (1932), «Педагогічна поема» (1932–1935), «Книга для батьків» (1937), «Прапори на баштах» (1938).

МЕЛАНХОЛІК (грец. μέλαινα χολή, мелена холе, «чорна жовч»).

1. Один з чотирьох основних типів темпераменту, якому відповідає слабкий гальмівний тип нервової системи. Давньогрецький лікар Гіппократ вважав, що меланхолічний темперамент визначається перевагою в організмі людини чорної жовчі (звідси й назва). 2. Людина, у якої переважає пригнічений, сумний настрій.

МЕНТАЛЬНІСТЬ НАЦІЇ, МЕНТАЛІТЕТ – специфічний спосіб сприйняття й роз’яснення (інтерпретації) нацією свого внутрішнього світу та зовнішніх обставин; виробляється під впливом багатовікових культурно-історичних, геополітичних, природно-кліматичних й інших чинників. М. н. виступає як цілісне духовне утворення (воно не має внутрішньої диференціації на економічну, політичну, моральну та інші складові), що пронизує всі сфери життєдіяльності людей. М. н. зберігає код нації. М. н. проявляється в національному характері, самосвідомості етносу, у різних компонентах його культури. Ментальність українського народу має такі основні риси: волелюбність, індивідуалізм, прагнення соціальної рівності, демократизм, духовний аристократизм, оптимізм, релігійність, милосердя, миролюбність, щирість і душевна щедрість, працелюбність.

МЕТОД (грец. μέθοδος – шлях дослідження чи пізнання) – спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розглядуваного об’єкта. З розвитком науки відбувається розвиток і диференціація М., що спричинило виникнення вчення про М. – методології. У науковій методології поєднуються в історично визначеній формі об’єктивні й суб’єктивні моменти людської діяльності.

МЕТОД ПРОЄКТІВ (лат. μέθοδος – шлях крізь, projectus – спрямований уперед) – організація навчання, за якою учні набувають знань і навичок у процесі планування й виконання практичних завдань – проєктів. М. п. виник у другій половині ХІХ ст. у школах США. Поширився на початку ХХ ст. У 20-х роках ХХ ст. М. п. привернув увагу українських педагогів, які вважали, що критично перероблений М. п. зможе забезпечити розвиток творчої ініціативи й самостійності учнів і сприятиме здійсненню безпосереднього зв’язку між набуттям учнями знань і вмінь та застосуванням їх у розв’язанні практичних завдань.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ у педагогіці – прийоми, процедури та операції емпіричного й теоретичного пізнання та вивчення явищ педагогічної

дійсності. Залежно від аспекту розгляду М. д. у педагогіці поділяють на загальнонаукові; власне педагогічні й методи інших наук; констатувальні й перетворювальні; емпіричні й теоретичні; якісні й кількісні; часткові й загальні; змістовні й формальні; методи збирання емпіричних даних; перевірки й спростування гіпотез і теорій; методи опису, пояснення й прогнозування; спеціальні методи, які використовуються в окремих педагогічних науках; методи оброблення результатів дослідження. У фундаментальних дослідженнях застосовують в основному теоретичні методи дослідження та експеримент.

МУЖНІСТЬ – складна вольова риса особистості, своєрідне поєднання сміливості, витримки, наполегливості й рішучості. Мужня людина відзначається здатністю тверезо оцінювати обстановку й зберігати присутність духу навіть при смертельній загрозі, здатністю стійко й до кінця переносити моральні та фізичні страждання, до кінця бути витриманою й наполегливою, вона готова піти на будь-які жертви аж до самопожертви заради поставленої мети.

МУЗЕЇ (грец. τὸ Μουσείον – дім Муз) – науково-дослідні й науково-освітні заклади, які збирають, вивчають, зберігають і популяризують пам'ятки природничої історії, матеріальної й духовної культури – першоджерела знань про розвиток природи й людського суспільства. Основна форма діяльності М. – експозиція, виставка. М. бувають дослідницько-науково-освітні, дослідницькі та навчальні. За профілем М. поділяють на історичні, краєзнавчі, художні, педагогічні, меморіальні та ін. Перші М. виникли у Стародавній Греції. Експозиції М. усіх профілів відкривають широкі можливості для екскурсійної роботи з школярами.

Н

НАВИЧКИ – дії, складові частини яких у процесі формування стають автоматичними. За наявності Н. діяльність людини відбувається швидше і продуктивніше. Відповідно до видів дії розрізняють види Н.: рухові, мислительні, мовні, інтелектуальні, сенсорні (дії за сприйманням), перцептивні тощо. Н. необхідні в усіх видах діяльності: навчальній, трудовій, ігровій тощо. Формуються Н. на основі застосування знань про відповідний спосіб дії, шляхом цілеспрямованих планомірних вправлянь. Н. є необхідними компонентами вміння.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА – у системі навчання документ, що визначає зміст і обсяг знань, умінь і навичок, які необхідно засвоїти з кожного навчального предмета, а також зміст розділів і тем із розподілом їх

за роками навчання. Основні принципи побудови Н. п.: відповідність змісту сучасним досягненням науки, техніки й культури, соціальним цілям виховання учнів і розвитку їхніх творчих здібностей; наступність у вивченні матеріалів; взаємозв'язок між навчальними предметами. Зміст освіти, який визначає Н. п., конкретизований у підручниках, навчальних посібниках і методичних вказівках.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН – документ, який визначає перелік навчальних предметів, що вивчаються в конкретному навчальному закладі, послідовність їх вивчення та кількість годин, що відводяться на вивчення кожного з них за роками навчання, тижневу й річну кількість годин.

НАВЧАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ – основи відповідної науки або мистецтва: знання, уміння й навички, що мають загальноосвітній характер і відповідають меті навчання й виховання учнів певної вікової групи. Н. п. – дидактично обґрунтована система знань, умінь і навичок, відібраних із відповідної науки чи мистецтва для вивчення в навчальному закладі. Перелік і взаємозв'язки Н. п. у конкретному навчальному закладі визначає навчальний план.

НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС – система організації навчально-виховної діяльності, в основі якої – органічна єдність і взаємозв'язок викладання й учіння; спрямована на досягнення цілей навчання й виховання. Визначається навчальними планами, навчальними програмами, а також планами виховної роботи відповідних навчальних закладів, включає всі види обов'язкових навчальних занять (уроки, лекції, семінари, лабораторні заняття, навчальну і виробничу практику) і позакласної (позааудиторної) роботи учнів. Н. п. у кожному навчальному закладі має специфічні особливості й організується відповідно до його типу й профілю, до форми навчання (денної, вечірньої, заочної та ін.), а також до системи навчання (класно-урочної, курсової, предметної), яка також встановлюється залежно від типу навчального закладу й форми навчання.

НАСТУПНІСТЬ у навчанні – послідовність і системність у розміщенні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів і етапів навчально-виховного процесу. Здійснюється при переході від одного уроку до наступного (тобто у системі уроків), від одного року навчання до наступного. Досягнення Н. у шкільній практиці забезпечується методично і психологічно обґрунтованою побудовою програм, підручників, дотриманням послідовності руху від простого до складнішого в навчанні та організації самостійної роботи учнів і взагалі всією системою

методичних засобів.

НАУКА – соціально-значуща сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення й використання теоретично систематизованих об'єктивних знань про дійсність. Поняття «наука» включає в себе як діяльність із здобування нового знання, так і результат цієї діяльності – суму набутих на даний момент наукових знань. Термін «наука» вживають також для позначення окремих галузей наукового знання. Н. характеризується доцільно орієнтованою творчою діяльністю із постановки, вибору та розв'язання проблем освоєння світу. Як система знань Н. охоплює не тільки фактичні дані про предмети навколишнього світу, людської думки й дії, не лише закони і принципи вивчення об'єктів, а й певні форми та способи усвідомлення їх, а в кінцевому підсумку – філософське тлумачення. Цим самим Н. постає як форма суспільної свідомості. Н. є способом установаження та усвідомлення об'єктивної істини.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ – це історично зумовлена і створена самим народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна й матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь.

Н. в. – це виховання підростаючих поколінь у дусі українського виховного ідеалу на багатовікових традиціях. Н. в. ґрунтується на засадах родинного виховання, на ідеях і засобах народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що уособлюють вищі зразки виховної мудрості українського народу. Основні принципи Н. в. – гуманізм, демократизм, народність, єдність родинного і шкільного впливу, природовідповідність, виховання у праці, самодіяльність учнів.

ОРГАНІЗАТОРСЬКІ ЗДІБНОСТІ – сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння організаторською діяльністю, її ефективного виконання. О. з. передбачають спрямованість особистості (світоглядну, політичну, моральну, ділову), рівень її готовності (ділова компетентність, уміння, навички, досвід), риси характеру (комунікабельність, ініціативність, організованість, самостійність, емоційна зрівноваженість).

П

ПАМ'ЯТЬ – один з основних пізнавальних процесів, що включає закріплення, збереження й відтворення людиною її попереднього досвіду. П. є інформаційною основою всіх психічних процесів. За характером психічної активності, яка домінує в діяльності людини, П. поділяють на моторну, емоційну, образну і словесно-логічну; за тривалістю – на короткочасну й довгочасну. Виділяють оперативну П., що обслуговує поточну діяльність людини. Основними процесами П. є запам'ятовування, відтворення й забування. Запам'ятовування буває мимовільним та довільним. Те саме стосується й відтворення. Забування буває тривалим і тимчасовим. П. слід тренувати з раннього дитинства. Є чимало способів тренування П.: розподіл повторень, чергування запам'ятовування з пригадуванням, урізноманітнювання тренувальних навантажень, використання мнемонічних засобів розв'язання інтелектуальних задач тощо.

ПЕДАГОГІКА (від грец. παιδαγωγική, paídos ago – «дитя вести», paída gogos – педагог, «той, хто веде дитя») – наука про навчання та виховання підростаючих поколінь. Основним джерелом пізнання закономірностей навчання й виховання є вивчення та узагальнення педагогічного досвіду. Педагогічний досвід вивчається також у процесі спеціально організованого науково-педагогічного дослідження. При цьому застосовуються методи спостереження, педагогічного експерименту, вивчення документації, бесід з учнями та вчителями тощо. У системі педагогічних наук виділяють такі основні галузі: теорія навчання, теорія виховання, теорія управління освітою, методика навчання, дошкільна педагогіка, спеціальна педагогіка, соціальна педагогіка, порівняльна педагогіка.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ – це характеристика високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями П. м. педагога є такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність). П. м. ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Необхідними умовами П. м. є гуманістична позиція педагога й професійно значущі особистісні риси та якості.

ПОЗАКЛАСНА РОБОТА в школі – складова частина навчально-виховної роботи, одна з форм організації дозвілля учнів. П. р. організовується і проводиться в позаурочний час органами дитячого самоврядування за активною допомогою і при тактовному керівництві з боку педагогічного колективу, особливо класних керівників, вихователів,

організаторів позакласної і позашкільної роботи. Значну допомогу учням в організації П. р. надають позашкільні заклади. П. р. тісно пов'язана з навчально-виховною, що проводиться на уроках.

ПОЯСНЕННЯ – метод усного викладу навчального матеріалу, метою якого є аналіз, тлумачення й доказ різних положень навчального матеріалу шляхом розкриття причинно-наслідкових та інших зв'язків і закономірностей. Поєднується на уроці з описом, бесідою, демонстрацією, дослідом тощо.

ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ – основні вихідні положення теорії навчання. Педагогічна наука розкриває систему дидактичних принципів, виходячи з наукового розуміння суті виховання й навчання. Ця система ґрунтується на принципах: зв'язку змісту й методів навчання з національною культурою і традиціями; виховуванні характеру навчання, науковості, систематичності, наступності, свідомості й активності учнів, наочності, доступності, індивідуалізації процесу навчання, уважного вивчення інтересів, здібностей, нахилів кожного учня.

Р

РЕФЕРАТ (від лат. *refero* – доповідаю). 1. Короткий виклад (усний чи письмовий) основних положень учення, наукової праці, дослідження або змісту книги. Авторський Р. називають авторефератом. 2. Доповідь на певну тему, що містить огляд друкованих джерел.

РИТОРИКА, РЕТОРИКА (грец. *ῥητορικὴ* – ораторське мистецтво) – наука красномовства. Виникла у Стародавній Греції. З кінця XVI ст. у братських школах в Україні Р. викладалася разом з поетикою (піїтикою).

РОЗПОВІДЬ – словесний (вербальний) метод навчання; жвава, образна форма усного монологічного викладу навчального матеріалу з таких тем чи питань, які містять фактичні відомості (опис явищ природи, суспільного життя, висвітлення історії відкриття чи винаходу, повідомлення біографічних відомостей). Р. використовується в усіх класах, у процесі вивчення різних предметів. Р. повинна мати чітко визначену тему, достатню кількість фактичного, науково достовірного матеріалу, який висвітлюється в чіткій логічній послідовності й відображає рух думки від явищ до їхньої суті. Ефективність Р. залежить від того, у якій мірі вона стимулює мислення учнів і викликає в них емоційне ставлення до фактів, подій, явищ. З метою забезпечення повнішого сприймання навчального матеріалу, Р. може супроводжуватися демонстрацією різних наочних посібників (репродукції картин, схеми, таблиці, моделі, фрагменти фільмів тощо).

С

САМОСТІЙНІСТЬ – одна з властивостей особистості. Для С. характерна, по-перше, сукупність засобів – знань, умінь і навичок, якими володіє особистість; по-друге, ставлення особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язки з іншими людьми, які складаються у процесі діяльності. Формування С. у процесі навчання – одне з основних завдань навчання.

СЕМІНАР навчальний (від лат. *seminarium* – розсадник; переносно – школа) – один з основних видів навчальних практичних занять студентів закладів вищої освіти, учнів середньої школи, членів наукового гуртка або слухачів курсів. Полягає в самостійному вивченні учнями чи студентами за завданнями педагога окремих питань і тем лекційного курсу з наступним оформленням матеріалу у вигляді реферату, доповіді тощо. Розрізняють три основні типи С.: С., що сприяють поглибленому вивченню певного систематичного курсу, С. із вивчення окремих основних або найважливіших тем курсу і С. (спецсемінари) дослідницького характеру з незалежною від лекцій тематикою. Уже в грецьких гімназіях і римських школах практикувалися семінарські заняття, які супроводжувалися коментарями, доповідями, диспутами й заключним словом педагога. У XVII ст. С. були введені на старших курсах університетів з метою навчання студентів працювати над першоджерелами. У XX ст. елементи семінарських занять проникають до середньої школи. В українській школі практикуються як одна з форм організації навчального процесу. С. сприяє розвитку у студентів та учнів навичок самостійної роботи над навчальним матеріалом та першоджерелами.

СКРОМНІСТЬ – моральна якість особистості, яка виражається в простоті спілкування з людьми, в достатньо критичному ставленні до себе, повазі до інших людей, у небажанні підкреслювати свої заслуги й хизуватися своїми успіхами. С. проявляється у всій поведінці людини, манерах, мові, у стилі всього її життя. Виховання С. починається з ранніх років. Вирішальне значення має поведінка батьків і людей, які оточують дитину, а також спосіб життя родини. Цілеспрямовано здійснюється виховання С. в дитячих дошкільних закладах і школах.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ – цілеспрямоване, спеціально організоване сприймання предметів і явищ об'єктивної дійсності, метод наукового пізнання. С. потребує активізації всіх психічних процесів особистості, особливо уваги й мислення. У науковому С. важливу роль відіграють

попередні знання, гіпотези, наявні прилади, задум і методичний досвід ведення спостережень. Основні вимоги до науково-педагогічних спостережень як методу дослідження: однозначність задуму, система прийомів С., об'єктивність (можливість контролю шляхом повторного С., застосування інших методів дослідження). Педагогічне С. може проводитися в умовах природних і експериментальних. С. в експериментальних умовах є глибшим щодо повноти вивчення явища.

Т

ТЕМПЕРАМЕНТ (від лат *temperamentum* – належне співвідношення частин) – сукупність індивідуально-психічних особливостей людини, для якої характерна швидкість виникнення почуттів і їхня сила. Т. проявляється також і в особливостях рухів людини. Розрізняють чотири основні темпераменти: сангвінік, холерик, меланхолік і флегматик. Фізіологічною основою Т. є типи вищої нервової системи.

ТЕХНІЧНА ТВОРЧИСТЬ ДІТЕЙ – вид діяльності, унаслідок якої створюються технічні об'єкти з ознаками корисної та істотної новизни. Найчастіше Т. т. д. проявляється в конструюванні моделей, механізмів, нескладних машин, приладів, радіоелектронних пристроїв тощо. Вона сприяє виникненню й формуванню інтересу до техніки, розвитку раціоналізаторських і винахідницьких нахилів та здібностей, є одним із засобів навчання й виховання.

ТЕХНІЧНІ ГУРТКИ – форма організації самодіяльності учнів у галузі техніки. Створюються в школах і позашкільних установах (станції юних техніків, дитячі палаци й будинки, табори). У різноманітних гуртках авіамоделістів, судномоделістів, радіоаматорів тощо юні техніки займаються виготовленням приладів, навчальних посібників, моделей, макетів і т. д.

ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ – обладнання й апаратура, що застосовуються в навчальному процесі з метою підвищення його ефективності. Т. з. н. поділяють на технічні засоби зберігання й подачі навчальної інформації та засоби контролю знань. До Т. з. н. належать дидактична техніка (кінопроектори, діапроектори, епіпроектори, графопроектори, телевізори, магнітофони, відеомагнітофони; електрофони, лінгафонне обладнання, контролювальні та навчальні прилади) й носії навчальної інформації – аудіовізуальні (від лат. *audio* – слухаю, *vidio* – бачу), або екранно-звукові, засоби навчання: діафільми, діапозитиви, транспаранти, кінофільми, навчальні радіо- й телепередачі,

відеозаписи, фонозаписи та ін. Залежно від дидактичного призначення аудіовізуальні засоби використовуються як джерело знань, посібник для самостійної роботи, засіб ілюстрації, повторення та систематизації. Застосовують Т. з. н. як окремо, так і в комплексі – одночасно або послідовно поєднують різні за навчальними й виховними можливостями засоби перед поясненням, під час пояснення чи повторення навчального матеріалу.

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ – система виховних впливів, яка передбачає залучення дітей і юнацтва з метою їх загального розвитку до трудової діяльності. Т. в. притаманне всім історичним формаціям і є найстарішою формою виховання. Його конкретний характер і місце в системі виховання визначаються конкретними історичними умовами. У сучасній українській школі. Т. в. здійснюється багатьма шляхами: у процесі вивчення загальноосвітніх предметів гуманітарного і природничо-математичного циклів, на уроках трудового навчання, у процесі самообслуговування, у позакласній і позашкільній роботі, у родині.

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ. 1. Важливий складник виховання дітей, підготовки їх до життя, самостійної продуктивної праці. У психолого-педагогічному аспекті виділяються вікові та індивідуальні можливості в оволодінні певними трудовими навичками і вміннями, можливості у розвитку творчого мислення, творчого ставлення до виконання різноманітних трудових завдань. Основна мета Т. н. – виробити в учнів психологічну готовність до праці. 2. Навчальний предмет загальноосвітніх і спеціальних шкіл, який є однією з найважливіших складових частин системи освіти і трудового виховання учнів. Зміст, форми й методи Т. н. спрямовані на ознайомлення учнів з науковими основами техніки, технології, організації та економіки виробництва. Завданням Т. н. є забезпечення учнів системою знань, умінь і навичок, розвиток технічної творчості й сільськогосподарського дослідництва, формування культури школярів.

У

УВАГА – форма психічної діяльності людини, що виявляється в її спрямованості й зосередженості на певних об'єктах при одночасному абстрагуванні від інших. У. характеризує вибіркове ставлення до навколишнього світу, коли з великої кількості подразників свідомість виділяє один або кілька. У. є необхідною передумовою ефективної діяльності людини, вона запорука успішного пізнання, навчання, праці.

Розрізняють мимовільну, довільну й післядовільну увагу.

УРОК – основна організаційна форма навчально-виховної роботи в школі. Проводиться з постійним складом учнів, у межах точно встановленого часу, за сталим розкладом й чітко визначеним змістом навчання. У. є складовою частиною класно-урочної системи навчання. У сучасній педагогічній теорії і практиці найпоширенішою є класифікація У. за основною освітньою метою: У. засвоєння знань; У. засвоєння навичок і умінь; У. узагальнення й систематизації знань; У. контролю й корекції; комбінований У. Готуючись до У., учитель визначає освітню мету й відповідно до неї тип, структуру й методику заняття. Крім освітніх, учитель ставить виховні й розвивальні завдання, з якими навчання безпосередньо пов'язане.

УСПШНІСТЬ – характеристика ступеня повноти, глибини, усвідомлення й міцності знань, умінь і навичок, засвоєних учнями відповідно до вимог навчальної програми. Виражається в оцінних балах. Порівняльні дані оцінок з окремих предметів характеризують У. з кожного предмета, з циклу предметів, по класах або школі загалом. Показник У. учня складається з поточних оцінок.

УЧИТЕЛЬ у широкому суспільному значенні – мислитель, громадський діяч, який формує погляди й переконання людей, допомагає їм знайти свій шлях у житті. Учителем часто називають людину, чия мудрість і життєвий досвід залишили глибокий слід у розвитку окремої особистості та її долі. У педагогічному, більш вузькому й безпосередньому, значенні вчитель – це спеціаліст, який проводить навчальну й виховну роботу з учнями в загальноосвітніх школах різних типів. Учитель – одна з найстаріших професій. У Єгипті, Вавилоні та інших державах стародавнього Сходу учителями були жерці. У Стародавній Греції учителями ставали вільнонаймані громадяни. У Римській імперії У. був державним чиновником, який призначався від імені імператора. У середні віки обов'язки У. виконували священники, монахи, пізніше в містах – наймані особи. Діяльність сучасного У. включає навчання й виховання учнів у школі, класне керівництво, проведення позакласної роботи, зв'язок із батьками і пропаганду педагогічних знань. Підготовка У. в Україні здійснюється в університетах, педагогічних інститутах і педагогічних училищах.

Ф

ФАКУЛЬТЕТ (нім. Fakultät, від лат. facultas – можливість, здатність) – навчально-науковий і адміністративний підрозділ закладу вищої освіти, що здійснює підготовку студентів з однієї або кількох споріднених спеціальностей, підвищення кваліфікації спеціалістів відповідної галузі народного господарства й культури, а також керівництво науково-дослідною й навчально-виховною діяльністю кафедр, які він об'єднує. На чолі Ф. стоїть декан, органом колективного керівництва Ф. є вчена рада. У сучасній вищій школі деяких країн Ф. називаються департаментами, інститутами, коледжами.

Х

ХОЛЕРИК (від грец. χολή (холе) – жовч). 1. Один з чотирьох основних типів темпераменту (поряд з меланхоліком, сангвініком, флегматиком). 2. Людина, для якої характерні енергія, рухливість, поривчастість, бурхлива реакція, здатність віддаватися справі з пристрасністю, але й різка зміна настрою, схильність до емоційних «вибухів», нестриманість. При правильному педагогічному впливі особливості холеричного характеру можуть стати основою цінних якостей особистості. Разом з тим неправильне виховання може зробити з Х. людину нестриману, різку, нетерпиму до будь-якого критичного зауваження.

Ш

ШКОЛА (від грец. σχολή, σχολά – дозвілля, заняття під час дозвілля; місце навчання). 1. Навчально-виховний заклад. 2. Система освіти, сукупність закладів для навчання. 3. Набутий досвід. 4. Напрямок у науці, літературі, мистецтві, суспільно-політичній думці, побудований на основі принципів, спільних поглядів, традицій тощо.

Ю

ЮНІ ТЕХНІКИ – школярі, які беруть участь у позакласній і позашкільній роботі з вивчення техніки в дитячій технічній творчості. Заняття в технічних гуртках сприяють розширенню політехнічного кругозору дітей, виробленню в них технічних умінь і навичок, необхідних для життя, а також розвитку багатьох позитивних якостей особистості. Для Ю. т. створюються спеціальні програми, видається науково-популярна й науково-технічна література.

Розділ 2

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Б

БАЗОВІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІ ПРЕДМЕТИ – це обов’язкові для вивчення всіма учнями, незалежно від обраного спрямування і спеціалізації технологічного профілю.

БАЛ – це показник результатів контролю, заключний етап перевірки знань, одна з форм оцінки.

БЕСІДА – це словесний питально-відповідний метод навчання, завдання якого спонукати учнів до актуалізації відомих і засвоєння нових знань шляхом самостійних роздумів, висновків і узагальнень.

В

ВПРАВИ – це планомірно організоване, свідомо осмислене багаторазове повторення певних дій і прийомів, які ускладнюються з метою формування, закріплення та вдосконалення практичних навичок і вмінь учнів.

Г

ГУРТКОВА РОБОТА – це предметна, технічна, художньо-трудова діяльність педагога з визначення й розвитку нахилів, інтересів та індивідуальних здібностей дітей у трудовому навчанні.

ГУРТОК – це добровільне об’єднання учнів на основі спільного інтересу до конкретної галузі науки, техніки, мистецтва.

Д

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ БАЗОВОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ – це зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової й повної загальної середньої освіти та гарантії держави в її досягненні.

ДІАГНОСТИКА – це з’ясування умов і обставин, у яких відбувається процес навчання; отримання чіткого уявлення про ті причини, які сприяють чи перешкоджають досягненню накреслених результатів.

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД – це розвиток технологічних умінь і навичок

учня шляхом застосування здобутих знань у практичних ситуаціях, пошуку шляхів його інтеграції до соціокультурного та природного середовища.

ДИДАКТИЧНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ – це частина методики навчання технологій, яка займається дослідженням питань змісту технологічної освіти і його структури методів і форм організації технологічної підготовки та їх взаємозв'язку.

Е

ЕКСКУРСІЇ – одна з форм організації позаурочної діяльності, яка дає можливість здійснити цілеспрямовані спостереження різних предметів, засобів праці, виробничих технологічних процесів і усвідомити, які закономірності і закони природничих наук складають їх наукову основу.

ЕРГОНОМІКА – наука, що вивчає функціональні можливості людини у трудових процесах з метою створення таких умов праці, що роблять працю високопродуктивною і у той же час, забезпечують необхідні зручності, зберігаючи її сили, здоров'я і працездатність.

З

ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – стосується сфери розвитку культури особистості та суспільства у всіх її аспектах, що передбачає передусім формування культури праці, естетичної, екологічної культури, оволодіння національними трудовими традиціями, досвідом художньо-трудової діяльності.

ЗАСОБИ НАВЧАННЯ – це різноманітні матеріали і знаряддя навчального процесу, завдяки яким більш успішно і за короткий час досягаються визначені цілі навчання.

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – включає в себе характеристики, учня, спрямовані на збереження свого фізичного, соціального, психічного й духовного здоров'я та оточення, усвідомлення необхідності дотримання правил безпечної праці, санітарії та гігієни, здатність їх виконувати і т.д.

ЗМІСТОВА ЛІНІЯ «ПРОЄКТУВАННЯ» – передбачає оволодіння учнями поняттями про проєктні технології як засіб інтелектуальної діяльності людини у сфері матеріального виробництва; проєктування предметів навколишнього природного середовища; використання інформаційно-комунікаційних технологій у проєктній діяльності.

ЗМІСТОВА ЛІНІЯ «ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ» – передбачає ознайомлення учнів з різними сферами людської діяльності та видами праці;

професійною діяльністю людини в умовах ринку праці та вимогами професії до людини.

ЗМІСТОВА ЛІНІЯ «ТЕХНОЛОГІЇ Й ТЕХНІКА» – покликана забезпечити ознайомлення учнів з впливом науково-технічного прогресу на розвиток виробничих технологій; розкрити сутність перетворювальної діяльності людини як засобу реалізації інтелектуального продукту; представити традиційні й сучасні технології, засоби, предмети праці.

ЗМІСТОВА ЛІНІЯ «ТЕХНІЧНА ТА ХУДОЖНЯ ТВОРЧІСТЬ» – має на меті ознайомити учнів із різними видами технічної та художньої творчості у продуктивній творчій діяльності людини; розкрити творчість у трудових традиціях українського народу; вивчення найбільш поширених ремесел та видів декоративно-ужиткового мистецтва.

ЗМІСТ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ (НАВЧАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ) – це дидактично обґрунтована система знань, умінь та навичок, відібраних із галузі педагогічної науки «Теорія та методика навчання технологій (трудового навчання)».

І

ІНСТРУКТАЖ – це пояснення та показ способів виконання трудових дій, які спрямовані на формування уявлень про правильне й безпечне виконання цих дій та на корегування практичної діяльності учнів.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ – це набір методів та засобів поетапної реалізації нововведень, які викликають перехід системи технологічної освіти із одного стану в інший та орієнтовані на формування у вчителя системного творчої професійно-педагогічного мислення й потребують прояву здатності генерувати нестандартні педагогічні ідеї під час розв'язування завдань технологічної освіти.

ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – це здатність учня орієнтуватись в інформаційному просторі, володіти й оперувати інформацією відповідно до потреб.

К

КЛЮЧОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає змогу їй ефективно діяти в різних сферах життєдіяльності й належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів.

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД – спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно

підпорядковані ключова загальнопредметна (базова) і предметна (галузева) компетентності.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ – набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці.

КОМПЕТЕНЦІЯ – суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини.

КОМПЛЕКСНА ДІАГНОСТИКА НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ – засіб виявлення, перевірки, оцінювання результатів проєктно-технологічної діяльності та обліку якості знань, умінь та навичок.

КОНТРОЛЬ – це виявлення, вимірювання й оцінювання результатів навчально-трудової діяльності учнів для забезпечення зворотного зв'язку між учителем і учнем, одержання учителем об'єктивної інформації про ступінь засвоєння навчального матеріалу, своєчасне виявлення недоліків і прогалин у знаннях.

КОНТРОЛЬ ДОСЯГНЕНЬ НАВЧАННЯ – виявлення рівня засвоєння навчального матеріалу та вмінь і навичок практичного застосування, які повинні відповідати освітньому стандарту з трудового навчання.

КРИТЕРІЙ – точно визначена міра якості виявлених знань, умінь і навичок учнів, яка відповідає загальним вимогам до контролю знань, умінь та навичок.

М

МАТЕРІАЛЬНА БАЗА ДЛЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ – навчальні майстерні, кабінети для обслуговувальних видів праці, деякі кабінети для проведення занять із технологій (профільного навчання) у старших класах, розміщені (залежно від проєкту школи) безпосередньо у приміщенні навчального закладу або в окремому приміщенні.

МЕТА ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «ТЕХНОЛОГІЇ» – формування й розвиток проєктно-технологічної та інформаційно-комунікаційної компетентностей для реалізації творчого потенціалу учнів і їх соціалізації в суспільстві.

МЕТА ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – задоволення інтересів і запитів дітей, розвиток їхнього творчого потенціалу, нахилів і здібностей у різних сферах діяльності та спілкування, закріплення, поглиблення знань, застосування їх на практиці, організація дозвілля й культурного відпочинку.

МЕТОД «АКВАРІУМ» – передбачає, що одна мікрогрупа працює

окремо, у центрі класу та після обговорення викладає результат, а решта груп слухають, не втручаючись.

МЕТОД «ВЕЛИКЕ КОЛО» – передбачає, що учні сидять по колу і по черзі за бажанням висловлюються з приводу певного питання. Обговорення триває, поки є бажання висловитися.

МЕТОД «ЗАЙМИ ПОЗИЦІЮ» – демонстрація різноманіття поглядів на проблему, що вивчатиметься.

МЕТОД «МІКРОФОН» – різновид великого кола, коли учні коротко по черзі висловлюються з приводу проблеми, передаючи один одному уявний «мікрофон».

МЕТОД «МОЗКОВОГО ШТУРМУ» – передбачає, що всі учні по черзі висловлюють абсолютно всі, навіть алогічні думки з приводу проблеми. Висловлене не критикується й не обговорюється до закінчення висловлювань.

МЕТОДИКА ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ (НАВЧАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ) – галузь педагогічної науки, яка досліджує закономірності фізичного, інтелектуального, соціального й духовного розвитку особистості школяра, методи та форми взаємодії викладання й учіння в оволодінні його змістом.

МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ – складові елементи методу або окремі дії учителя та учнів, спрямовані на досягнення навчально-виховної мети

МЕТОД ПРОЄКТІВ (від лат. projectus – спрямований уперед, з грец. έργα – дослідження) – система навчання, за якої учні набувають знань у процесі планування та виконання завдань-проєктів, які поступово ускладнюються.

Н

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА З ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ – нормативний документ, що конкретизує для кожного класу загальноосвітньої школи визначені Державним стандартом результати навчання відповідно до освітньої галузі «Технології» або її складника, деталізує навчальний зміст, унаслідок засвоєння якого такі результати досягаються, а також містить рекомендації щодо виявлення й оцінювання результатів навчання.

НАОЧНІ МЕТОДИ – показ (демонстрування) та спостереження учнями натуральних об'єктів, процесів або їх зображень.

О

ОЛІМПІАДИ З ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ – одна з найбільш масових форм організації позаурочної діяльності учнів, що сприяє активізації пізнавальної та практичної діяльності учнів на уроках і позаурочний час, підвищенню ними якості своїх знань та вмінь, розширенню технологічного кругозору, широкому розвитку дитячої технічної творчості.

ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД – спрямованість навчально-трудового процесу на взаємодію і плідний розвиток особистості педагога та його учнів на основі рівності у спілкуванні та партнерства в навчанні.

ОЦІНКА – відображення ціннісного ставлення учня (суб'єкта) до навчальних досягнень (об'єкта) з точки зору мети, потреб, інтересів тощо.

ОЦІНЮВАННЯ – специфічна сторона контролю, його невід'ємна частина, яка завершує контроль навчальних досягнень.

П

ПРАКТИЧНА РОБОТА – форма навчального заняття, коли вчитель організовує детальний розгляд учнями окремих теоретичних положень та формує вміння й навички їхнього практичного застосування шляхом індивідуального виконання учнем відповідно сформульованого навчально-трудового завдання.

ПРЕДМЕТНА (ГАЛУЗЕВА) КОМПЕТЕНТНІСТЬ – набутий учнями у процесі навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності, пов'язаної із засвоєнням, розумінням і застосуванням нових знань.

ПРЕДМЕТНІ ГУРТКИ – різноманітні гуртки, які мають своїм завданням поглибити знання й головним чином уміння, набуті учнями в процесі трудового навчання.

ПРОЄКТ – спеціально організований учителем і самостійно виконуваний учнями комплекс дій, що завершується результатом, створенням творчого продукту.

ПРОЄКТНО-ТЕХНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ – обґрунтована і спланована наперед творча навчально-трудова діяльність, яка передбачає обґрунтування, планування, розроблення конструкції, технології, виготовлення та реалізацію об'єктів проектування та спрямована на формування в учнів певної системи творчо-інтелектуальних і предметно-перетворюючих знань та вмінь.

ПРОЄКТНО-ТЕХНОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – здатність

учнів застосовувати знання, уміння та особистий досвід у предметно-перетворювальній діяльності.

ПРОФІЛЬНІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІ ПРЕДМЕТИ – навчальні предмети, які мають підвищений рівень та визначають технологічну спрямованість навчання, є обов'язковими для вивчення учнями, які обрали одну зі спеціалізацій за певним спрямуванням технологічного профільного навчання.

ПРОФЕСІЙНИЙ ВІДБІР (ДОБІР) – у широкому розумінні комплексне дослідження особистості з метою прогнозування її професійної придатності на основі наявних у неї фізичних і психічних відмінностей.

Р

РОЗПОВІДЬ – метод усного викладу матеріалу, який носить описовий або розповідний характер, відзначається науковістю, логічною послідовністю.

С

СПОСТЕРЕЖЕННЯ – метод навчання, що передбачає тривале цілеспрямоване сприймання об'єктів або явищ з фіксацією змін, які в них здійснюються, і на цій основі – виявлення внутрішніх зв'язків та залежностей, розкриття сутності явищ.

Т

ТЕХНОЛОГІЇ – освітня галузь, яка складається з інформаційно-комунікаційного та технологічного компонентів.

ТЕХНОЛОГІЯ – наука про майстерність, способи взаємодії людини, знарядь і предметів праці.

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ – процес залучення молоді до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної праці з метою передавання їй виробничого досвіду, розвитку в неї творчого практичного мислення, працьовитості й свідомості людини праці.

У

УРОК – цілісний, логічно закінчений, обмежений у часі, регламентований обсягом навчального матеріалу основний елемент педагогічного процесу, який забезпечує активну і планомірну навчально-трудова діяльність групи учнів певного віку й рівня підготовки, спрямовану на розв'язання поставлених навчально-виховних завдань.

Розділ 3

НАРОДНІ ПРОМИСЛИ

А

AIDA – загальна назва для тканин, що використовуються у вишивці хрестиком. Випускається в широкій колірній гаммі й буває різних рахунків (6, 8, 11, 14, 16, 18, 20, 22).

АКЦЕНТ (лат. accentus – наголос, підвищення голосу, акцент) – виділення якого-небудь елемента виробу за рахунок конструктивних особливостей, кольорів, використання оздоблення і т. д.

АНТРОПОМОРФНИЙ ОРНАМЕНТ – людиноподібний орнамент.

АНСАМБЛЬ – взаємна узгодженість, органічний взаємозв'язок, струнка єдність частин.

АПЛІКАЦІЯ – оздоблення у вигляді декоративних клаптиків матеріалу, пришитих або приклеєних за заданим рисунком. А. на дитячому одязі буває тематичною: звірі, птахи, іграшки, квіти. А. настрочують на машині зигзагоподібною строчкою або обшивають петельним швом.

АСОРТИМЕНТ – набір (підбір) або перелік товарів за видами, найменуваннями, призначенням, сортами й використаній сировині. Розрізняють виробничий і торговий асортимент.

Б

БАТИСТ – тонка легка бавовняна або льняна тканина, на якій вишивають, а також шиють білизну, блузи та сукні.

БІСЕР (БУСРА, БУСЕР) – дрібні круглі або багатогранні кульки із скла, металу, пластмаси, кістки із наскрізними отворами для нанизування.

БІСЕРНІ ПРИКРАСИ:

а) гердани (басми, плесканки, коральки) – нагрудні прикраси, ажурні або суцільні смужки різної ширини;

б) комірці – шийні прикраси, виготовлені у вигляді заокругленої ажурної сітки різної ширини;

в) кризи – круглі широкі коміри (Гуцульщина);

г) ланцюжки – вузькі смужечки з бісеру, виконані геометричним або рослинним орнаментом;

д) силянки – шийні прикраси у вигляді ажурних або суцільних смужок різної ширини.

БОЧКА – дерев'яна посудина бондарської роботи з двома денцями,

опукла посередині.

БАВОВНЯНА ТКАНИНА – міцна й м'яка тканина, яка використовується для гладі, ришельє, хрестика.

БАГЕТ – гладка або профільована планка, призначена для виготовлення рам до вишитих картин.

БЕЗЧИСНА МЕРЕЖКА – різновид мережки; відмінна від чисної мережки у відсутності чисниць (залишених горизонтальних ниток тканини) (Полтавщина).

БІЛА ГЛАДЬ – вид вишивки; опуклі рельєфні шви з білих ниток із великими рядами стібків, доповнені ажурними сітками, вузликами і стягами.

БІСЕР РУБЛЕНИЙ (БІСЕРНА РУБКА) – короткі трубочки, іноді гранені, довжина яких дорівнює їхньому діаметру.

БІСЕРОПЛЕТІННЯ – галузь застосування бісеру для виготовлення гаманців, обгорток для записників, чохлів для парасольок, футлярів для окулярів, коробок, ікон, картин, панно, шкатулок, іграшок, прикрас тощо.

БОРТОВКА – лляна або напівлляна тканина полотняного переплетення, що використовується в пошитті верхнього одягу для прокладки в борти, коміри. Бортровка має підвищений опір проти дії розтягування.

БАКЛАГ (БАКЛАГА, БОКЛАГА, БОКЛАГ) – дерев'яна посудина циліндричної або бочкоподібної форми довбаної, бондарської чи токарної роботи для води або іншої рідини. Відомі Б. черезплічні, припоясні і більші – вивозні.

БАКЛАГА (БАКЛАЖКА) – тиквоподібна посудина, плескувата з боків; у ній носили воду в поле, брали з собою в дорогу.

БАНЯ – декоративне завершення верху або частини будинку, іноді – верх церковної будівлі, виконаний за шаблоном. Звичайно має пірамідальну, конічну, цибулино- або грушоподібну форму й увінчується хрестом або шпилем. Частина: підбанник (барабан), баня, ліхтарик, банька, маківка.

БАРАН – ритуальний зооморфний посуд; виготовлявся у вигляді пустотілої скульптури барана; слугував для тримання й розливання міцних напоїв та вина.

БАРИЛО – невелика посудина для рідини з двома днищами й опуклими стінками, стягнутими обручем.

БЕЗЧИСНА МЕРЕЖКА – різновид мережки; відмінна від чисної мережки у відсутності чисниць (залишених горизонтальних ниток тканини) (Полтавщина).

БЛИЗНЯТА (ДВІЙНЯТА, ДЗВІНЯТА) – дерев'яний та глиняний

посуд для перенесення напоїв і їжі (Бойківщина, Гуцульщина).

БЛИН (БЛИНЕЦЬ, ПАЛЯНИЦЯ) – розплескана тонким шаром куля.

БЛЮДО – дерев'яна, глиняна або металева таріль.

БОДНАР – майстер, який виготовляє бодні та діжки.

БОРТОВКА – лляна або напівлляна тканина полотняного переплетення, що використовується в пошитті верхнього одягу для прокладки в борти, коміри. Бортровка має підвищений опір проти дії розтягування.

БОЧКА – дерев'яна посудина бондарської роботи з двома денцями, опукла посередині.

БУЛАВА. 1. Кулясте потовщення на кінці палиці тощо. 2. Палиця з кулястим потовщенням на кінці, яка була колись військовою зброєю. 3. Знак гетьманської гідності.

В

ВЕРЕТЕНО. 1. Ручний інструмент для прядіння. 2. Дерев'яний круг токарного верстата на металевій основі.

ВЕРЕХА. 1. Велика дерев'яна ложка, якою виймають з окропу вариво (Карпати). 2. Велика плоска дерев'яна ложка круглої або трикутної форми з горизонтальним черенком (Гуцульщина).

ВЕРСТАК (ВЕРСТАТ) – спеціальний стіл з пристроями для кріплення оброблюваних ручним чи механічним способом різних предметів, матеріалів тощо.

ВЕРХОПЛУТ (ВЕРХОСТЬОБ, ВЕРХОПЛУТНЯ, ВЕРХОПЛУТТЯ, ВЕРХОШОВ) – шов, яким прикрашають сорочки, скатерки, серветки. В. може виконуватися як самостійний узор, може бути обвідкою до основного орнаменту.

ВЗИР (ВЗІР, ВЗОР) – взірець, узор для вишивання (Гуцульщина, Лемківщина, Полтавщина).

ВИБІЙКА (ВИБИВАНКА, ВИБОЙКА) – спідниця, виготовлена з вибіваної тканини (Львівщина).

ВИГЛАДЖУВАТИ – вирівнювати стінки посуду гончарним ножиком.

ВИДЕЛКА – пристрій для їжі, виготовляється з дерева або металу.

ВИКОЛКА – дерев'яне або металеве шило, яке використовується для утворення дірок у тканині при виконанні технік: солов'їні вічка, волове око, довбанка.

ВИКОЛЮВАННЯ (СОЛОВ'ІНІ ВІЧКА, ВИКОЛ) – різновид вишивальної техніки, яка утворює прозору ажурну мережу з отворів. В.

оздоблюють рукави жіночих блуз, чоловічі сорочки.

ВИЛЕЖУВАННЯ – зберігання глини на відкритому повітрі; фізичний вплив на неї атмосферних опадів, перепаду температур, вивітрювання тощо, значно полегшував її подальшу переробку; для В. вважалося достатнім не менше 2–3 місяців.

ВИРІЗУВАННЯ – різновид вишивальної техніки, використовується для оздоблення різноманітних виробів, уставок, рукавів і країв подолу жіночих сорочок тощо. Спочатку всі сторони квадратиків узору щільно обкидають гладдю і хрестиками. Хрестики вишиваються на нитках тканини, які не вирізуються. Далі всередині кожного квадрата вирізають усі нитки основи й підкання, завдяки чому на полотні утворюються квадратні отвори. Залишені нитки тканини навпроти хрестиків обкручуються різними способами. В. має назви: на чотири дірочки, косе з клинцями, орлове, рогатеньке. Поширене майже по всій Україні.

ВИРІЗУВАННЯ З ЛИШТВОЮ – найбільш поширене поєднання технік вишивання.

ВИШИВАЛЬНІ ШВИ – шви, що застосовуються при вишиванні візерунка на тканині, трикотажі, шкірі й т. п.

ВИШИВАНКА – розмовна назва традиційної української вишиваної сорочки. Багато варіацій дизайну вишивки було створено в ХІХ столітті. Зазвичай їх виготовляли із саморобного полотна, яке ткали на верстаті. Місцеві особливості знаходили відображення в орнаменті сорочки.

ВИШИВАННЯ (ГАПТУВАННЯ) – оздоблення швейних виробів шитвом, іноді із застосуванням бісеру, стеклярусу, сутажу, золотої нитки та інших прикрас, що виконується ручним або машинним способом. Види В., як ручного, так і машинного, дуже різноманітні: гладь, гладь з мережкою, прорізна гладь, вишивання хрестом, вишивання з аплікацією, рішельє, вишивання сутажем.

ВИШИВКА (ВИШИВАННЯ). 1. Різновид народного декоративного мистецтва; орнаментальне або сюжетне зображення на тканинах, шкірі, повсті, виконане різними ручними або машинними швами. Розрізняють вишивки: вовною, шовком, льоном, золотом, сріблом тощо. 2. Техніки оздоблення виробу стібками.

ВИШИВКА ХРЕСТОМ – техніка вишивання, при якій виконуються два перехресних діагональних стібки.

ВИШИВКАРСТВО – оздоблення тканин, виробів вишивальними нитками; галузь народного мистецтва та художнього виробництва.

ВІВСЯНОЧКА – різновид мережки, подібна до шва гречка. В.

виконують так само, як і гречку, тільки на трьох прутиках.

ВІД КУТЮР (фр. haute couture – високе шиття) – швейне мистецтво на високому рівні.

ВІДБІЛЮВАННЯ – вибілювання полотна, пряжі за допомогою зоління тощо.

ВІДПИЛ – місце перерізу стовбура дерева тощо.

ВІДРО – дерев'яна посудина бондарської роботи з дужкою для води, молока та інших речовин.

ВОДОРОЗЧИННА КАНВА – вид канви, нитки якої склеєні спеціальним водорозчинним клеєм. Використовується при вишивці хрестом на тканині, не призначеній для цього. В. к. накладається на іншу тканину й вишивається малюнок, потім тканина зволожується (при цьому клей розчиняється) і нитки канви акуратно витягуються. Вишитий малюнок залишається на тканині.

ВОЛОГО-ТЕПЛОВА ОБРОБКА (ВТО) ВИРОБІВ – обробка деталей або виробу загалом за допомогою спеціального обладнання (преса, праски) з використанням вологи, тепла й тиску. Цілі ВОТ – надати форму виробу, зафіксувати шви.

ВОЛОКНО – протяжне гнучке й міцне тіло (нитка) з дуже малими поперечними розмірами (мікрон), обмеженої довжини (мм), придатне для виготовлення пряжі, ниток, текстильних виробів.

ВОЛОСЯНА ТКАНИНА – спеціальна тканина полотняного переплетення, основні нитки якого складаються з бавовняної або лляної пряжі, а уткові – з кінського волосу, іноді з доданням бавовняної нитки. В. т. застосовують для бортової прокладки в пальтах, жакетах.

ВТИРАЛЬНИК (ВТИРАНЕЦЬ, ВТИРАНИК) – утиральник, рушник.

ВУСТАВКА (УСТАВКА, ВУСТАВОК). 1. Вишита смуга, уставлена на плечах або рукавах жіночої сорочки (Бойківщина, Гуцульщина, Закарпаття, Полтавщина). 2. Вишивка на рукаві жіночої сорочки. Частина: поверхниці, черв'ячки, вуставки. Назви В.: баранячі ріжки, дубове листя (Карпати); дубове листя, скосяки, паучкове, клинці (Космач, Івано-Франківська обл.); кучеряве, скринькове, качурове (Верховина, Івано-Франківської обл.).

Г

ГАПТАРСТВО. 1. Художнє декорування тканини вишиванням золотом, сріблом; різновид промислу. 2. Ремесло гаптаря.

ГАПТУВАННЯ (ГАПТ). 1. Техніка художнього оздоблення тканини

вишиванням золотом чи сріблом. 2. Мистецтво оздоблення тканини вишиванням золотом і сріблом.

ГЛАДЬ – різновид вишивальної техніки, у якій стібки щільно прилягають один до одного, суцільно покриваючи узор. Цією технікою вишивають геометричні та рослинні орнаменти, які заповнюють однотонними або різнокольоровими нитками. Різновиди: полтавська, декоративна, художня, качалочкова (качалочка), пряма (лиштва), коса, лічильна, прорізна, стеблова.

ГЛАДЬ З НАСТИЛОМ – двостороння гладь, яка виконується за попередньо прокладеним настилом з ниток товстіших, ніж робочі, для надання вишивці об'єму. Гладдю з настилом вишивають стебла, квіти й листя.

ГЛАДЬ УПРИКРІП – різновид гладі, яка використовується для швидкого заповнення деталей великої площі одним кольором.

ГЛАДЬОВИЙ ВАЛИК – ряд щільно прилеглих один до одного паралельних стібків. Буває прямий і з нахилом. Щоб шов вийшов рівним, стібки потрібно укладати рівномірно, не занадто вільно й не дуже туго затягуючи нитку.

ГЛЕЧИК (ГЛЕЧИК МОЛОЧНИЙ) – висока посудина з вушком (без вушка) для тримання, здебільшого, молочних продуктів (молока, сметани тощо).

ГЛИНА – основна сировина для виготовлення гончарних виробів; осадочна гірська порода, основним компонентом якої є глинисті мінерали; у суміші з водою утворює тісто, яке внаслідок зовнішнього фізичного впливу легко набуває заданої форми, а в процесі випалювання переходить у каменеподібний стан.

ГЛИНА БІЛА (ПОБІЛ, ОПШНЯНСЬКА БІЛА ГЛИНА) – голубувато-попеляста, найбільш вогнетривка пластична глина; після випалювання набуває білого кольору; у розчиненому вигляді застосовується для побілки горщиків та іншого посуду, приготування білої фарби.

ГЛУХІ ШВИ – однібічні та двобічні вишивальні шви, виконуються, на відміну від наскрізних, на цілій тканині. Діляться на лічильні, побудовані за рахунком ниток тканини, залежні від її структури, і вільно розташовані на її поверхні, частіше – попередньо нанесеному малюнку.

ГОБЕЛЕНОВА ГОЛКА – це голка з тупим кінцем, який проходить між нитками тканини не пошкоджуючи їх, і досить великим вушком, у яке зручно вставляти нитки муліне. Використовується при вишивці хрестиком практично на всіх тканинах. Буває різних розмірів (найбільш часто

використовувані – від 18 до 26, при цьому як і в рахунку тканини, чим більше номер, тим менше і тонше голка). Необхідно уважно підходити до вибору розміру, тому що дуже товста голка буде сильно розсовувати нитки полотна й тим самим псувати роботу, а надто тонка сприятиме кошлатінню нитки муліне.

ГОБЕЛЕНОВИЙ ШОВ – метод зашивання фрагмента малюнка так, щоб не залишалось просвітів тканини. Шов виконується на тканині полотняного переплетення за рахунком її ниток.

ГОЛКА – загострений металевий стержень із вушком для вшилювання нитки, використовується для шиття.

ГОНЧАР (ГАНЧАР, ГОРШКОЛП) – назва майстра, який виготовляє посуд та інші вироби з глини.

ГОНЧАРСТВО – професійне заняття, основним змістом якого є виготовлення з глини посуду та інших виробів.

ГОНЧАРУВАТИ (ГОНЧАРЮВАТИ, ГЛИНУ ЛПИТИ, РОБИТИ ГОРШКИ, ЛПИТИ ГОРШКИ) – виготовляти глиняний посуд на гончарному крузі.

ГОРБАЧ – ніж, яким обрізають кінці прутів у плетених виробах.

ГОРОДКИ – плахтове закінчення або змережувальний шов у вигляді квадратиків.

ГОРШЕЧНЕ ГОРНО (ГОРШЕЧНЕ ГОРНО, ГОРШКОВИЙ ГОРЕН) – піч для випалювання посуду, кахель, цегли з круглою за формою посудною камерою.

ГРЕЧКА (ГРЕЧЕЧКА) – різновид мережки, у якій рапорт малюнка утворений на 3-х прутиках. Використовують для обвідки головних орнаментальних смуг. Основним елементом узору Г. є зигзаг, створений стовпчиками.

ГУЦУЛКА – чоловіча сорочка із стоячим коміром і вишивкою на грудях, з відкритим рукавом.

Д

ДЕРЕВИНА. 1. Лісоматеріал, що використовується для побутових, промислових і художньо-декоративних потреб. 2. Тверда тканина дерева, що знаходиться між корою й серцевиною і становить основну масу деревних або кущових рослин.

ДЕРЕВООБРОБКА – сукупність технічних прийомів і технологічних процесів перетворення деревини у предмети господарського, побутово-вжиткового, ритуально-мистецького та іншого призначення.

ДЕРЕВООБРОБНИК – майстер обробки дерева. Спеціалізації: бондар, стельмах, ложкар, тесляр, столяр, різьбяр, токар, човняр тощо.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО – виробнича галузь діяльності людини в господарському, побутово-ужитковому, ритуально-мистецькому використанні деревини.

ДЗБАН (ДЖБАН, ЖБАН) – дерев'яний, глиняний посуд для води, молока, квасу тощо.

ДЗИГА – рід дерев'яної іграшки.

ДИЗАЙН (від англ. design – проектувати, креслити, задумати) – художнє конструювання предметів, проектування естетичного вигляду виробів.

ДИЗАЙНЕР – художник-конструктор, фахівець із дизайну.

ДІЖА – низька широка дерев'яна діжка, у якій готують тісто на хліб.

ДІЖКА – посудина бондарської роботи.

ДОВБАНКА – човен, видовбаний з однієї колоди деревини.

ДОВБАНКА (ЗЕРНОВИЙ ВИВІД) – різновид вишивальної техніки, яка утворює ажурну смугу по діагоналі з дірочками, з яких утворюються геометричні фігури – трикутники, ромби. Техніка Д. подібна до виколювання (зерновий вивід); різниця лише в тому, що, спрямовуючи голку горизонтально й вертикально, набирають на неї дві нитки полотна. Використовують у білій вишивці на чоловічих, жіночих сорочках разом з іншими швами (Поділля, Покуття, Полтавщина, Київщина, Буковина, Чернігівщина).

ДОВБАРСТВО – виготовлення із деревини мисок, корит, човнів тощо довбанням.

ДРІТ (ДРОТ, ДРОТИК) – шматок мідного дроту, завдовжки 35–55 см; до його кінців, для зручності тримання у руках, прив'язувалися невеликі стрічки з ганчірки; окрім пересікання глини, він застосовувався для зрізання сформованих виробів з гончарного круга та для обрізання кахель.

ДРЯПАНКА (ШКРЯБАНКА) – яйце, пофарбоване в темний колір та вкрите чіткими тонкими видряпанними лініями.

Е

ЕКСКЛЮЗИВНИЙ – винятковий, особливий.

ЕТНІЧНИЙ – той, що належить до якогось народу, його культури, традицій.

ЕТНОСТИЛЬ – сучасний стиль із використанням елементів національного костюму.

Ж

ЖАМКИ – інструмент, призначений для випрямлення та згинання прутів лози.

З

ЗАГИНКИ – конструктивний елемент, яким закінчується плетіння бортів кошиків та інших виробів.

ЗАКРІПКА (НАСТИЛ) – вертикальний стовпчик, вишитий через одну нитку підкання на трьох-п'яти нитках основи; висота закріпки залежить від ширини мережки.

ЗАНИЗУВАННЯ (НАПРОТЯГАНКИ, ЗАВОЛКАННЯ, ПІДВОЛКАННЯ) – техніка вишивки, характерною рисою якої є те, що вишивальна нитка простягається через усю довжину орнаменту, аналогічно шву «уперед голку». Повністю імітує узорне перебірне ткацтво. Особливість цієї техніки в тому, що узор вишивається справа наліво відразу всією шириною полотна й буде двостороннім (якщо з одного боку він виходить червоним, то з другого – білим). Узори, вишиті занизуванням, чітко геометричні.

ЗБОРКИ – дрібні складки, що оздоблюються вишивкою.

ЗЕРНОВИЙ ВИВІД (ЗЕРНОВИЙ ВИВОД) – шов, який утворюється шляхом подвійного затягування ниткою сторін квадрата, побудованого не менше ніж на трьох нитках тканини. Використовують для вишивання жіночих та чоловічих сорочок у поєднанні з іншими швами.

ЗМЕРЕЖУВАННЯ ЗУБЦЯМИ – шов. Під час вишивання зубців довжину стібків поступово збільшують на одну горизонтальну нитку. Вишивається зліва направо, різними кольорами. Часто відрізок 5 см завдовжки змережують одним кольором, наступні 5 см – другим. Поширена ця техніка на Середній Наддніпрянщині; змережування гладьовими зубцями.

ЗМЕРЕЖУВАННЯ ПЛАХТОВИМ ШВОМ – шов, який застосовують для скріплення окремих частин тканини одягу тощо; нагадує зубці, розташовані один навпроти одного. Це змережування виконується зліва направо. Стібки накладаються то на верхній, то на нижній рубець, притягуючи кожен стібок петлею. При цьому стежать, щоб утворювалися зубці правильної форми та однакової величини.

ЗУБЦІ – елементи декоративного оздоблення вирізу горловини сорочки тощо.

ЗУБЦЮВАННЯ – шов, який застосовують для оброблення рукавів, манжетів, комірців-стойок сорочок тощо. Існує кілька видів.

К

КАНВА – це трафарет або основа для вишивання, яка використовується для виготовлення, як окремих виробів, так і для прикраси одягу, рушників та інших речей. Це не тканина для вишивки, а основа. Вона може після закінчення вишивки видалятися.

КАНТЕЛЬ (від лат. *canna* – тростина) – тонка металева (зазвичай золота або срібна) нитка у вигляді гвинтової спіралі. У сучасних святкових тканинах найчастіше використовують плоскі розрізні нитки з алюмінієвої фольги, наприклад, люрекс.

КАРТА КОЛЬОРІВ МУЛІНЕ – таблиця, у якій нитки муліне представлені назвою, колірною картинкою й певним номером. Існують зведені таблиці муліне, у яких зведені номери, закріплені за кожним кольором різними виробниками.

КАУНТ (від англ. *count* – номер) – цифри після назви канви, що показують кількість «квадратиків» або ниток на один дюйм (2.54 см). Щоб зрозуміти, скільки «квадратиків» або ниток буде в 10 см, потрібно номер канви розділити на 2.54 і помножити на 10. Чим більше номер канви, тим дрібніше клітини, тим щільніше матеріал.

КАЧАЛОЧКА – поздовжній або поперечний настил, виконаний паралельними стібками однакового розміру.

КЕПТАР – хутряна безрукавка населення Карпат і Прикарпаття. Має значну локальну варіативність щодо довжини та прийомів оформлення.

КЕРСЕТКА – нагрудний жіночий одяг; різновид безрукавки, що складалася з ліфа та поширеної від талії нижньої частини, з вусами або без них.

КИЛИМ – грубе покривало, виткане із шерсті; диван, ковдра. Різновиди К.: килим-диван, килим-настільник, килим-оббиванець, скорц тощо.

КИЛИМАРСТВО. 1. Різновид народного мистецтва. 2. Галузь художнього ремесла.

КИЛИМИ-СТЕЖКИ (СКОРЦИ) – килимовий виріб для прикрашання стіни в хаті; вузький, видовженої форми, що досягав кілька метрів (Буковина).

КИТИЦІ – сформоване пасмо вишивальних ниток на кінці шнурка, яким зав'язується комір.

КІЛКОВИЙ РУШНИК – декоративний рушник, який вішали на кілок у хаті.

КІСНИК (УПЛІТИ). 1. Вузькі стрічки, які вплітали дівчата в косу;

2. Косоплітка, стрічка, уплетена в косу (Полтавщина). 3. Прикраси в дівчат, уплетені в коси на зразок стрічки – смужки тканини або намиста.

КЛЕПАЧ – дерев'яний молот у сукновальні (Лемківщина).

КОВЕРЦІ. 1. Узорні ліжники (Карпати). 2. Килими видовженої форми, без кайми (Південь України).

КОЖУХ – зимовий одяг з овечих шкір хутром усередину. У різних місцевостях України мав особливості крою, пропорцій, кольору, оздоблення. К. прикрашали вишивкою, аплікацією з кольорової шкіри, нашивками з яскравих плетених шнурів, китичками з різнокольорових вовняних ниток тощо.

КОЛЕКЦІЯ (від лат. collectio – збирання) – серія моделей одягу різного призначення, побудована на основі єдиного образного вирішення, стилю, конструкції і структури матеріалів. К. може охоплювати весь асортимент одягу або вироби тільки одного сезону.

КОЛІРНА ГАРМОНІЯ – це узгодженість у поєднанні кольорів, їхні основні властивості та взаємодія між собою.

КОЛОТІВКА (колотівця) – висока вузька конусоподібна діжечка бондарської роботи, у якій збивають масло (Закарпаття, Карпати).

КОЛОТУШКА – дерев'яний молоток.

КОЛУНКИ – інструмент із твердих порід дерева для розщеплення прутів лози на 3–4 частини.

КОМЕЛЬ (ОКОРЕНОК) – прикоренева частина стовбура.

КОПИСТКА (КОПИРСТКА) – виріб у вигляді вузької лопатки для розмішування чого-небудь.

КОРЕЦЬ. 1. Дерев'яний кухоль чи ківш із держакон; 2. Козацький К. – велика довбана миска з ручкою, з якої запорізькі козаки їли в поході юшку тощо; 3. Стара міра насипних тіл.

КОРИТО – видовбана або дощата дерев'яна посудина для господарських потреб.

КОРОМИСЛО (КОРОМИСЕЛ) – жердина, дерев'яний пристрій для перенесення двох відер через плече.

КОРЯК – дерев'яна посудина з ручкою; використовують для страв, а також для господарських потреб.

КОСА ГЛАДЬ – шов, у якому стібки розташовані по діагоналі, один біля одного і лягають похило, умовно під кутом 45⁰ до ниток основи й піткання тканини.

КОЦ (КОЦЬ) – грубий домотканий, переважно кольоровий килимок, яким застеляють ліжку, лаву (Наддніпрянщина, Полісся, Слобожанщина);

ковдра (Буковина).

КОШИКИ – найпоширеніший вид плетених виробів господарсько-побутового призначення.

КРАПАНКА (КАПАНКА) – яйце, на поверхню якого нанесено крапки воску й пофарбоване в різний колір.

КРАШАНКА – зафарбоване яйце в червоний, жовтий, зелений колір.

КРИВУЛЬКА (КРИВУЛЯ) – орнаментальний мотив у тканих виробках, вишивках.

КРІЙ ОДЯГУ (ВИРОБУ) – назва деталей та їхніх частин, отриманих у результаті розкрою матеріалів.

КРОКВА – два бруси, з'єднані в горішній частині під кутом і прикріплені кінцями до стін будівлі, на яких тримається дах.

КРОСНА – простий верстат ткацький у вигляді чотирикутної рами для ткання килимів, решет, сит і кошиків; Різновиди К.: кросна на сохах, кросна до ослона, кросна під широке полотно, кросна прості тощо.

КРОСОНКИ – невеликий верстат для ткання сит (Полтавщина).

КРУГ (ГОНЧАРНИЙ КРУГ, ГОНЧАК) – спеціальний верстат для формування глиняних виробів.

КРУГЛЯК. 1. Цільні круглі необтесані колоди дерева без гілок; кругляччя. 2. Вітряк восьмигранної форми, у якого обертається тільки дах (Слобожанщина, Наддніпрянщина, Південь). 3. Лісовий матеріал (колоди тощо).

КРУГЛЯННЯ – техніка ткання килимів переважно на кроснах, при якій нитки піткання кладуться вільно, змінюючи свій напрямок відповідно до контуру малюнка, на противагу рахунковій техніці.

КУМАНЕЦЬ (КУМАН, КУМАНЧИК (ПОЛТАВЩИНА); КИЇВСЬКИЙ ГЛЕЧИК, ГЛЕЧИК ДЛЯ ГОРІЛКИ, ОХТИРСЬКИЙ ГЛЕЧИК) – ритуальний колоподібний фігурний посуд із вушком і носиком, на високій ніжці; використовувався для зберігання та розливання міцних напоїв під час весілля.

КУРЯЧА ШКІРКА – стягувальна вишивальна техніка; використовують для закінчення низу рукава, горловини жіночої сорочки. У процесі виконання даної техніки, зигзагоподібні стібки кладуться впоперек манжета, стягуючи кожен ряд окремо (Наддніпрянщина).

КУРЯЧИЙ БРІД – шов, який здебільшого використовується у поєднанні з техніками лиштва, вирізування, солов'їні вічка. К.б. може бути подвійним, потрійним, для чого поряд з першим стібком у той же спосіб виводиться другий, третій. Унаслідок цього утворюються геометричні

елементи, площі яких заповнюють різними техніками – гладь, вирізування (Полісся); використовують переважно в білій вишивці.

КУТЮР'Є (франц. *couture* – кравець, закрійник) – кравець-художник, художник-модельєр – творець високої моди костюма.

КУХОЛЬ (КУХЛИК) – маленька посудина циліндричної форми з ручкою, що слугувала для набирання й пиття води, молока тощо.

Л

ЛАВА. 1. Нерухома довга груба дошка для сидіння й лежання, що кріпилася вздовж стіни від дверей до полу. Бувають двох типів: привіконні і застільні. 2. Лава – диван. 3. Похилий стіл із прикріпленим до нього сидінням, за яким працюють учні, студенти; парта.

ЛАВКА. 1. Вид меблів, ослін. 2. Великий рубанок для обробки широкої поверхні дерева. 3. Дошка у ткацькому верстаті, на якій сидить ткаля.

ЛЕЛІТКИ – маленькі плоскі блискучі кружечки або пластинки різної форми, що мають отвори і можуть бути виготовлені із металу, скла, слюди, синтетичних матеріалів.

ЛИШТВА (ЛИШТОВКА, ЛИШВА). 1. Планка на прорізі вікна або дверей; наличник. 2. Поздовжній брусок стулчастого вікна. 3. Прикрашена різьбою дошка, яку підшивають під випуск даху або під верхню планку дерев'яного наличника.

ЛІЖКО – різновид меблів; дощатий настил для лежання – рама на ніжках із двома спинками, на яку кладуть матрац і постіль.

ЛІЖНИК (ЛИЖНИК, ДЖЕРГА, ПОКРІВЕЦЬ, НАЛІЖНИК) – вовняна домоткана ковдра або покривало на ліжко з овечої вовни.

ЛІЖНИКАРСТВО. 1. Техніка виготовлення ліжників. 2. Різновид ремесла, промислу. 3. Різновид народного мистецтва.

ЛІЧИЛЬНИЙ ХРЕСТИК – метод відраховування хрестиків при вишивці. Використовується при наявності схеми вишивки, за якою спочатку відраховуються хрестики одного кольору, потім таку ж кількість хрестиків переноситься на тканину й розташовується у тому ж порядку, що й на схемі.

ЛОБЗИК – столярний інструмент, різновид лучкової пилючки для тонких робіт на фанері й тонкій дошці.

ЛОЖКА – дерев'яний предмет столового прибору, яким набирають рідку або розсіпну страву. За типами українські Л. поділяються: на козацькі (батьківські), жіночі, чумацькі, лоцманські, подорожні, циганські, селянські, монастирські, пам'ятні, весільні, дитячі, розливні тощо. Білі ложки

виготовлені з кленової деревини (Полтавщина).

ЛОЖКАРСТВО – вид промислу, ремесло ложкаря.

ЛОЗА (ПРУТ) – найпоширеніший природний матеріал, зручний і міцний у роботі, основа для виготовлення побутових виробів великих і малих форм.

ЛОЗОПЛЕТІННЯ – одне з найдавніших ремесел з виготовлення виробів господарсько-побутового призначення та художніх виробів: плетені меблі, різноманітні кошики, вази, панно, підставки, хлібниці, цукерниці та ін.

ЛУГ (ЗОЛА) – попіл, зола.

ЛУЧКА (ВИТЯГАНІЙ ВЕРХОПЛУТ) – мережка, яка полягає у виконанні нижнього й верхнього прутика. Середня частина заповнюється настилом із лівого боку до правого. Л. виконується у два прийоми. Настил виконують на двох прутиках. Центральну частину самої Л. звичайно виконують кольоровими нитками.

ЛЮЛЬКА. 1. Дерев'яний виріб для куріння тютюну. Л. була невід'ємною частиною «ясної зброї» в козаків. Типи Л. на Наддніпрянщині: кімличка (з довгою шийкою), плеската (із сплюснутими боками), зінківка (невелика кругла, з короткою шийкою), муруга (з кореня дерева). Л. складається з мундштука й чашечки для тютюну. 2. Колиска. 3. Висячий поміст із бортами для піднімання інструменту, матеріалів, а також для праці вгорі.

ЛЮРЕКС – металеві плоскі нитки.

ЛЮТНЯ – стародавній струнний щипковий музичний інструмент.

ЛЮШНЯ (ЛУШНЯ). 1. Дерев'яна деталь воза; упорка дугою, одягнена проушиною на кінець осі і просунута верхнім кінцем у гужик, узятий за грядку. 2. Люшня – тип воза для лісу (Полісся).

ЛЯДА – частина верстата ткацького, крізь яку проходять нитки основи і за допомогою якої прибиваються одна до другої поперечні нитки.

ЛЯХІВКА БАГАТОРЯДНА – мережка, у якій кожен наступний ряд щодо попереднього виконується в шаховому порядку й через чисницю.

ЛЬОН (ЛЕНОК) – льняне волокно на різних стадіях оброблення.

М

МАЛЬОВАНКА – яйце, розписане пензлем, акварельними або гуашовими фарбами й покрите лаком.

МАНЖЕТА – суцільнокроєна або пришивна деталь з основного чи оздоблювального матеріалу, яка призначається для прикрашання низу рукава або штанів. У чоловічих сорочках манжета може бути пристібною.

МАНИШКА – пришивна або пристібна вставка, нагрудник до жіночої сукні, чоловічої сорочки, жакета та ін., виготовлена з тканини, мережива. Манишка є одним із засобів художнього оформлення одягу.

МЕЛАНЖ – нитка, у якій колір плавно перетікає з одного в інший. При забарвленні нитки колір використовується тільки один, але по всій довжині варіюється його інтенсивність, від світлого до темного.

МЕРЕЖАННЯ – оздоблення тканини, одягу мережками.

МЕРЕЖКА. 1. Різновид узору на полотні, прорізаний квадратами та обшитий білими або кольоровими нитками. 2. Ажурний узор.

МЕРСЕРИЗАЦІЯ – процес, у ході якого нитка піддається спеціальній обробці концентрованим розчином гідрат оксиду натрію з метою надання їй блиску, підвищення здатності забарвлюватися і збільшення міцності.

МЕТАЛІК – металізовані нитки для вишивання й рукоділля, надають вишивці особливу красу і виразність. Особливою популярністю серед вишивальниць і дизайнерів користуються металізовані нитки Gamma.

МІШКОВИНА – тканина з рідкою структурою. Використовується рідше інших видів тканин.

МОДЕЛЮВАННЯ ОДЯГУ – творчий процес створення нової моделі з урахуванням її призначення та навколишнього середовища, властивостей матеріалів, зовнішнього вигляду людини. У моделюванні предметів одягу об'єктами розробок є: форма і силует виробу, його крій, вибір матеріалів, способи формоутворення, композиція елементів, колірне рішення.

МОДЕЛЬ (від лат. *modulus* – міра, образ, норма) – зразок, який слугує еталоном для серійного відтворення одягу, взуття, головних уборів і т.п.

МОДЕЛЬЄР – фахівець із виготовлення моделей, зразкових екземплярів виробів.

МОНОХРОМНА ВИШИВКА – вишивка одноколірного предмета або сюжету, намальованого за допомогою різних відтінків однієї фарби.

МОНТУВАННЯ – процес складання вишитого виробу в купон.

МУЛІНЕ – з'явилися вони завдяки компанії DMC, яка наприкінці XIX століття запатентувала новий вид бавовняних, що не линяють ниток для вишивання, давши їм назву муліне. Пізніше й інші компанії стали називати нитки для вишивання саме цим терміном; муленка (Гуцульщина).

Н

НА КОСУ НИТКУ – різновид закладної килимової техніки ткання; застосовують для виконання орнаменту з косонаправленими, зубчастими формами, при цьому перевивають нитку однієї кольорової ділянки над

кольоровою ниткою суміжної ділянки на відстані двох- трьох ниток основи. У килимових тканинах зі скісним контуром орнаменту видно маленькі дірочки-просвіти, що нагадують пунктир. Поширена в ліжникарстві (Карпати).

НА МЕЖОВУ НИТКУ – різновид закладної килимової техніки ткання; застосовують для ткання килимової тканини не по всій ширині, а відповідно до рисунка в межах ділянок кольорового узору. Цією технікою виконують строго вертикальні і східчасті контури узору, чіпляючи нитки піткання обох кольорів за одну й ту ж нитку основи, що дає щільне з'єднання двох кольорових площин. Цей технічний прийом виконують прокидка за прокидкою або після кількох (2–4) прокидок ниток одного кольору зачіпляють стільки ж ниток іншого, що надає контурові вигляду смуги дрібних зубчиків.

НАБІРУВАННЯ – поширене як різновид лічильної прямої гладі. Цим швом виконують геометричні узори. Нитки – найрізноманітніші: білі, червоні, чорні, жовті, сині. Техніка «набірування» досить проста: довжина кожного стібка в узорі дорівнює парній кількості ниток тканини – 4, 6, 8, 10. Кожний наступний стібок починають від середини попереднього й на одну нитку вище чи нижче.

НАВІЙ – вал верстата ткацького (кросен), на який навивають основу.

НАКЛАДНА КАНВА – канва, яка нашивається на тканину й висмикується після роботи.

НАМИСТИНКИ – кульки різних розмірів частіше правильної круглої форми з наскрізними отворами.

НАМІТКА (НАМІТ, НАМЕТКА, СПОВИВАЛО, ЗАВИВАЛО, ЗАВІЙ, ПЛАТ, УБРУС) – найдавніший головний убір заміжніх жінок у вигляді довгого рушника з тканим або вишитим орнаментом по боках (забори).

НАПЕРСТОК (НАПЕРСНИК) – ковпачок, який накладають на палець під час шиття для захисту від проколювання голкою.

НАПІВХРЕСТИК – техніка вишивання, що використовується як самостійний шов для заповнення тла, для створення простору в картині, для позначення тіні предмета.

НАРОДНА ВИШИВКА – особливе явище художньої культури народу.

НАСТИЛУВАННЯ – це точна вишивка, краса якої полягає в бездоганному ритмі рисунка, у чіткості виконання. Настилування виконується паралельними стібками, розділеними однією ниткою. Для

більшого контрасту вишивальну нитку беруть сіру, невідбілену або ж підфарбовану в попелясто-синюватий колір.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ОДЯГ – побутовий одяг, що відображає специфіку і характерні особливості національної культури та побуту народу.

НЕПОВНІ СТІБКИ – загальна назва для стібків 1/4, 1/2, 3/4, які використовуються для додання більш природного вигляду вишитій картині. Стібок 1/2 зазвичай позначається окремим символом у ключі, а стібки 1/4 і 3/4 – більш дрібним значком порівняно з позначенням повного стібка.

НИЗЬ – назва шва походить від прийому вишивання. Вишивається низь з низу, з виворітного боку. Лицьовий бік візерунка – це виворіт вишивки. Низьку виконують геометричні орнаменти чорними або червоними нитками.

НИТКИ ШВЕЙНІ – пряжа в кілька складень або комплексні нитки певної скрученості, що використовуються для з'єднання або оздоблення деталей швейних виробів. Розрізняють швейні нитки правого й лівого кручення.

НИЖ КОШИКОВИЙ – універсальний інструмент, призначений для виготовлення плетених виробів.

ОБИДЕННИЙ (РУШНИК) – Р., який ткали за один день, унаслідок чого він набував магичної сили; використовували як захист від злих сил.

ОБКОРУВАННЯ – процес очищення прута лози від кори.

ОБМЕТУВАННЯ (ОБКИДАННЯ) – прийом у шитві; прошивання по краях стібками (швами, петлями тощо).

ОБШИВКА – деталь швейних виробів для обробки зрізів.

ОДНОБІЧНІ ШВИ – глухі й вільні вишивальні шви, що утворюють малюнок на лицьовій стороні тканини.

ОРНАМЕНТ (з лат. ornamentum – прикрашати) – графічна чи живописна прикраса, створена з ритмічно поєднаних елементів геометричної або рослинної форми. Орнаментом може бути прикрашена вся поверхня виробу або будь-яка його частина.

ОРНАМЕНТАЛЬНІ МОТИВИ – мотиви у вишивках: барани, безконечник, баранячі роги (баранчики), віконця, волове око, виноград, вітряки, вуж, заячі зуби, гребінчики, рожі, сосонка, хрести, чорнобривці, бесаги, голуби, зозульки, ластівки, лемеші, кривоніг, кудрявці, сокирки, терен, хвильки, праники, семиріг, собачки, сови (Поділля); гребінці, ключі, гарбузове листя, берізка, ламане дерево, оленячі роги, шовковиця, ляльки,

овесик, бджілка, хміль, барвінок, мушки, терен, хрести, виноград, жучки, оленяча голова, ляльки (або п'яні баби), конячі голови, жабки, тюльпани, пави, порічка, троянда, човник, овесик, дзвоники, гілка, березові бруньки, хмелик, зозулька, павучок, ружа (Полтавщина).

ОСНОВА. 1. Ткацька основа в кроснах, подовжні нитки у тканині, а також пряжа для них. 2. Знята з оснівниці пряжа, уснова, снова.

П

П'ЯЛЬЦІ (П'ЯЛЬЦЯ, КРОСНА) – пристрій для рукоділля у вигляді рамки, на якій закріплюється розтягнута тканина. Бувають круглі та квадратні.

ПАЗУХА. 1. Розріз у сорочці; розпах (Полісся). 2. Вишиття біля розрізу сорочки.

ПАСМО – пучок із шести ниточок муліне.

ПАСПАРТУ (фр. Passe-partout – проходить повсюди) – шматок картону або паперу з вирізаним в його середині чотирикутним, овальним або круглим отвором, рід рамки, у яку вставляють вишивку.

ПЕРФОРОВАНИЙ ПАПІР – папір з отворами, що нагадує тканину Aida – використовується як основа для вишивки хрестиком замість тканини. 54 клітинки в 10 см – це звичайний розмір для такого паперу. Для вишивки краще використовувати три нитки муліне. Необхідно досить обережно поводитися з нею – може порватися. Використання цього паперу цілком доречно, наприклад, при вишивці книжкових закладок або новорічних прикрас.

ПЕТЕЛЬНИЙ ШОВ – в основі петельних швів лежить простий ланцюжок. Його можна виконувати з різними варіаціями товстої або тонкої нитки. Усі шви цієї групи складаються з петель, закріплених короткими стібками. Їх використовують як для вишивки контурів, так і для заповнення внутрішньої частини візерунка. При заповненні внутрішнього простору вишивають ряди ланцюжків в однаковому напрямку.

ПЕТЛЯ – спосіб закріплення нитки на початку вишивки, який використовується для того, щоб уникнути утворення вузликів. Зручніше використовувати, коли в голку вставлено парна кількість ниток.

ПИСАНКА – яйце, розписане воском й пофарбоване в різноманітні кольори.

ПИСАЧОК – інструмент для написання писанки, трубочка (лієчка) з металу, у яку заливають віск, що добре зберігає тепло, з дерев'яним держачком.

ПІТКАННЯ (УТІК, УТОК) – сукупність поперечних ниток тканини, які перетинаються з повздовжніми (основою), утворюють переплетіння.

ПІШВА. 1. Різновид шва (Полтавщина). 2. Наволочки (Покуття).

ПЛАСТИКОВА КАНВА – канва, що застосовується як основа для вишивки, її не потрібно видаляти після вишивки.

ПЛАХТА – традиційна жіночий святковий одяг: рід спідниці або фартуха з двох полотнищ вовняної візерункової тканини.

ПОЛОТНО – це тканина для вишивки, виготовлена з льону, конопель. Нитки, з яких виготовлена тканина, можуть бути нерівномірної товщини, але це не настільки помітно на готовій роботі, зате вишивка на полотні виглядає дуже красиво. Вишивати потрібно через дві нитки полотна.

ПОЛОТНЯНЕ – гладке ткацьке переплетення, у якому кожна основа нитка переплітається з кожною утоковою через одну нитку. Полотняне ткацьке переплетення забезпечує найбільшу злітність структури й найбільшу її міцність. П. т. п. має одноманітну гладку поверхню, однаковою на лицьовому й виворітному боках тканини.

ПОЛТАВСЬКА ГЛАДЬ – різновид вишивальної техніки, яка відома з часів Київської Русі. Вишивку П.г. часом обводять стебнівкою того самого кольору; нагадує шов у прикріп.

ПОЧИНОК – пряжа, намотана на веретено, або кількість цієї пряжі, знятої з веретена.

ПРОРІЗНА ГЛАДЬ – наскрізна вишивка, для якої характерні проколоти або прорізані у тканині отвори різної форми й розміру, обшиті гладьовим валиком або петельним швом.

ПРУТИК (ПРУТИКИ, ПРУТ). 1. Різновид мережки. П. шиються при утворенні рубця на білизні, по краях рушників, сорочок тощо. 2. Складова частина мережки.

ПРЯДІННЯ – отримання ниток із вовни або з рослинного волокна шляхом скручування й утворення безперервної нитки.

ПРЯЖА – довга тонка нитка із зсуканих коротких волокон (льону, конопель, вовни тощо), яку одержують при прядінні.

ПУХЛИКИ – стягувальна техніка; застосовується при з'єднанні уставки з рукавом, а також при оздобленні низу рукава і краю горловини. Поділяють на однорядні й багаторядні.

Р

РАПОРТ (фр. rapport, від rapportes – приносити назад) – повторювана частина малюнка (візерунка) або переплетення на тканині, трикотажі,

вишивці і т.п. Порядок переплетення ниток повторюється як по ширині, так і по довжині тканини в кожному наступному рапорті.

РЕТЯЗЬ (РЕТЯЗОК, НЕПРАВИЛЬНИЙ ХРЕСТИК, ПЛЕТІНКА, ОКСАМИТОВИЙ ШОВ) – різновид хрестикової техніки; за виконанням Р. буває поздовжній і поперечний. Відмінність спостерігається з вивороту тканини. Стібки наносяться зліва направо, починаючи від першого хрестика; використовують як обвідку до орнаментів з обох боків, виконаних лиштвою, виколюванням, вирізуванням, мережкою. У західних областях України має назву плетінка.

РУКАВ – деталь одягу, що покриває руку або частину руки; може бути різної довжини й конструкції.

РУШНИК. 1. Тканий виріб для витирання обличчя, тіла, посуду тощо. 2. Шматок декоративної тканини з тканим або вишитим орнаментом; використовується для оздоблення житла, в українських обрядах тощо. Побутують різноманітні назви Р.: божник, божниковий, буденний, бурунчук, великодник, вибійчаний, вирізуваний, вишиваний, вінчальний (весільний), вазовий, втиральник, гайтка (загортка), для хвороби, жалобний, завіска, застольний, іконний, калінкоровий (крамний), кілковий, кілочковий, ключевий, королівський (королевецький), кумачевий, мальований, мережаний, набиваний, надіжниця, наобразник (божник), натиканий, обідній, обрус, орластий, орликовий, паперовий, перебираний, підперізнюк, плечовий, подарунковий, полотняний постовий, посудний, празниковий, пулка, ручник, роменський, святковий, синій, старовітський, стирач, стирок, стінний, тканий, утирак, утиральник, утирач, утирачка, червоний, чернецький, шитий, у шуліки.

РУШНИК БОЖНИК – вузький, для прикрашання ікон.

РУШНИК ПЛЕЧОВИЙ – різновид узорного рушника для подарунків на весіллях (старостам, друзям, родичам і почесним гостям).

РУШНИК ПОДАРУНКОВИЙ – різновид рушника із дешевого матеріалу для весільних подарунків.

РУШНИКИ ЧЕРНЕЦЬКІ – різновид обрядових рушників; виготовлені черницями (Полтавщина).

РУШНИКОВІ ШВИ – набір вишивальних технік: уперед голку, настилування, хрестиківання тощо. З допомогою рушникових швів заповнюються площі орнаментальних мотивів на рушниках.

С

СВИТА (СВИТКА) – приталений верхній чоловічий та жіночий одяг для весни й осені із сукна домашнього виробництва.

СИМВОЛ «БЕЗКІНЕЧНИК» – знак вічності, який не має ні початку, ні кінця, вічність сонячного руху.

СИМВОЛ «БЕРЕГИНЯ» – символ-оберіг усього земного та існуючого, жінки-матері.

СИМВОЛ «ДЕРЕВО ЖИТТЯ» – символ небесної осі, природи, що безперервно відновлюється.

СИМВОЛ «РИБА» – символ здоров'я, знак води.

СИМВОЛ «СОНЦЕ» – джерело світла й життя.

СИМВОЛ «ТРИЗУБ» – символ духовної сили слов'ян.

СИМВОЛ «ХРЕСТ» – символ Всесвіту, знак чотирьох сторін світу, чотирьох пір року, належності людини до християнської віри, оберіг від хвороб, лиха.

СЛІПЕ ВИРІЗУВАННЯ – різновид вишивальної техніки; виконується як полтавське вирізування, проте віконця не вирізують, а обводять білою ниткою і заповнюють чорною гладдю. С.в. використовують для вишивання сорочок для літніх жінок.

СОЛОВ'ІНІ ВІЧКА – шов, який виконують технікою виколювання; поєднують з лиштвою, вирізуванням, зерновим виводом тощо. Унаслідок виконання цієї техніки утворюється маленький отвір, обшитий по квадрату стібками.

СОРОЧКА – один з найдавніших видів натільного шитого одягу. Основні типи українських С. за кроєм: тунікоподібні, з уставками (поликами), з кокеткою.

СПЕКТР – колірна смуга, розкладена на складові частини.

СТЕБЛОВИЙ ШОВ – шов, виконання якого подібне до шва стебнівка. Поширений у вишивках XVII – початку XVIII ст.

СТЕКА – гладенько відшліфована дерев'яна паличка різноманітної форми, яка застосовується для оздоблення зовнішньої поверхні глиняних виробів.

СТЕКЛЯРУС – скляні трубочки довжиною 5–10 мм, гранені або циліндричні.

СТИРОК – рушник для витирання посуду.

СТІБОК – елемент строчки, який являє собою закінчений цикл переплетення. Стібки бувають прості і складні. Машинні стібки за розміщенням вузлів переплетення ниток поділяють на ланцюгові й

човникові. За способом проколу з'єднаних шарів розрізняють наскрізні (видимі) й ненаскрізні (потайні) стібки. Залежно від кількості ниток і виду їх переплетення стібки бувають прості і складні.

СТОВПЧИК. 1. Елемент вишивки, який використовують для обрамлення головних орнаментальних смуг. 2. Різновид мережки; використовують як доповнення з обох боків до орнаменту для жіночих блуз, чоловічих сорочок та інших виробів. 3. Частина мережки.

СТРАЗИ – імітація дорогоцінного каміння, яке виготовляється із скла, до складу якого входить свинець.

СТРАМІН – найбільш велика (27 клітин на 10 см), сітчаста, жорстка канва, яку використовують для вишивання гобеленів, килимів, подушок і т.п.

СТРУГАЧ, КІСКА – інструмент у вигляді невеликого шматка широкого залізного леза, зігнутого дугою, з двома ручками; виготовлявся здебільшого зі старої коси.

СУХОЗЛІТКА (БРУЗУМЕНТ, ГАЛЬОН, СУХОЗЛОТИЦЯ, ПОЗЛОТЕЦЬ, ПОЗЛОТКА, СУХОЗЛОТЬ) – срібляста або золотиста нитка, якою перетикали орнаментовані поли запаски тощо.

СХЕМА ДЛЯ ВИШИВАННЯ – розбите на кольорові або символічні квадратики зображення, по якому виконується вишивка. Схеми входять у набори для вишивання, а також продаються окремо.

СХРЕЩЕНИЙ ПРУТИК – різновид мережки, яку використовують для вишивання рушників, скатертин тощо. Основою даної мережки слугує подвійний прутик. Унаслідок перекручування посередині по два прутики утворюється схрещений прутик

Т

ТАСЬМА – вузька тканина стрічка матеріалу. Ляну тасьму застосовують для запобігання розтягуванню країв і окремих ділянок швейних виробів. Шовкову тасьму використовують для оздоблення жіночих суконь і дитячих платтів.

ТІНЬОВА ГЛАДЬ – різновид гладі. Виконують її косою або прямою гладдю з «настилом» чи без нього нитками одного кольору, але кількох тонів (2–3, від світлого тону до темного). У одноколірній тіньовій гладі колірний ефект утворюється за рахунок різного напрямку стібків і різного відбиття світла від вишитої поверхні. Для тіньової гладі краще використовувати блискучі шовкові нитки або муліне. Натяг ниток не сильний, верхніх ниток слабше від нижніх, щоб на лицьовому боці виробу не було видно слідів нижньої нитки.

ТКАНИНА (ТКАНКА) – виріб, що виготовляється у процесі ткання на верстаті ткацькому; матерія.

ТКАЦЬКЕ ПЕРЕПЛЕТЕННЯ – порядок взаємного перекриття поздовжніх ниток основи поперечними нитками утоку. Ткацьке переплетення ниток визначає зовнішнє оформлення і властивості тканини. Ткацькі переплетення поділяють на класи: гладкі, дрібновізерунчасті й складні.

ТКАЦЬКИЙ ВЕРСТАТ – знаряддя для виготовлення тканини, ряден, килимів тощо; тканиця.

ТОН – кольоровість, за якою відрізняють один колір від іншого.

У

УТОК (ПІТКАННЯ) – система паралельних, розміщених поперек полотнища тканин ниток, які переплітають нитки основи. Напрямок утоку враховують при розкладанні лекал.

УСТАВКА (ВУСТАВКА, ВСТАВКА) – вишивка у верхній частині жіночих сорочок. Вишиване плічко, що з'єднує передню й задню частини сорочки та призбирується біля шиї разом зі станком сорочки; ушита вставка на плечах.

Ф

ФАРБУВАННЯ (КОЛЬОРУВАННЯ, БАРВУВАННЯ, ПОФАРБУВАННЯ, ОФАРБЛЕННЯ, ЗАБАРВЛЕННЯ) – надання тканині певного кольору барви.

Х

ХРЕСТ – орнаментальний мотив у вишивках.

ХРЕСТИК – різновид вишивальної техніки. Відомий у Європі з кінця XVIII ст., на території України Х. з'явився в середині XIX. Х. виконують двома перехресними діагональними стібками. Усі верхні стібки лежать в одному напрямку, нижні – в іншому. Назви: простий хрестик, косий хрестик, подвійний хрестик (болгарський).

Ч

ЧИСНИЦІ – дві або три поперечні нитки, що залишаються зверху і знизу мережки для закріплення вишивальної нитки під час пруткування. Чисниця може бути і всередині мережки для відокремлення одного ряду від іншого.

ЧЕРВ'ЯЧОК (РОЗДІЛЬНИЙ ПРУТИК) – мережка, яка виконується на парній кількості ниток. Зовнішній вигляд нагадує черв'ячок. Поширений на Київщині, Полтавщині, Поділлі.

Ш

ШОВ. 1. Місце скріплення деталей виробів. 2. Вишивальний шов застосовують при вишиванні візерунків.

ШОВ «УПЕРЕД ГОЛКОЮ» – шов виконується стібками різної довжини справа наліво. Довжина стібків, частота і відстань між ними залежать від призначення шва.

ШМОЛ – інструмент для стругання вербової шинки чи стрічки по ширині.

ШОФ – стругальний інструмент, який призначений для виготовлення плетених виробів.

Розділ 4

ОСНОВИ ВИРОБНИЦТВА

А

АБЕРДИН-АНГУСЬКА ПОРОДА – м'ясного напрямку продуктивності, виведена у Шотландії в графстві Абердин і Ангус наприкінці XVIII ст. Тварини чорної масті, комолі, на коротких ногах, мають округлий і глибокий тулуб, жива маса корів 550 – 600 кг, бугаїв – 800 – 900 кг, а жива маса бугаїв північноамериканської селекції становить 1000 – 1200 кг.

АБОРИГЕННА ХУДОБА – місцева порода сільськогосподарських тварин. Для збереження таких порід як банку генів та з метою використання в селекційній роботі в багатьох країнах організовують генофондні господарства або заповідники, а також здійснюють консервацію сперми.

АБСОЛЮТНИЙ ПРИРІСТ – показник, що характеризує збільшення маси тварин в онтогенезі. Визначається за різницею між кінцевою й початковою живою масою за окремі періоди вирощування та вимірюється в кілограмах або грамах.

АБСОЛЮТНИЙ СЕРЕДНЬОДОБОВИЙ ПРИРІСТ – показник інтенсивності росту маси молодняка за добу за відповідний період вирощування. Вираховується шляхом ділення абсолютного приросту на кількість днів вирощування та вимірюється в грамах.

АВІТАМІНОЗ – захворювання тварин, яке виникає внаслідок тривалої, часткової або повної нестачі вітамінів у раціоні (рахіт та ін.)

АВСТРАЛІЙСЬКИЙ МЕРИНОС – порода тонкорунних овець, виведена і розводиться в Австралії. Жива маса баранів – 60-70 кг, маток – 40 кг. Настриг вовни з баранів – 9-10 кг, з маток – 4,5-5,5 кг. Довжина вовни – 8-9 см, 64-70 см – з шовковистим блиском, вихід чистої вовни 50-55%, плодючість – на 100 маток 90 ягнят.

АВТОТРОФНІСТЬ (гр. αὐτός – сам, τροφή – їжа, живлення) – здатність рослинних організмів створювати необхідні для свого життя органічні речовини з неорганічних – вуглекислоти, води і мінеральних солей.

АГРО... (гр. agrós – поле) – перша частина складних слів, що відповідає слову агрономічний, напр.: агробаза, агрогурток, агроділянка, агрозахід, агрокурси, агронавчання і т. ін. У складних словах агро... відповідає поняттям «земля», «землеробський».

АГРОБІОЛОГІЯ (гр. agrós + біологія) – наука про біологічні

закономірності життя рослинного і тваринного світу, а також про використання цих закономірностей у хліборобстві, рослинництві й тваринництві.

АГРОГРУНТОЗНАВСТВО – наука, що вивчає процеси, які відбуваються в ґрунті при застосуванні агротехнічних заходів, і їх вплив на культурні рослини.

АГРОІНДУСТРІЯ (гр. agrós – поле + лат. Industrie – діяльність).

1. Інтенсивне багатогалузеве господарство, що базується на механізації й автоматизації процесів одержання продукції із рослин і тварин, яка виробляється в натуральному або частково переробленому вигляді.

2. Комплекс агропромислових підприємств, де вирощування рослин і тварин ведеться за схемами максимальної інтенсифікації фізіологічних процесів в організмах.

АГРОМІНІМУМ – мінімум агрономічних заходів, знань і т. ін., необхідних для роботи в сільському господарстві.

АГРОНОМ – фахівець з агрономії.

АГРОНОМІЯ – наукові основи сільськогосподарського виробництва.

Сукупність теоретичних і практичних знань про вирощування рослин, розведення тварин, організацію виробництва й первинну переробку сільськогосподарської продукції.

АГРОТЕХНІКА – система заходів (прийомів) для вирощування сільськогосподарських культур.

АГРОХІМІЯ – наука, яка вивчає процеси живлення рослин і способи застосування добрив з метою поліпшення якості врожаю.

АГРОЦЕНОЗ (гр. agrós – поле + гр. γενικός – загальний) – біотичне угруповання рослин, тварин, грибів і мікроорганізмів, яке створене для одержання сільськогосподарської продукції й регулярно підтримується людиною, що наділене слабкими динамічними якостями, зокрема низькою екологічною надійністю, але високою врожайністю (продуктивністю) одного чи кількох видів (порід) рослин або тварин.

АДАПТАЦІЯ (лат. adaptatio – пристосування) – комплекс морфо-фізіологічних особливостей виду, який забезпечує успіх у конкуренції з іншими видами та пристосування до умов навколишнього середовища.

АЕРАЦІЯ ҐРУНТУ (фр. aération, від гр. αήρ – повітря) – газообмін ґрунтового повітря з атмосферним, у процесі якого ґрунтове повітря збагачується киснем, а надзамне – вуглекислим газом; поліпшується за допомогою агротехнічних заходів і меліорації; різко погіршується при zalиванні ґрунту водою, його забрудненні нафтопродуктами і т. ін.

АЕРОПОНІКА (гр. ἀήρ – повітря + гр. πόνος – робота) – вирощування рослин без ґрунту чи його замітника у вологому повітрі завдяки періодичному обприскуванню коріння розпилим поживним розчином. Використовується у теплицях, оранжереях, космічних кораблях та ін.

АЕРОТРОПІЗМ (гр. ἀήρ – повітря + гр. tropos – поворот, напрям) – ростові рухи коренів і стебел рослин за напрямом до кисневого джерела.

АЗОТОБАКТЕРИН – бактеріальне добриво, що містить бактерії з роду азотобактер.

АЗОТОБАКТЕРІЇ (від Azotobacter – ґрунтова бактерія) – група аеробних бактерій, які засвоюють азот із повітря і збагачують ним ґрунт.

АЗОТФІКСАЦІЯ – процес зв'язування молекулярного азоту повітря в азотисті сполуки, що здійснюється азотофіксувальними організмами.

АЙРШИРСЬКА ПОРОДА ОВЕЦЬ – молочного напрямку продуктивності, виведена в Шотландії у графстві Айр у XVIII ст. Тварини червоно-рябої масті, міцної конституції, жива маса корів – 410-525 кг, бугаїв – 690-750 кг, середньорічний надій молока на корову – 3200-4500 кг жирністю 3,87-4Д4%.

АКЛІМАТИЗАТОР – пташник для вирощування молодняка віком від 45 до 60 днів. Використовуються широкогабаритні приміщення.

АКУМУЛЯЦІЯ (лат. accumulatio – нагромадження, збирання) – нагромадження у тканинах рослин хімічних речовин (напр. нітратів, пестицидів).

АЛАНТОЇС – одна з ембріональних оболонок, яка розвивається на четверту добу інкубації зі стінки ембріональної кишки ембріона. Він є резервуаром для алантоїсної рідини.

АЛТАЙСЬКА ПОРОДА – тонкорунних овець вовново-м'ясного напрямку, виведена на Алтаї. Тварини мають міцну конституцію, жива маса баранів становить 115-125 кг, маток – 60-65 кг, настриг вовни з баранів – 18-20 кг, з маток – 7-8,5 кг, довжина вовни – 7-8 см, переважно 64-ї якості, вихід чистої вовни 42-44%, плодючість – на 100 маток 120-170 ягнят.

АЛЮВІЙ, АЛЮВІЙНІ ВІДКЛАДИ (лат. alluvio – нанос) – наноси відламкового матеріалу, які нагромаджуються в тій частині річкової долини, що заливається весняними водами, а також у руслі рівнинної річки.

АЛЮРИ – види поступального руху коня, які поділяють на природні (рись, інохідь, галоп) і штучно вироблені (піаф, пасаж, крупада та ін.).

АМФІДИПЛОЇД – гібрид, у клітинах якого відбулося подвоєння (кількісне) хромосом: у кожній клітині виникли повні днпloidні набори хромосом обох батьків, що належать до різних видів і родин.

АПАРАТНА ВОВНА – суконна однорідна коротка вовна, яка має довжину пухової зони менше 55 мм.

АПТЕРІЇ – ділянки шкіри птиці, на яких відсутнє пір'я.

АРАБІ – чорні чистопородні каракульські вівці, належать до грубововнових, жирнохвостих порід овець, становлять 90-95% поголів'я каракульських овець і дають смушки, найкращі за якістю.

АРАБСЬКА ПОРОДА – давня порода верхових коней, виведена в центральних районах Аравійського півострова в XV ст. Тварини невеликі, витривалі, відзначаються гармонійністю форм і легким рухом, сірої, рудої, гнідої, рідше вороної й каурої масті; жвависть на 1000 м становить 1 хв. 8 сек.

АРЕАЛ – природне поширення тварин, яке залежно від величини території поділяють на космополітичне (значна частина земної кулі), ендемічне (невелика місцевість) та реліктове (залишкове).

АРЗАМАСЬКА ПОРОДА ГУСЕЙ – виведена в м. Арзамасі. За формою дзьоба розрізняють прямоносих, крутоносих і ложеносих Г. Оперення біле, буре, сіре і рябе. Жива маса гусаків – 6,0-7,0 кг. Несучість – до 40 яєць на рік. Маса яйця – 150-175 г. Гуси витривалі, скороспілі, швидко відгодовуються.

АСИМІЛЯЦІЯ (лат. *assimilatio* – уподібнення) – процес засвоєння та використання організмом необхідних для його розвитку речовин, що надходять із навколишнього середовища.

АСКАНІЙСЬКА ПОРОДА – тонкорунна порода овець, виведена в Асканії-Нова. Жива маса баранів – 100-110 кг, маток – 60-65 кг, настриг вовни з баранів – 10 кг, з маток – 5,5-6 кг, середній вихід чистої вовни – 40-45%, довжина вовни – від 7-7,5 до 12 см, тонина переважно 64-ї якості, плодючість – на 100 маток 140-150 ягнят.

АХАЛТЕКІНСЬКА ПОРОДА – найстаріша культурна верхова порода, виведена в Середній Азії. Тварини полегшеної будови тіла, гнідої, сірої, буланої та рудої масті; жвависть на 1000 м становить 10 хв. 05 сек.

АЦИДОФІЛЬНЕ МОЛОКО – кисломолочний продукт, виготовлений із пастеризованого коров'ячого молока за допомогою ацидофільної палички; поділяють на жирне і знежирене.

Б

БАГАТОРІЧНІ РОСЛИНИ – трав'янисті рослини, які живуть більше двох років, характеризуються наявністю щорічно відмираючих надземних і багаторічних підземних органів – кореневищ, бульб, цибулин і коренів.

БАЗИСНИЙ ВИХІД ВОВНИ – плановий вихід чистої вовни;

установлюється в адміністративних районах країни для визначення залікової маси.

БАЗОВА ВОВНА – вовна, що має на кінцях штапелю або косиць забруднення гноєм; після промивання така вовна жовтіє і стає неміцною на розрив.

БАЛЬНА ОЦІНКА – оцінка ознак тварин у балах. Для кожної ознаки встановлюється максимально можливий бал, а за сумою балів оцінюється тварина. Сума для дорослих тварин не повинна перевищувати 100, а для молодняка – 50 балів. Відповідно до кількості одержаних балів тварини розподіляються на класи: еліта-рекорд, еліта, перший і другий.

БАНКІВСЬКА КУРКА – рід диких курей, родоначальниця свійських. Водиться в чагарникових заростях і лісах Південної Азії. Маса самок – 500-700 г, самців – 900-1250 г. Забарвлення яскраве. Добре літає, ночує й відпочиває на деревах, гніздиться на землі. У кладці 8-10 яєць.

БАНТЕНГ – дикий представник роду біос родини бичачих, поширений в Індокитаї; добре акліматизувався в умовах півдня України і служить матеріалом для схрещування з породами свійської худоби.

БАРАН-ПЛІДНИК – самець, який має племінну цінність і використовується для відтворення стада.

БАРАНЧИК – самець у віці до 1,5 року.

БАТЬКІВСЬКЕ СТАДО ПТИЦІ – поголів'я птиці, одержане від прабатьківського стада. Розрізняють просте і складне. Просте батьківське стадо одержують шляхом відтворення птиці прабатьківського стада й використовують для створення дволінійних кросів. Складне формується схрещуванням птиці прабатьківських стад поєднувальних ліній і використовується для одержання 3-4 лінійних кросів.

БЕЗАЗОТОВІ ЕКСТРАКТИВНІ РЕЧОВИНИ – велика група безазотових органічних речовин (за винятком жиру і клітковини) – продуктів вуглеводневого обміну; наявність їх у кормах встановлюється шляхом віднімання від 100% вмісту жиру, протеїну, сирової клітковини, золи й води.

БЕЗСТАТЕВЕ РОЗМНОЖЕННЯ РОСЛИН – процес відтворення нових організмів без участі статевих клітин і запліднення.

БЕЗСТАТЕВЕ ПРИРОДНЕ РОЗМНОЖЕННЯ РОСЛИН – відбувається за допомогою цибулин, кореневищ, бульб і т.п.

БЕЗСТАТЕВЕ ШТУЧНЕ РОЗМНОЖЕННЯ РОСЛИН – проводять штучним способом – окуліруванням, щепленням, укоріненням живців і т. п.

БЕКОН – високоякісний м'ясний продукт, виготовлений із спеціально оброблених півтуш свиней беконної відгодівлі з ніжним соковитим м'ясом і

білого або слабо-рожевого кольору шпиком.

БЕКОННА ВІДГОДІВЛЯ – особливий вид відгодівлі молодих свиней до живої маси 75-90 кг з метою одержання соковитої, нежирної свинини з тонким шаром підшкірного жиру, придатної для виготовлення бекону.

БЕНТОНІТИ – особливі види глини сірувато-білого кольору; відзначається високою адсорбційною здатністю, містить важливі мікро- й макроелементи та використовується для приготування амідоконцентрованої добавки.

БІБ – збиток на каракульських смушках, який за формою нагадує біб.

БІЗОН – представник роду бичачих двох підвидів – степового та лісового, використовують для гібридизації, розводять в Україні у заповіднику «Асканія-Нова».

БІЛКОВИЙ ОБМІН – центральна ланка всіх біохімічних процесів, які лежать в основі існування живого організму й полягають у перетворенні білкових речовин, що надходять із кормом.

БІЛКОВІ КОРМИ – корми тваринного (м'ясо-кісткове і рибне борошно, молоко, сир, кров, сироватка) і рослинного походження (горох, соя, люпин, вика, макуха, шроти, зерно). В одній кормовій одиниці сушеної крові міститься 600 г перетравного протеїну, м'ясного борошна – 430, рибного борошна – 600, м'ясо-кісткового борошна – 200, сухої сироватки й маслянки – 160, лляного шроту – 280, соняшникового шроту – 380 г. Багато перетравного протеїну містять зелені корми бобових (люцерна, конюшина, еспарцет) – від 130 до 200 г в одній кормовій одиниці

БІЛКОВО-ВІТАМІННО-МІНЕРАЛЬНА ДОБАВКА – суміш багатих на білок концентрованих кормів із добавкою вітамінів, мінеральних речовин, мікроелементів та антибіотиків.

БІЛОГОЛОВА УКРАЇНСЬКА ПОРОДА КОРІВ – молочного напрямку продуктивності, виведена у Правобережній Україні у ХІХ ст. Тварини чорної або червоної масті з білими плямами на нижній частині тулуба, ніжної щільної конституції, жива маса корів – 350-480 кг, бугаїв – 850-1000 кг, середньорічний надій молока на корову – 3200 кг жирністю 3,8%.

БІЛОК – високомолекулярна органічна речовина, що побудована з 20 різних амінокислот і лежить в основі процесів життєдіяльності всіх організмів. Розрізняють білки прості (протеїни) і складні (протеїди), які, крім амінокислот, містять небілковий компонент.

БІОГЕННІ СТИМУЛЯТОРИ – біологічно активні речовини, які покращують обмін речовин у організмі, прискорюють ріст тварин,

підвищують їх продуктивність; до них відносяться також вітаміни, гормони та антибіотики.

БІОЛОГІЧНА АЗОТФІКСАЦІЯ – процес засвоєння молекулярного азоту й утворення з нього азотистих сполук мікроорганізмами. Основними азотфіксаторами є бульбачкові бактерії.

БІОЛОГІЧНА СПІЛЬНІСТЬ ҐРУНТУ – такий стан ґрунту, коли починається активна діяльність ґрунтових мікроорганізмів.

БІОЛОГІЧНЕ ВИВІТРЮВАННЯ ҐРУНТУ – механічне руйнування й біохімічна зміна гірських порід унаслідок життєдіяльності рослин і тварин.

БІОЛОГІЧНИЙ УРОЖАЙ – сума добових приростів протягом усього вегетаційного періоду.

БІОЛОГІЧНИЙ ЦИКЛ НЕСУЧОСТІ – період від початку несучості до линяння (у молодій птаці) або від линяння до линяння (у перерої і старій птаці). Тривалість циклу, залежно від виду птаці, – 5-16 місяців.

БІОПРЕПАРАТИ – специфічні засоби профілактики, лікування й діагностики інфекційних захворювань (вакцини, імуносироватки, алергени та ін.), які виготовляються на біофабриках.

БІОСИНТЕЗ – процес утворення необхідних для рослини органічних речовин, який відбувається в її клітинах за участю біокаталізаторів-ферментів. У процесі біосинтезу із вихідних речовин утворюються більш складні сполуки – білки, вуглеводи, нуклеїнові кислоти та ін.

БІОФАБРИКА – виробниче підприємство, яке виготовляє біологічні ветеринарні препарати профілактичного, лікувального призначення та стимулятори росту для підвищення продуктивності тварин.

БЛАСТОДЕРМА – кругла біла пляма на поверхні жовтка заплідненого яйця. З неї з часом розвивається зародок.

БЛАСТОДИСК – кругла біла пляма на поверхні жовтка незаплідненого яйця.

БЛИЗНЮКИ – декілька потомків, які народжуються в малоплідних тварин (великої рогатої худоби і коней). Розрізняють однойцеві (монозиготні) ідентичні, що виникли внаслідок розходження двох бластомерів однієї заплідненої яйцеклітини, і двоайцеві (дизиготні) неідентичні, які одержані від різнозапліднених двох яйцеклітин. Монозиготні є завжди однієї статі, дизиготні можуть бути як одностатевими, так і різностатевими.

БЛИСК ВОВНИ – здатність вовнових волокон відбивати промені світла. Ця властивість зумовлена будовою лускатого шару вовнинок. Блиск може бути значним – люстровим, помірним – шовковистим, слабким –

матовим.

БОБОПОДІБНИЙ ЗАВИТОК – форма завитка каракульського смушка. Це короткий валик довжиною 12 мм, який має таку саму будову, як валькуватий звиток, високо ціниться.

БОГАРА (перс. بهار, бахар – весна) – ґрунти у районах зрошувального землеробства, на яких сільськогосподарські культури вирощують без поливу. Іноді богарними називають взагалі неполивні землі.

БОНІТЕР – спеціаліст (зооінженер), який визначає ступінь племінної цінності сільськогосподарських тварин.

БОНІТЕТ ҐРУНТУ (лат. bonitas – доброякісний) – економічно значуща якісна характеристика природних властивостей земельної ділянки й рівень урожайності на ній сільськогосподарських культур як сумарний показник її родючості.

БОНІТУВАЛЬНИЙ КЛАС – результат кінцевої оцінки за однією або кількома ознаками.

БОНІТУВАЛЬНИЙ КЛЮЧ – система умовних позначень (літери і знаки), за допомогою яких записують результати індивідуального бонітування (оцінки) сільськогосподарських тварин.

БОНІТУВАННЯ – комплексна оцінка племінної цінності тварин шляхом їх огляду та зоотехнічних записів.

БОНІТУВАННЯ ҐРУНТІВ – якісна оцінка природних ресурсів, територіальних сполучень або сукупностей (ландшафтів, угідь, заповідних ділянок і т. п.) за найважливішими агрономічними властивостями.

БОНІТУВАННЯ ПТИЦІ – проводять на селекційно-генетичних та зонально-дослідних станціях, племінних заводах і репродукторах. Дорослу птицю оцінюють за походженням, продуктивністю, якістю потомства та екстер'єром. Кожний показник оцінюють у балах, на підставі одержаних балів визначають бонітувальний клас (еліта, I і II клас).

БОРОНУВАННЯ – розпушування верхнього шару ґрунту бороною. Борони бувають зубові, сітчасті, пружинні й дискові.

БОТУЛІЗМ – отруєння тварин кормами, зараженими спороутворювальним мікробом ботуліна, який виділяє токсин, що уражує центральну нервову систему.

БРАКУВАННЯ – видалення тварин зі стада як непридатних для відтворення або подальшого господарського використання.

БРИНЗА – розсольний сир з овечого, коров'ячого, конячого або буйволиного молока; належить до сичужних сирів.

БРОДІННЯ – розщеплення вуглеводів за допомогою ферментів, які

виробляються різними мікроорганізмами (молочнокислими, оцтовокислими, маслянокислими бактеріями).

БРОЙЛЕР – молодняк, одержаний при кросах спеціалізованих м'ясних ліній і порід птиці, вирощений на м'ясо до певного забійного віку, має тушку з добре розвинутими м'язами, ніжним м'ясом і незначною кількістю жиру. Забійний вік бройлерів курчат – до 63 днів, качат – 49-60 днів, індичат – 120 днів.

БРОНЗОВА ШИРОКОГРУДА ПОРОДА ІНДИКІВ – виведена у США підбором і добором плідників за живою масою і широкогрудістю. Оперення чорне з білими поперечними смугами. Тварини великі, з круглим тулубом, дуже розвинутими м'язами. Жива маса дорослих індиків – 16-39 кг, індичок – 14-15 кг. Середня несучість – до 90 яєць на рік. Використовувались при створенні північн'жавказької породи індиків.

БРУНЬКА – зачатковий пагін з укороченими міжвузлями. Складається із зачаткового стебла з конусом наростання і зачаткових листків, а також квіток. Розрізняють бруньки вегетативні, квіткові й змішані. З вегетативних бруньок навесні розвиваються пагони, з квіткових – квітки або суцвіття, із змішаних – пагони з квітками. Бруньки, які знаходяться на верхівці стебла, називаються верхівковими. Вони забезпечують ріст стебла в довжину, у пазухах листків утворюються бічні, або пазушні, бруньки, з яких виростають бічні пагони.

БУГАЙ – самець великої рогатої худоби, плідник, що використовується для відтворення та якісного поліпшення стада.

БУДЬОНІВСЬКА ПОРОДА – верхова порода, виведена у 1948 р. на кінних заводах Ростовської області. Тварини великі, гармонійної форми, рудої, рідше бурої, гнідої і вороної масті; використовують під сідлом, в упряжці, на легких транспортних роботах, у спорті; жвавість на 1000 м становить 1 хв 6 сек.

БУЖЕНИНА – високоякісний м'ясний продукт, виготовлений із посоленого свинячого окосту без кісток і шкіри.

БУЛАНА МАСТЬ – голова й тулуб жовтувато-золотисті або піщано-землисті з різними відтінками, грива, хвіст, нижня частина ніг чорні, часто вздовж спини темна смуга.

БУЛЬБОЧКОВІ БАКТЕРІЇ – симбіонти, які розвиваються на тканинах коренів бобових рослин і здатні зв'язувати вільний азот повітря в доступні сполуки для вищих рослин.

БУР'ЯНИ – сукупність рослин, крім культурних, що проростають на орних землях і забур'янюють сільськогосподарські угіддя. Бур'яном може

бути й культурна рослина, яка не культивується в даному місці, але росте разом із висіяними й конкурує з ними за світло, вологу та мінеральне живлення, унаслідок чого знижує урожай висіяної культури.

БУРА КАРПАТСЬКА ПОРОДА – молочно-м'ясного напрямку продуктивності, виведена в Закарпатті у 1973 р. Тварини бурої масті від світлого до темного відтінків, міцної конституції, жива маса корів – 425-500 кг, бугаїв – 800-1000 кг, середньорічний надій молока на корову – понад 2500 кг жирністю 3,7%

БУРА ЛАТВІЙСЬКА ПОРОДА – молочного напрямку продуктивності, виведена в Латвії. Тварини червоної масті від світлого до темного відтінків, міцної конституції, жива маса корів – 500 кг, бугаїв – 850-900 кг, середньорічний надій молока на корову – 3200-3500 кг жирністю до 4%.

БУРА МАСТЬ – тулуб брудно-рудого, каштанового кольору, грива і хвіст темніші за тулуб із чорними волосинками.

БУТИРОМЕТР – прилад для визначення вмісту жиру в молоці й молочних продуктах у відсотках.

В

ВАГІТНІСТЬ – фізіологічний стан організму самок під час розвитку плоду. Середня її тривалість (у днях): у кролиць і зайчих – 30, білок – 35, норок – 42, лисиць – 52, кішок – 58, сук і вовчиць – 62, свиноматок – 115, нутрій – 135, овець і кіз – 150, яків – 250, корів – 285, буйволиць – 307, кобил – 340, верблюдиць – 365, ослиць – 380, жираф – 420 і слоних – 660.

ВАДИ – відхилення від нормального розвитку тварин (неправильна постановка ніг, тонконогість, кісткові нарости, бурсити та ін., що заважають повноцінно їх використовувати.

ВАДИ ВОВНИ – дефекти, що знижують технічні властивості вовни. Спричиняються породними та індивідуальними особливостями тварин або порушеннями в годівлі та утриманні. До перших відносять невіривняність вовни за довжиною, товщиною, наявністю у білих рунах кольорових остьових і мертвих волокон; до других – засміченість, втрату натурального забарвлення, дефекти стриження та ін.

ВАКЦИНА – препарат, який виготовляють з ослаблених або вбитих мікробів і продуктів їхньої життєдіяльності. Використовують для активної імунізації тварин з метою профілактики інфекційних хвороб та їх лікування.

ВАЛОВА ЕНЕРГІЯ КОРМІВ – енергія органічних речовин кормів (білків, жирів, вуглеводів); виражається в мДж.

ВАЛОВА ПРОДУКЦІЯ – сукупність усіх видів продукції, одержаної від тваринництва за певний відрізок часу, яка виражена у вартісній формі. Її обсяг залежить від продуктивності тварин, чисельності поголів'я та структури стада, продуктивності праці та інших чинників.

ВАЛЬКУВАТИЙ ЗАВИТОК – найцінніший із завитків каракульського смушка; складається з волосків, які мають серпоподібну форму, і покривних, що наближаються за формою до замкнутого кола. Тому, дивлячись на завиток, не можна побачити кінців волосків. За шириною бувають вузькі (дрібні) (до 4 мм), середні (від 4 до 6 мм), широкі (великі) (8 мм і більше), за довжиною – короткі (12-30 мм), середні (20 – 40 мм), довгі (40 мм і більше). Чим більше середніх і довгих вальків, тим дорожче оцінюється смушок.

ВАПНУВАННЯ – меліоративний спосіб, який використовують для регулювання кислотності ґрунту. Кислотність ґрунту заважає росту більшості рослин, знижує активну діяльність корисної мікрофлори, тому такі ґрунти необхідно вапнувати.

ВГОДОВАНІСТЬ – стан організму, що характеризується ступенем розвитку м'язів і співвідношенням м'язової і жирової тканини; визначається візуально та промацуванням.

ВЕГЕТАТИВНА ГІБРИДИЗАЦІЯ – зміна спадкової природи й набуття нових форм шляхом схрещування рослин різних сортів.

ВЕГЕТАТИВНЕ РОЗМНОЖЕННЯ – розмноження рослин безстатевим шляхом, при якому новий організм утворюється з окремих частин біля материнської особини.

ВЕГЕТАЦІЙНИЙ ПЕРІОД – час, протягом якого рослина, проявляючи активну життєдіяльність, проходить повний цикл розвитку: в однорічних рослин від посіву насіння до визрівання, охоплюючи в зонах з помірним кліматом весну, літо й частково осінь; у багаторічних – від пробудження їх навесні до переходу в стан літнього або зимового спокою.

ВЕГЕТАЦІЯ (лат. vegetatio – оживлення, виростання) – стан активної життєдіяльності рослин, її ріст, розвиток і живлення.

ВЕЛИКА БІЛА ПОРОДА СВИНЕЙ – універсального напрямку продуктивності, виведена в Англії в середині XIX ст. Тварини міцної конституції, білої масті, середня жива маса маток – 200-250 кг, кнурів – 280-350 кг, багатоплідність – 10-12 поросят в опоросі, молочність – 50-58 кг, живої маси 100 кг молодняк досягає за 190 днів.

ВЕЛИКА РОГАТА ХУДОБА – свійські парнокопиті жуйні тварини родини бичачих.

ВЕЛИКА СІРА ПОРОДА ГУСЕЙ – виведена схрещуванням тулузьких і роменських гусей. Тулуб широкий, глибокий, шия коротка, товста, груди широкі, глибокі. Оперення на спині темно-сіре, на грудях світло-сіре. Жива маса гусаків – 7,0-7,5 кг, гусок – 5,5-6,0 кг. Несучість – 35-45 яєць на рік. Маса яйця – 100-180 г. Гуси скороспілі, добре відгодовуються.

ВЕЛИКА ЧОРНА ПОРОДА СВИНЕЙ – м'ясо-сального напряму продуктивності, виведена в Англії в ХІХ ст. Тварини в Україну завезені у 1947 р., мають міцну конституцію, чорної масті, середня жива маса маток – 200-250 кг, кнурів – 250-300 кг, багатоплідність – 10-12 поросят в опоросі, молочність – 47-50 кг, живої маси 100 кг молодняк досягає за 200 днів.

ВЕНТИЛЯЦІЯ – повітрообмін приміщень, що забезпечує нормальний мікроклімат і сприяє доброму здоров'ю й життєдіяльності організму.

ВЕПР – парнокопитний савець родини свинячих, один із родоначальників свійських порід свиней.

ВЕРТИКАЛЬНА ЗОНАЛЬНІСТЬ – закономірність поширення ґрунтів, яка зумовлена різними кліматичними умовами й рослинністю гірських районів. Закон поширення ґрунтів установив В. В. Докучаєв.

ВЕРШКИ – молочний продукт, одержаний із коров'ячого молока шляхом сепарування, містить 20 і 35% молочного жиру.

ВЕТЕРИНАРНА МЕДИЦИНА – наука про будову та закономірності життєдіяльності організму тварин, про причини виникнення, способи розпізнавання, запобігання й лікування хвороб у тварин, санітарну оцінку продуктів харчування людини.

ВИВІД – процес вилуплювання пташенят із яєць.

ВИВІД ПТАШЕНЯТ – відношення кількості виведеного молодняка до числа всіх закладених на інкубацію яєць у відсотках.

ВИВІТРЮВАННЯ – утворення ґрунту з гірських порід унаслідок механічного руйнування й хімічної зміни їх.

ВИВОДКИ ТВАРИН – короточасна виставка тварин з метою демонстрації (показу) результатів селекції.

ВИГЛЕВОДИ – клас органічних сполук, які відіграють важливу роль у житті рослин, це основні проміжні продукти біохімічних циклів перетворення речовин, вони входять до складу багатьох сполук.

ВИД – сукупність морфологічно подібних організмів, які мають спільне походження й потенційно здатні до схрещування між собою у природних умовах. Характерною біологічною особливістю виду свійських тварин є висока мінливість, що дозволяє ефективно проводити селекцію.

ВИМ'Я – молочна залоза самок, що продукує молоко. У кобил,

вівцематок і кіз вим'я має по 2 дійки, корів – 4, у свиноматок – 12-16 дійок. Кожна дійка має вивідні канали: у корів, кіз та вівцематик по одному каналу, кобил – 2, свиноматок – 2-3, собак – 6-12.

ВИМЕРЗАННЯ – загибель рослин унаслідок дії низьких температур у зимовий або ранньовесняний період.

ВИМІРЮВАННЯ ТВАРИН – спосіб оцінки племінних тварин за допомогою промірів їх тіла: довжини тулуба, обхвату грудей, висоти в холці, ширини і глибини грудей.

ВИМОКАННЯ – загибель рослин від нестачі кисню на надмірно зволжених ґрунтах навесні або в період тривалих відлиг, коли на поверхні нагромаджується розтала вода, яку не вбирає ґрунт.

ВИНОС – сукупність поживних речовин, які надходять у рослину із ґрунту. Розрізняють винос урожаю – вміст поживних речовин у рослині, які потрапляють з поля, а також винос біологічний – максимальна кількість поживних речовин, що надходять із ґрунту протягом відповідної фази розвитку і за весь вегетаційний період.

ВИПАРОВУВАННЯ – властивість ґрунту випаровувати вологу.

ВИПИРАННЯ РОСЛИН – оголення вузла кущіння разом з корінням в озимих злаків при таненні снігу, що спричиняє загибель рослин. Спостерігається на полях, де оранку провели із запізненням і ґрунт до сівби не встиг достатньо осісти.

ВИПОВНЕНЕ СТЕБЛО – стебло, яке має серцевину, що складається з округлих тонкостінних безхлорофільних клітин із великими міжклітинниками, які заповнюють сочевички пухким повітряпроникливим шаром.

ВИПРІВАННЯ РОСЛИН – спостерігається тоді, коли на незамерзлу землю випадає багато снігу в умовах м'якої зими при температурі близькій до 0^oC і озимі довго не переходять до стану спокою. У процесі дихання рослини втрачають запасні поживні речовини, виснажуються і гниють.

ВИРІВНЮВАНІСТЬ НАСІННЯ – вирівняним вважають таке насіння, максимальна кількість якого має приблизно однаковий розмір. Висока вирівнюваність посівного матеріалу досягається завдяки сортуванню його на різних машинах. Щоб встановити ступінь вирівнюваності, насіння пропускають крізь сито різних розмірів і форм, залежно від особливостей окремих культур.

ВИРІВНЯНІСТЬ ВОВНИ – ступінь подібності волокон вовни за тониною або довжиною у штапелі при середніх показниках цих якостей на різних частинах руна.

ВИРОДЖЕННЯ СОРТІВ РОСЛИН – явище, яке настає через несприятливі для сорту умови вирощування і виявляється у зниженні врожайності і загальній недорозвиненості рослин.

ВИРОЩУВАННЯ МОЛОДНЯКА ПТИЦІ – розрізняють кліткове – утримання у спеціальних кліткових батареях з добового віку до переведення в доросле стадо або до відправлення на забій; напільне – утримання на підлозі, яка обігривається спеціальними приладами, з добового віку до кінцевого періоду вирощування, комбіноване – до певного віку в кліткових батареях, потім – на підлозі.

ВИРОЩУВАННЯ ТВАРИН – система, що включає комплекс заходів, спрямованих на створення комфортних умов годівлі й утримання молодняка для виявлення його генетичних задатків.

ВИСТАВКА ТВАРИН – показ тварин з метою ознайомлення громадськості (спеціалістів і керівників сільськогосподарського виробництва) з досягненнями в селекції й розведенні тварин.

ВИСТАВОЧНА КОНДИЦІЯ – стан вгодованості племінних тварин вище від заводської, яка не переходить в ожиріння; одержана внаслідок повноцінної годівлі, доброго догляду.

ВИТРАТИ КОРМУ – витрати корму на одиницю продукції (на 1 десяток яєць або на 1 кг приросту) у виробничій групі певного технологічного циклу. Оптимальні витрати корму на виробництво 10 штук яєць – 1,4-1,6 кг, на 1 кг приросту бройлерів – 2,2-2,3 кг, в інших видів птиці – 2,8-3кг.

ВИХІД ТУШІ – відношення маси туші до передзабійної живої маси, виражене у відсотках.

ВИХІД У ТРУБКУ – фаза росту й розвитку злаків, яка починається з розростання нижньої частини стебла, коли в листовій трубці на головному стеблі з'являється сформований нижній стебловий вузол. У цій фазі формуються генеративні органи рослини.

ВИХІД ЧИСТОЇ ВОВНИ – відношення маси митої вовни з поправкою на кондиційну вологість (для однорідної вовни 17%, для неоднорідної – 15%) до початкової маси брудної вовни (знятої з вівці) у відсотках.

ВИЩИПИ – спосіб нумерації (мічення) тварин за допомогою щипців. Виконують на одному або обох вухах залежно від цифрового значення.

ВІВЦЯ СВІЙСЬКА – походить від диких баранів – муфлона, архара й аргалі. За зоологічними ознаками овець усіх порід поділяють на короткохвостих, довгохвостих, жирнохвостих і курдючних, за якістю вовни – на тонкорунних, напівтонкорунних, грубововнових і напівгрубововнових.

ВІВЧАРНЯ (КОШАРА) – приміщення для утримання овець.

ВІВЧАРСТВО – галузь тваринництва, яка займається розведенням овець, дає цінні види сировини для легкої (вовну, овчини, смушки) та харчової промисловості (м'ясо, сало, молоко).

ВІВЧАРСЬКА ФЕРМА – спеціалізована виробнича одиниця, яка займається розведенням, годівлею й утриманням овець.

ВІДГОДІВЕЛЬНА КОНДИЦІЯ – сукупність ознак, яким повинні відповідати відгодівельні тварини.

ВІДГОДІВЛЯ ТВАРИН – інтенсивна годівля тварин, спрямована на одержання від них найбільшої кількості й найкращої якості продукції та сировини.

ВІДЛУЧЕННЯ ТВАРИН – відокремлення молодняка від маток у кінці підсисного періоду.

ВІДРІДЦЯ – досить велика за чисельністю група тварин, що має спільні з породою, до якої вона віднесена, ознаки, а також свої специфічні особливості, краще пристосована до умов зони поширення.

ВІДТВОРЕННЯ – відновлення поголів'я стада шляхом заміни тварин, що вибули, новими.

ВІДТВОРЮВАЛЬНА ЗДАТНІСТЬ – генетично зумовлена властивість тварин до відтворення потомства.

ВІДТВОРЮВАЛЬНИЙ ЦИКЛ – період, що включає вагітність, продуктивний період та інтервал між відлученням молодняка до запліднення.

ВІДТВОРЮВАЛЬНІ ЯКОСТІ – група ознак (запліднювальна здатність, багатоплідність, життєздатність), які характеризують відтворювальну здатність.

ВІК ТВАРИН – період часу від народження до старіння і смерті тварин. Установлюють вік на підставі даних про народження, мічення тварин, по зубах, рогах, у птиці – за розвитком пера.

ВІЛ – кастрований самець великої рогатої худоби; використовують як робочу або м'ясну тварину.

ВІРОГІДНІСТЬ – показник, що вказує на ступінь імовірності різниці, яка отримана між порівнюваними групами тварин.

ВІТАМІНИ – високомолекулярні органічні сполуки різної хімічної природи, які виконують життєво необхідні біохімічні й фізіологічні функції в організмі.

ВНУТРІЛІНІЙНИЙ ПІДБІР – спарювання тварин, які належать до однієї лінії.

ВНУТРІПОРОДНИЙ (ЗОНАЛЬНИЙ) ТИП – група тварин однієї

породи, яка виведена в конкретних господарських і природних умовах, має, крім загальних властивостей породи, свої специфічні особливості, набуті в місцевих умовах розведення.

ВНУТРІШНІЙ ЖИР – жир, знятий із шлунка, кишок, нирок.

ВОВНА – волосяний покрив вівці, що захищає її від шкідливого впливу зовнішніх факторів, є видовою і породною ознакою, показником типу конституції й фізіологічного стану вівці.

ВОВНОВІ ВОЛОКНА – вовнинки, волос, що утворюється у шкірі і виступає над її поверхнею. Сукупність вовнових волокон утворює руно.

ВОВНОВО-М'ЯСНІ ВІВЦІ – породи овець, яких розводять для одержання вовни й баранини (асканійська, кавказька, забайкальська).

ВОДНИЙ БАЛАНС РОСЛИН – співвідношення між тією кількістю води, яку рослини одержують, і тією, яку вони за той же період часу витрачають.

ВОДНИЙ ДЕФІЦИТ РОСЛИН – не вигідне для рослини співвідношення між витратою й одержанням води, коли швидкість випаровування води значно перевищує інтенсивність її поглинання.

ВОДНИЙ ОБМІН – сукупність процесів надходження, перетворення й виділення води з організму, які регулюються центральною нервовою системою та ендокринними залозами.

ВОДНИЙ РЕЖИМ РОСЛИН – процес водообміну рослин, при якому відбуваються узгоджене поступання, пересування і віддача води рослиною, яка забезпечує себе водою в кількості, що необхідна їй для нормальної життєдіяльності.

ВОДОПІДІЙМАЛЬНА ЗДАТНІСТЬ ҐРУНТУ – властивість ґрунту підіймати воду по капілярах із глибоких горизонтів у верхні.

ВОДОПРОНИКНІСТЬ ҐРУНТУ – здатність ґрунту пропускати воду.

ВОЛОГІСТЬ ВОВНИ – кількість води, яку утримує вовна, але яка не входить до її хімічного складу; виражається у відсотках. Різні волокна мають неоднакову здатність утримувати вологу. Найбільшу здатність має мертвий волос, найменшу – пух. З повітря натуральна вовна поглинає понад 30% вологи. При вологості 10-18% вовна без пошкоджень може зберігатися тривалий час.

ВОЛОГІСТЬ НАСІННЯ – визначають при закладанні насіння на зберігання. Згідно зі стандартом вологість насіння, що зберігається, у більшості зернових і зернобобових культур не має перевищувати 14–15, а в олійних – 10%. При більшій вологості насіння швидко зігрівається, проростає, псується.

ВОЛОГОЄМНІСТЬ ГРУНТУ – здатність ґрунту вбирати і затримувати певну кількість води.

ВОЛОГОУТРИМУВАЛЬНА ЗДАТНІСТЬ М'ЯСА – властивість білків м'язової тканини утримувати воду.

ВОЛОТЬ – складне суцвіття, у якого головна вісь росте тривалий час, а також утворюються бокові гілки, що мають вид китиці або щитка.

ВОРОНА МАСТЬ – тулуб, ноги, грива і хвіст чорні з відтінками, ворона в загарі, кінці волосинок ніби вигорілі, шерсть бруднуватого кольору.

ВОСКОВА СТИГЛІСТЬ НАСІННЯ – ступінь досягання насіння, що виявляється в пожовтінні, коли його вміст за щільністю схожий на віск.

ВСОТУВАЛЬНА (УСОТУВАЛЬНА), ВСМОКТУВАЛЬНА (УСМОКТУВАЛЬНА) ЗДАТНІСТЬ ГРУНТУ – властивість ґрунту вбирати й утримувати розчинені у воді речовини (молекули, іони), а також гази. Завдяки цій здатності у ґрунті затримуються легкорозчинні сполуки, необхідні для живлення рослин.

ВТОМА – стан організму або окремого органу після фізичного чи психологічного навантаження, що супроводжується тимчасовим зниженням функціональної діяльності.

ВУГЛЕВОДИ – група органічних сполук, які складаються з вуглецю, водню та кисню; їх поділяють на прості (моносахариди) і складні (полісахариди).

ВУГЛЕВОДНА ПОЖИВНІСТЬ КОРМІВ – властивість кормів задовольняти потребу тварин у вуглеводах (сирою клітковиною, безазотистими екстрактивними речовинами, крохмалем та цукром).

ВУГЛЕВОДНИЙ ОБМІН – сукупність процесів біосинтезу й перетворення вуглеводів в організмі тварин, які забезпечують поновлення багатих на енергію сполук, потрібних для процесів життєдіяльності.

ВУГЛЕКИСЛИЙ ГАЗ (ОКСИД КАРБОНУ) – кінцевий продукт окислення вуглецю, є складовою частиною атмосферного повітря, гранично допустима кількість його у тваринницьких приміщеннях не повинна перевищувати 0,15 – 0,3%.

ВУЗОЛ КУЩІННЯ – декілька зближених підземних стеблових вузлів, які розташовуються в основі пагонів у злаків. Одночасно з бічними пагонами з вузла кущіння утворюється вторинна коренева система.

ВУХНАЛІ – спеціальні копитні цвяхи квадратної форми для підковування коней; вони бувають п'яти розмірів (5, 6, 7, 8, 9), кожний із яких має відповідно довжину 51, 55, 60, 65 і 70 мм.

Г

ГАЗООБМІН – обмін газів між організмом і навколишнім середовищем, який полягає у споживанні кисню й виділенні вуглекислоти та інших газоподібних речовин і парів води.

ГАЛАКТОЗА – простий цукор, що в організмі тварин легко перетворюється на глюкозу, яка краще засвоюється.

ГАЛОП – найшвидший вид алюру в три такти, при якому передня нога виступає провідною.

ГЕМЦЕЛЮЛОЗИ – група високомолекулярних вуглеводів рослинного походження, які в значній кількості (від 6 до 27%) разом із клітковиною містяться у здерев'янілих частинах рослин, соломі та ін.

ГЕМОГЛОБІН – червоний, залізовмісний дихальний пігмент крові, який міститься в еритроцитах. Він транспортує кисень з органів дихання до тканин і здійснює зворотнє перенесення частин вуглекислого газу від тканин до органів дихання.

ГЕМОЛІЗ – процес руйнування еритроцитів з наступним виділенням гемоглобіну у плазму крові. Розрізняють фізіологічний (природний, коли руйнуються віджилі еритроцити) і патологічний (посилений розпад при деяких захворюваннях).

ГЕН – елементарна одиниця спадковості, яка являє собою частину молекули дезоксирибонуклеїнової кислоти. Основна функція гена – програмування синтезу ферментних та інших білків.

ГЕНЕАЛОГІЧНА РОДИНА СВИНОМАТОК – група свиноматок декількох поколінь, що походять від однієї родоначальниці й характеризуються подібністю за екстер'єром та рівнем продуктивності.

ГЕНЕАЛОГІЯ – сукупність відомостей про походження тварини або групи тварин.

ГЕНЕЗИС (гр. Γένεσις – походження) – процес походження, утворення ґрунтів, розвиток їх під дією природних факторів.

ГЕНЕРАТИВНІ ОРГАНИ – органи, пов'язані з функцією статевого розмноження.

ГЕНЕРАЦІЯ (лат. generatio – народження) – сукупність рослин (тварин) одного виду й роду.

ГЕНЕТИКА ТВАРИН – розділ генетики, що вивчає спадковість і мінливість тварин. Є основою сучасної теорії і практики відбору та підбору тварин.

ГЕНЕТИЧНИЙ КОД – спадковий код, зашифрований у молекулах дезоксирибонуклеїнової (ДНК та рибонуклеїнової кислот (РНК); запис

будови амінокислот білків у клітині, який полягає у тому, що кожен амінокислоту під час синтезу білка визначає (кодує) повне поєднання послідовно пов'язаних трьох мононуклеотидів, розташованих у молекулах ДНК або РНК.

ГЕНЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОДУКТИВНОСТІ – максимальна продуктивність тварин, яка зумовлена спадковістю і проявляється в оптимальних умовах годівлі та утримання.

ГЕННА ІНЖЕНЕРІЯ – напрям досліджень у генетиці, дозволяє завчасно наміченим планом перебудувати геном організму шляхом синтезу генів поза організмом, виділення із клітин окремих генів або спадкових структур, спрямованої перебудови виділених структур, калькування й розмноження виділених (синтезованих) генів або генетичних структур і поєднанням різних генотипів в одній клітині. До генної інженерії відносять також метод пересадки ядер соматичних клітин з усіма генами в енуклеювані яйцеклітини.

ГЕНОТИП – сукупність усіх генів організму, які визначають основу племінної роботи. Взаємодія генотипу із навколишнім середовищем зумовлює фенотипний вияв ознак.

ГЕНОФОНД – сукупність порід або типів і ліній у породі, яка характеризує їхню генетичну різноманітність.

ГЕНОФОНДНЕ ГОСПОДАРСТВО – тваринницьке господарство, яке має призначення зберігати генофонд породи тварин.

ГЕНОФОНДНЕ СТАДО – чистопородна група тварин локальних чи аборигенних порід, відібрана для збереження їх генофонду.

ГЕРБАРІЙ (лат. Herbarium, від. herba – трава, рослина). 1. Колекція висушених рослин. 2. Установа, у якій зберігаються такі колекції й ведеться їх наукове опрацювання. Найбільші гербарії знаходяться у Празі, Лондоні (гербарій Ліннея), у Кью (близько 6,5 млн.), Женеві (гербарій Декандоля і Буасьє – 4 млн.), Парижі (6 млн., зокрема 1 млн. листів спорових рослин), Вашингтоні, Відні.

ГЕРЕФОРДСЬКА ПОРОДА – м'ясного напрямку продуктивності, виведена в Англії на початку ХІХ ст. Тварини червоної масті з різними відтінками, міцної конституції, жива маса корів – 550-600 кг, бугаїв – 850-1000 кг.

ГЕТЕРОАУКСИН – один із найпоширеніших ауксинів. Речовина високої фізіологічної активності; утворюється в рослинах у незначних кількостях і суттєво впливає на їхній ріст.

ГЕТЕРОГЕННИЙ ПІДБІР (РІЗНОРІДНИЙ) – спарювання тварин,

які різняться за фенотипом, неспоріднених або таких, що перебувають у далекому спорідненні. Використовують для масового поліпшення тварин у промислових господарствах.

ГЕТЕРОЗИГОТА – особина, яка має декілька типів генетично різних гамет і розщеплення в потомстві.

ГЕТЕРОЗИС (гр. heteroiosis – зміна, перетворення) – прискорення росту, збільшення розмірів, підвищення життєвитривалості і плодючості гібридів першого покоління порівняно з батьківськими формами рослин або тварин. У другому і наступних поколіннях гетерозис згасає. Гетерозис широко застосовують у практиці рослинництва, напр., для одержання гібридного насіння кукурудзи, яке має високу врожайність.

ГИЧКА – наземна маса буряка, моркви, турнепсу, брюкви та інших коренеплодів, містить багато вуглеводів, органічних кислот, мінеральних солей і мало клітковини; згодовують її у свіжому, силосованому і висушеному вигляді великій рогатій худобі, вівцям, свиням та іншим видам тварин.

ГІБРИД (лат. hybrida, hybrida – помісь) – організм, виведений унаслідок схрещування різнорідних у генетичному відношенні батьківських форм (видів, порід, ліній і т.п.).

ГІБРИДИЗАЦІЯ – процес схрещування організмів із різною спадковістю. Схрещування особин одного виду (його підвидів, порід, ліній) називають внутрішньовидовою гібридизацією, а схрещування особин різних видів або родів – віддаленою гібридизацією.

ГІБРИДИЗАЦІЯ У ПТАХІВНИЦТВІ – схрещування птиці спеціалізованих м'ясних і яєчних ліній для отримання гетерозисної товарної птиці.

ГІБРИДНЕ ПОКОЛІННЯ – потомство, одержане внаслідок схрещування різних за спадковістю особин однієї або різних систематичних одиниць.

ГІГРОСКОПІЧНА ВОЛОГА – волога, що вбирається твердою фазою ґрунту із повітря з відносною вологістю не вище 98%, недоступна для рослин, яка утримується в ґрунті навіть при тривалому його висушуванні.

ГІГРОСКОПІЧНІСТЬ – властивість тканин рослин поглинати вологу.

ГІДРОПОНІКА (грец. ύδωρ – вода + грец. λόνος, ρόπος – робота) – вирощування рослин без ґрунту безпосередньо на водному розчині поживних солей або на штучних заміниках ґрунту, зволожуваних цим розчином.

ГІШЕРТРОФІЯ – збільшення об'єму тканини, органу або його

частини внаслідок розмноження їх структурних елементів чи надмірного розвитку проміжної й жирової тканини.

ГІПОВІТАМІНОЗИ – хвороби тварин, що виникають унаслідок недостатнього забезпечення організму певними вітамінами з кормами (екзогенні), а також коли вітаміни, що надходять з кормами, не засвоюються організмом (ендогенні).

ГІПОДИНАМІЯ – послаблення і зниження м'язової діяльності внаслідок обмеженої рухомої активності (безвигульного утримання) тварин.

ГІПОФІЗ – найважливіша залоза внутрішньої секреції, розташована в нижній частині головного мозку: поділяється на передню, середню і задню долі, яка з'єднується безпосередньо з мозком. Гормони гіпофізу регулюють обмін речовин, впливають на процеси росту, функцію статевого апарату.

ГІПОФУНКЦІЯ – недостатня діяльність органу, тканини, системи, що спричиняє до порушення життєдіяльності організму.

ГІПСУВАННЯ – меліоративний захід усунення підвищеної лужності ґрунту.

ГІРСЬКО-КАРПАТСЬКІ ВІВЦІ – місцеві породи овець гірських районів Карпат – цакель, рацка, чушка, цуркан. Вівці мають один тип, жива маса баранів 45-55 кг, маток – 28-30 кг, настриг вовни за рік – 1,4-1,9 кг, довжина вовни – 25-40 см, вовна груба, непридатна для текстильної промисловості, плодючість – на 100 маток 103-105 ягнят.

ГІСАРСЬКІ ВІВЦІ – порода курдючних м'ясо-сальних овець, жива маса баранів – 100-120 кг, маток – 80-90 кг, маса сала в курдюку досягає 18-20 кг, у відгодованих тварин – до 30 кг, настриг вовни з баранів – 1,3 кг, з маток – 1,1 кг, вовна груба, низької якості, плодючість – на 100 маток 110-140 ягнят.

ГЛИБИНА ЗАГОРТАННЯ – висівання насіння на таку глибину, яка забезпечує його необхідною кількістю вологи й повітря в період проростання.

ГЛІКОГЕН – тваринний крохмаль, який утворюється із цукрів крові в печінці, м'язах та інших органах як основний запасний вуглевод організму тварин.

ГЛІКОЛІЗ – складний ферментативний процес анаеробного розщеплення вуглеводів у організмі тварин, унаслідок якого утворюється молочна кислота.

ГЛІЦЕРИН – продукт проміжного обміну вуглеводів.

ГЛОБУЛІНИ – дуже поширена у природі група тваринних і рослинних білків, які входять до складу цитоплазми, плазми крові й лімфи,

визначаючи буферні та імунні властивості організму.

ГЛЮКОЗА – вуглевод групи моносахаридів; цінна поживна речовина для всіх організмів; є складовою частиною сахарози, клітковини, крохмалю, глікогену й посідає центральне місце в їх вуглеводному обміні.

ГЛЮТЕЛІНИ – прості білки рослинного походження, нерозчинні у воді, містяться головним чином у насінні злаків, входять до складу клейковини й надають їй властивості розтягування та пружності; у сильних пшениць при цьому поліпшуються хлібопекарські властивості.

ГЛЮТИН – речовина, одержана з хрящів і сухожиль, яку одержують шляхом випаровування і використовують для виробництва желатину і клею.

ГНІДА МАСТЬ – голова, шия, тулуб коричневі, грива, хвіст і ноги нижче зап'ястка і скакального суглоба чорні з відтінками світло-, темно-, вишнево-, золотисто-гнідої.

ГНІЗДО – поросята від одного опоросу свиноматки.

ГОДІВЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТВАРИН – розділ зооінженерної науки, який розробляє основи, методи і прийоми раціональної годівлі, що забезпечує нормальний ріст і високу продуктивність тварин.

ГОДІВНИЦІ – спеціальне обладнання для годівлі тварин; розрізняють стаціонарні, напівстаціонарні, переносні, пересувні й автоматичні годівниці.

ГОЛЛАНДСЬКА ПОРОДА – молочного напрямку продуктивності, виведена в Голландії. Тварини чорно-рябої масті, міцної конституції, жива маса корів – 550-750 кг, бугаїв – 700-1000 кг, середньорічний надій молока на корову – 4000-4500 кг жирністю 3,9-4,0%.

ГОЛОВНИЙ КОРІНЬ – первинний стрижневий корінь, який розвивається після проростання насіння із зародкового кореня. Відрізняється від усіх інших коренів великими розмірами і вертикальним напрямом росту.

ГОЛШТИНСЬКА ПОРОДА – молочного напрямку продуктивності, розводиться в Америці, Канаді та інших країнах, походить від худоби, завезеної переселенцями з Голландії у ХІХ ст. Тварини чорно-рябої масті, жива маса корів – 650-680 кг, середньорічний надій молока на корову – 5500-6500 кг жирністю 3,6-3,7%.

ГОЛЯК – шкурки недоношених ягнят у віці плода 115-125 днів, мають низький, гладенький волосяний покрив з ледь помітним муаристим малюнком.

ГОМОГЕННИЙ ПІДБІР (ОДНОРІДНИЙ) – спаровування тварин, подібних за фенотипом або спорідненістю. Такий підбір сприяє підвищенню гомозиготності й використовується для закріплення та розвитку ознак, що селекціонуються.

ГОРИЗОНТАЛЬНА ЗОНАЛЬНІСТЬ ҐРУНТІВ – зміна ґрунтів за географічною широтою. Виділено сім широтних ґрунтових зон: тундрова, лісотундрова, степова, сухих степів, напівпустинь, пустинь, вологих субтропіків.

ГОРМОНИ – біологічно активні речовини, які виділяються залозами внутрішньої секреції й регулюють функції в організмі.

ГРАНУЛЮВАННЯ – надання речовині форми гранули або брикету, що покращує технологічні якості, запобігає злипанню, полегшує навантаження, транспортування й дозування.

ГРЕБІННА ВОВНА – напівгруба вовна з довгою пуховою зоною від 3,5 мм і вище, придатна для гребінного прядіння.

ГРЕБІНЬ – утворення зі шкіри, яке складається з епідерміса та підепідермального шару; в ньому розміщені численні кровоносні порожнини, заповнені кров'ю, колагенові пластинки й нервові волокна. Розрізняють гребені листоподібні, горіхоподібні, трояндоподібні та бобоподібні.

ГРИВКА – тип завитка каракульського смушка. Розрізняються гривки за шириною: вузькі – 3-4 мм, середні – 4-8 мм, широкі – 8-15 мм; довжиною: короткі, середні, довгі; висотою, високі і плоскі

ГРУБА ВОВНА – неоднорідна (змішана) вовна, складається з пуху, ості, перехідного, а іноді мертвого і сухого волосу; якість залежить від співвідношення волокон, їх довжини і тонини.

ГРУБІ КОРМИ – сухі рослинні об'ємисті корми, що містять багато (понад 19%) клітковини (солома, полова зернових культур, стебла й стрижні кукурудзи, гілковий корм, лузга, сіно і т. ін.).

ГРУБОВОВНОВІ ВІВЦІ – вівці із грубою вовною, які поділяються на: овчинно-шубні, смушково-молочні, м'ясо-сальні, або курдючні, м'ясо-вовнові, м'ясо-вовново-молочні. Настриг вовни – 0,8-2,4 кг.

ГРУБОВОВНОВІ ПОРОДИ – породи овець з грубою неоднорідною за тониною і невірвняною за довжиною вовною.

ҐРУНТ – поверхневий шар земної кори, який утворився під впливом природних факторів: клімат, рельєф, рослинний і тваринний світ, діяльність людини.

ҐРУНТОВА КАРТА – зменшене зображення ґрунтового покриву певної території. На неї нанесено типи і види ґрунтів, відомості про механічний склад та основні агрономічні дані, що характеризують ґрунт.

ҐРУНТОВА КАРТОГРАМА – схематична сільськогосподарська карта, на якій конкретизовано і розшифровано основні показники ґрунту на окремих ділянках (уміст поживних речовин, реакція ґрунтового розчину,

ступінь еродованості тощо).

ГРУНТОВИЙ ВСОТУВАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС – сукупність мінеральних, органічних і органічно-мінеральних частинок твердої фази ґрунту, яким властива фізико-хімічна всмоктувальна здатність.

ГРУНТОВИЙ РОЗЧИН – вода, яка міститься у ґрунті й має у розчиненому стані органічні й мінеральні речовини та гази.

ГРУНТОВИЙ ТИП – об'єднує ґрунти, які утворилися в однакових природних умовах, характеризуються чітким проявом основного процесу ґрунтоутворення і мають спільні властивості. Основні типи ґрунтів: дерново-підзолисті, сірі-опідзолені, чорноземи, каштанові, сіроземи і болотні.

ГРУНТОВО-КЛІМАТИЧНА ЗОНА – охоплює територію з перевагою одного основного ґрунтового типу та пов'язаного з ним типу рослинності. У розміщенні ґрунтово-кліматичних зон спостерігається певна закономірність, яка полягає у тому, що вони розташовуються порівняно вузькими суцільними смугами із заходу на схід, чергуючись з півночі на південь у такій послідовності: тундрові, підзолисті, дерново-підзолисті, дернові, сірі лісові, чорноземні, каштанові, бурі, сіроземи, червоноземи.

ГРУПИ КРОВІ – поєднання антигенів у межах генетичних систем. У великої рогатої худоби виявлено 12 генетичних систем еритроцитарних антигенів, які визначають групу крові. У свиней – 16, овець – 7, коней і курей – по 11.

ГРУПОВИЙ ПІДБІР – форма підбору, при якому плідник закріплюється за групою самок, які повинні мати фенотипну подібність, особливо за рівнем продуктивних ознак. При цьому виключається тісний інбридинг.

ГУЛІГАЗ – кольоровий каракульський смушок рожевого відтінку, який утворюється при відповідному поєднанні білих волосинок з рудими і коричневими.

ГУМІНОВІ КИСЛОТИ (лат. humus – земля, ґрунт) – високомолекулярні азотовмісні органічні кислоти, які слабо розчинні у воді й нерозчинні у мінеральних кислотах. Вони мають коричневий або чорний колір. Гумінові кислоти – найцінніша частина гумусу – відіграють важливу роль у створенні агрономічно цінної структури ґрунту і запасу поживних речовин, насамперед азоту.

ГУМІФІКАЦІЯ (лат. humus – ґрунт + лат. facio – роблю) – біохімічний процес перетворення продуктів розкладу органічних залишків при наявності мікроорганізмів, вологи і кисню атмосфери.

ГУМУС – високомолекулярна органічна речовина ґрунту, яка

утворюється внаслідок розкладання рослинних і тваринних домішок та продуктів їх життєдіяльності – перегною. Складається із гумінових кислот, фульвокислот, гумінів та ультиміну. Виникає внаслідок гуміфікації органічних залишків. Ґрунти, багаті на гумус, мають високу родючість.

ГУМУСНИЙ ГОРИЗОНТ – утворюється у верхній частині профілю. У ньому нагромаджується гумус і зольні елементи живлення рослин. Забарвлення гумусного горизонту темніше порівняно з іншими горизонтами. У чорноземних ґрунтів з гумусного горизонту гумус і мінеральні солі майже не вимиваються, тому цей горизонт називають гумусно-акумулятивним.

ГУРТ – стадо великої рогатої худоби, що складається переважно з тварин певного господарського використання (корови й нетелі, нагульна худоба, бугайці й телички та ін.).

ГУСАК – плідник, самець гусей, використовується у парванні з 11-12-місячного віку до 4-5, а найцінніші до 7 років.

ГУСКА СВІЙСЬКА – птиця родини качиних ряду гусеподібних. Походить від дикої сірої й гуски сухоноса (китайські гуси).

ГУСТОТА ВОВНИ – щільність розміщення волокон вовни на поверхні шкіри, залежить від породи, статі, віку, індивідуальних особливостей, годівлі й утримання овець. Від густоти вовни залежить її настриг. У овець тонкорунних порід вовна значно гущіша, ніж у напівтонкорунних і грубововнових.

Д

ДВОРУЧКИ – форми озимих рослин, які і при осінньому, і при ярому посіві здатні до цвітіння та плодоносіння.

ДВОДОЛЬНІ – клас квіткових рослин, характерною ознакою яких є наявність у зародку насінини двох сім'ядолей.

ДВОДОМНІ РОСЛИНИ – рослини, які мають чоловічі й жіночі квітки на різних екземплярах. Наприклад, у конопель плоскінь (чоловічі рослини) має суцвіття у вигляді китиці, а матірня (жіночі рослини) – у формі головки. У зв'язку з цим самозапилення у дводомних рослин відсутнє.

ДВОРІЧНІ РОСЛИНИ – рослини, які проходять повний життєвий цикл від проростання насінини й до утворення нових плодів і насіння за два роки. У перший рік розвиваються вегетативні органи, на другий рік – квітки і плоди, після чого рослина відмирає. Дворічники – капуста, ріпа, морква, цибуля.

ДЕГЕНЕРАЦІЯ – погіршення із покоління в покоління пристосувальних або господарських ознак тварин, а також послаблення

життєздатності організмів унаслідок погіршення умов їх вирощування.

ДЕЗИНСЕКЦІЯ – комплекс заходів боротьби зі шкідливими комахами й кліщами, які є збудниками й переносниками ряду захворювань тварин.

ДЕЗИНФЕКЦІЯ – сукупність заходів, спрямованих на знищення збудників інфекційних хвороб тварин у навколишньому середовищі.

ДЕЗИНФІКУВАЛЬНІ ЗАСОБИ – засоби знищення хвороботворних організмів, до яких належать хлоровмісні сполуки, окисники, феноли, солі важких металів, лугів, кислоти та газоподібні речовини.

ДЕНАТУРАЦІЯ БІЛКІВ – втрата, зміна природних властивостей білків (розчинності, гідрофільності, в'язкості та інших) унаслідок порушення природної вторинності і третинності структур під впливом високої температури, дії сильних кислот і лугів, ультразвуку, ультрафіолетового випромінювання і т. д.

ДЕНДРАРІЙ (гр. δένδρο – дерево) – територія, на якій у відкритому ґрунті культивується колекція деревних рослин.

ДЕРАТИЗАЦІЯ – комплекс заходів, спрямованих на знищення шкідливих гризунів на тваринницьких фермах, у населених пунктах та ін.

ДЕРЕВНЕ ВУГІЛЛЯ – твердий, пористий високовуглецевий продукт, який застосовується як адсорбент.

ДЕРЖПЛЕМКНИГА – книга, до якої записують високопродуктивних племінних тварин.

ДЕРТЬ – зерно, подрібнене на зернодробарках з метою покращання поїдання та перетравлення тваринами.

ДЕСИКАНТ (лат. desiccare – висушувати) – речовина, яка використовується для передзбирального підсушування рослин на пні, що прискорює їхнє дозрівання та полегшує машинне збирання врожаю (сірчана і миш'якова кислоти, хлорати магнію, кальцію, натрію).

ДЕСИКАЦІЯ – агротехнічний захід підсушування рослин на пні.

ДЕФІЦИТ – перевага потреби над наявністю (нестача поживних речовин).

ДЕФОЛІАНТ (лат. de – відокремлення + лат. folium – лист) – речовина, яка спричиняє опадання листя з рослин (напр., для прискорення дозрівання і погіршення механізованого збирання бавовни). Дефоліанти належать до групи гербіцидів.

ДЕФОЛІАЦІЯ – процес видалення листя в рослин для поліпшення механізованого збирання врожаю.

ДИСИМІЛЯЦІЯ (лат. dis – префікс, що позначає відокремлення, заперечення + лат. similis – уподібнення, ототожнення) – розклад органічних

сполук в організмах з перетворенням їх на прості речовини, унаслідок чого відбувається оновлення живої матерії та утворення потрібної для життєдіяльності енергії. Процес протилежний асиміляції й нерозривно пов'язаний з нею як один з етапів обміну речовин в організмах.

ДИХАННЯ – сукупність фізіологічних процесів, що забезпечують поглинання організмом із зовнішнього середовища кисню і виділення в нього вуглекислоти і води. В основі цих процесів лежить окиснення білків, жирів і вуглеводів; виділена при цьому енергія використовується для життєдіяльності організму. Здійснюється за допомогою легень, частота вентиляції яких становить залежно від віку (за 1 хв.): у кролів – 50-60, великої рогатої худоби – 20-50, овець і кіз – 15-30, свиней – 15-20, курей – 12-30, коней – 14-18, ослів – 10-18.

ДИЧКА – у плодівництві – вирощені із насіння молоді деревця, які використовуються при щепленні.

ДІЛЯНКА – окрема частина загальної площі сортовипробування, яка має певні розміри і форму використання для висівання окремого сорту. Розмір ділянки визначається методикою державного сортовипробування або методикою, прийнятою на даній селекційно-дослідній площі.

ДОБІР – виділення кращих тварин для подальшого розмноження. Проводять за продуктивністю, скороспілістю, екстер'єром, конституцією, станом здоров'я, плодючістю, походженням і якістю потомства.

ДОБРИВО – речовина органічного (біологічного) і неорганічного (мінерального) походження або бактерії, які вносяться в ґрунт, щоб поліпшити живлення рослин і цим самим підвищити їх урожайність.

ДОВГОЛІТТЯ ТВАРИН – фізіологічно можлива тривалість життя тварин, яка становить (у роках): у коней – до 70, великої рогатої худоби – 40, свиней – 20, овець – 20, кіз – 17, курей – 20, гусей – 30, качок – 25, індиків – 15, кролів – 12, бджолиних маток – 5; господарське використання тварин становить (у роках) коней до 20, великої рогатої худоби – 12, овець – 7, кролів – 6, свиней – до 6 років. До старості залишають лише видатних за продуктивністю, міцних тварин, здатних давати приплід.

ДОВЖИНА ДНЯ – тривалість денного освітлення.

ДОЗА – точно виміряна кількість речовини.

ДОЗИМЕТРІЯ – визначення дози радіоактивних речовин, рівнів радіоактивного забруднення та дії іонізуючих випромінювань на організм тварин.

ДОЗРІВАННЯ М'ЯСА – сукупність змін властивостей м'яса, зумовлених розвитком автолізу, внаслідок яких воно набуває ніжної

консистенції й соковитості та специфічного аромату і смаку.

ДОМЕСТИКАЦІЯ – приручення й одомашнення диких тварин, яке супроводжується появою і розвитком нових ознак, збільшенням їх мінливості і є основою для виведення нових генотипів.

ДОСЛІДНА СПРАВА – форми й методи експериментального вивчення різних питань теорії і практики сільськогосподарського виробництва.

ДОСЛІДНА СТАНЦІЯ – наукова установа, яка здійснює розробку, перевірку і впровадження у виробництво обґрунтованих прийомів ведення сільського господарства.

ДОСЛІДНЕ ГОСПОДАРСТВО – державне сільськогосподарське підприємство, що є експериментальною базою наукової установи з питань ведення тваринництва та інших галузей.

ДОСТИГАННЯ ЗЕРНА – фаза розвитку злакових культур. У період достигання зернівка втрачає органічний зв'язок з рослиною, надходження в неї пластичних речовин і води припиняється, зерно висихає, стає твердим, зменшується в розмірі, вологість знижується до 16–18% – настає повна стиглість. Вона характеризується висиханням стебел, листя, суцвіття і зерна.

ДОЩУВАННЯ – при дощуванні насосна установка забирає воду із зрошувальних каналів і по трубах подає її до насадок, де струмінь води подрібнюється і у вигляді дощових крапель зволожує ґрунти, а також надземний шар повітря.

ДРАЖУВАННЯ – один із способів передпосівної підготовки насіння цукрових буряків. Під час цього процесу на насінні утворюється спеціальна оболонка, яка поліпшує його форму та поверхню і сприяє рівномірному висіванню.

ДРЕНАЖ – засіб осушення, вентиляції або зрошення і виведення солей за допомогою системи підземних чи відкритих дренажів, вільних або заповнених водопроникним матеріалом.

ДРІЖДЖІ КОРМОВІ – дріжджі, вирощені на відходах деревини, на лушпинні соняшнику, соломі тощо.

ДРІЖДЖУВАННЯ КОРМІВ – біологічний спосіб підготовки кормів до згодовування тваринам, який поліпшує їхні смакові й дієтичні якості.

ДРОБАРКА – машина для подрібнення кормів (зерна, макухи, сіна, зеленої маси, коренебульбоплодів та ін.).

ДІЙНА КОРОВА – корова, що продукує молоко.

ДОВІЧНА ПРОДУКТИВНІСТЬ КОРОВИ – кількість молока, одержаного від корови за весь період її господарського використання.

ДЕЗОДОРАЦІЯ – усунення неприємних запахів у свинарнику хімічним шляхом.

ДЮРОК – порода м'ясного напрямку продуктивності, виведена у США в 1860 р. Тварини завезені в Україну в 1975 р., мають міцну конституцію, червоної масті з відтінками від золотисто-жовтого до темно-червоного, середня жива маса маток – 240-270 кг, кнурів – 210-320 кг, багатоплідність – 9-10 поросят в опоросі, молочність 45-50 кг, молодняк на відгодівлі досягає живої маси 100 кг за 200 днів.

ДЕФЕКТНА ВОВНА – вовна, яка змінила свої технологічні якості внаслідок поганих умов годівлі та утримання овець.

ДОВЖИНА ВОВНИ – довжина (висота) штапеля або косиці, що встановлюється для звитого і випрямленого волокна. Природна довжина (висота штапеля або косиці) – довжина випрямленого, але не розтягнутого волокна. Довжина штапеля або косиці в розтягнутому стані називається справжньою довжиною й застосовується при технологічній оцінці вовни. Довжина залежить від породи, статі, віку, часу, стрижки, годівлі та утримання. Коливається від 40-50 мм до 300-400 мм.

Е

ЕВОЛЮЦІЯ – процес історичного розвитку організмів на основі спадкової мінливості, боротьби за існування та відбору.

ЕКОЛОГІЯ (гр. οἶκος – дім, житло, батьківщина + гр. λόγος – учення) – галузь знань, яка вивчає взаємовідносини організмів з оточуючим середовищем.

ЕКОЛОГІЯ ТВАРИН – розділ біології, що вивчає закономірності взаємовідносин тварин із навколишнім середовищем.

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ТВАРИННИЦТВА – визначення витрат коштів і праці на одиницю тваринницької продукції та встановлення доцільності цих витрат.

ЕКСПЕРИМЕНТ – дослід, спостереження за перебігом певних явищ в умовах, що точно обліковуються.

ЕКСПОНАТ – предмет або тварина, яка використовується для огляду на виставці.

ЕКСТЕНСИВНЕ ТВАРИННИЦТВО – система ведення тваринництва, при якій зростання продуктивності й обсягів продукції досягається за рахунок збільшення поголів'я.

ЕКСТЕНСИВНІ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕРОБСТВА – характеризуються тим, що всі орнопридатні землі або більшість із них перетворено на орні,

значну частину яких відведено під пар. У посівах переважають зернові культури, а високопродуктивних кормових і технічних культур немає зовсім або вони займають незначні площі.

ЕКСТЕР'ЄР – зовнішній вигляд тварин, будова їх тіла.

ЕКСТРАКТ – витяжка із тканин за допомогою води, спирту, ефіру з наступним згущенням до необхідної концентрації.

ЕЛЕВЕР – спеціалізоване господарство по вирощуванню й оцінці плідників.

ЕЛЕКТРООГОРОЖА – пристрій із тонкого сталевого дроту, підключеного до генератора імпульсів, що використовується для огорожі вигульних дворів, пасовиськ та загонів, а також посівів, стогів сіна.

ЕЛЕМЕНТАРНЕ ВОЛОКНО – окрема клітина, яка входить до складу пучка луб'яних склеренхімних волокон. У волокнистих рослин може досягати довжини до 50 мм.

ЕЛІТА – насіння, яке має високі врожайні, сортові та посівні якості, що відповідають вимогам державного стандарту до насіння вищої якості.

ЕЛІТА-РЕКОРД – найвищий бонітувальний клас, до якого відносять найкращих племінних тварин.

ЕЛЮВІАЛЬНИЙ ГЕНЕТИЧНИЙ ГОРИЗОНТ ПРОФІЛЮ ҐРУНТУ (лат. eluere – вимивати) – горизонт вимивання, утворюється внаслідок руйнування мінеральної (карбонатів, силікатів) і органічної частини ґрунту та вимивання розчинних сполук у нижні шари.

ЕМБРІОГЕНЕЗ – процес росту й розвитку зародка (ембріона), починаючи від утворення зиготи до народження тварини.

ЕМБРІОЛОГІЯ (гр. ἔμβρυον – зародок + гр. λόγος – поняття, думка, розум, наука) – наукова дисципліна, яка вивчає зародкову (ембріональну) еволюцію організму.

ЕМБРІОН (гр. ἔμβρυον – зародок). 1. Зародок тварини або людини у ранній період розвитку – від початку поділу яйця до виходу із яйцевих оболонок або з материнського організму. 2. Зародок у насініні квіткової рослини, який складається з корінця, стебельця і листків.

ЕМБРІОНАЛЬНИЙ РІСТ – безперервне наростання кількості клітин ембріональної тканини.

ЕМІГРАЦІЯ – масове переселення тварин зі своєї батьківщини; найчастіше пов'язане з нестачею кормів.

ЕНДОГЕННЕ ЖИВЛЕННЯ – використання організмом тварин поживних речовин, що входять до складу їх тіла; найчастіше буває при частковому або повному голодуванні.

ЕНЕРГЕТИЧНА КОРМОВА ОДИНИЦЯ – одиниця виміру енергетичної поживності кормів.

ЕНЕРГЕТИЧНА ПОЖИВНІСТЬ КОРМІВ – властивість кормів задовольняти потребу тварин в енергії.

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ОБМІН – перетворення в організмі тварин енергії корму в енергію фізіолого-біохімічних процесів.

ЕНЕРГІЯ ПРОРОСТАННЯ НАСІННЯ – виражена у відсотках, кількість пророслого насіння по відношенню до первіснорозсіяної його кількості, яка підраховується через визначений Державним стандартом для кожної культури термін після посіву.

ЕПІДЕРМІС – зовнішній шар шкіри в організмі.

ЕРИТРОЦИТИ – клітини червоної крові, що поряд з іншими клітинами крові виконують в організмі важливу дихальну функцію.

ЕРОЗІЯ ҐРУНТІВ (лат. erosio – роз'їдання) – поверхнєве пошкодження, руйнування ґрунтів водою або вітром.

ЕСТОНСЬКА БЕКОННА ПОРОДА – виведена в Естонії у 1961 р. Тварини міцної конституції, білої масті, середня жива маса маток – 200-250 кг, кнурів – 300-350 кг, багатоплідність – 11-12 порослят в опоросі, молочність – 60-65 кг, молодняк на відгодівлі досягає живої маси 100 кг за 200 днів.

ЕСТРОГЕНИ – жіночі статеві гормони (естрадіол, естріол, естрон), які виробляються фолікулами яєчників, плацентою та короною наднирників.

ЕТАЛОН ВОВНИ – типовий зразок відповідної вовни, який є нормою для остаточного віднесення вовни до визначеного класу, сорту, підкласу.

ЕТИОЛЬОВАНІ РОСЛИНИ – рослини, які вирости в темряві й відрізняються відсутністю хлорофілу, ненормальною формою та слабким розвитком клітинних оболонок.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ КОРМУ – витрати корму (кормових одиниць або кілограмів комбікорму) на одиницю приросту маси тварин.

ЕФЕМЕРИ (гр. ephemeras – одноденний) – однорічні рослини з коротким циклом розвитку, як правило, весняним життям (наприклад, мокрець або зірочник середній).

ЕФІРНІ ОЛІЇ – легколетючі речовини, які зумовлюють характерний запах квітів, листків і плодів, рідше – інших органів рослин. Група ароматичних рідин (іноді відомих у твердому стані (кристалізованому), містять різноманітні терпени, жири, альдегіди, феноли та ін. Від жирних олій відрізняються летючістю (не залишають плям) і сильним запахом.

ЕФІРООЛІЙНІ РОСЛИНИ – рослини, які містять ефірну олію.

Ж

ЖАРОСТІЙКІСТЬ – здатність рослин витримувати вплив високих температур. Такі рослини характеризуються підвищеною в'язкістю протоплазми і специфікою обміну речовин. Жаростійкість культурних рослин може бути підвищена шляхом передпосівного загартування, а також обприскування розчинами солей цинку.

ЖЕРЕБЕЦЬ – плідник, самець коня, статева зрілість настає у 1,5 роки, але у парування пускають у 3-4-річному віці.

ЖИВА МАСА ТВАРИН – показник розвитку тварин, що визначається шляхом зважування у будь-якому віці.

ЖИВЕЦЬ – корінці, паростки чи бокові гілки, з яких вирощують нові рослини. Кусочок стебла, пагона культурного дерева, який використовують для щеплення дичок.

ЖИВЛЕННЯ МІНЕРАЛЬНЕ – поглинання і засвоєння (асиміляція) коренями рослин неорганічних сполук макро- і мікроелементів, а також пересування й перетворення їх у надземних частинах рослин.

ЖИРИ – органічні сполуки, в основному складні ефіри гліцерину й одноосновних жирних кислот, які належать до ліпідів.

ЖИРИ ТВАРИННІ – продукти, одержані із жирової тканини або молока тварин.

ЖИРНІ КИСЛОТИ – органічні одноосновні карбонові кислоти, що входять до складу жирів. За хімічною будовою їх поділяють на насичені й ненасичені.

ЖИРНОМОЛОЧНІСТЬ – уміст жиру в молоці, важливий показник його якості.

ЖИРНОХВОСТІ ВІВЦІ – вівці, що мають жирові відкладення у хвості; поділяються на жирнокороткохвостих і жирнодовгохвостих. Жирний хвіст – селекційна ознака, оскільки жирові відкладення у хвості є резервом живлення при нестачі кормів.

ЖИРОВА ТКАНИНА – різновидність сполучної тканини тваринного організму, яка складається із клітин, майже повністю заповнених жировою краплею.

ЖИРОВИЙ ОБМІН – сукупність процесів біосинтезу й перетворення нейтральних жирів у тварин.

ЖИРОПІТ ВОВНИ – суміш виділень сальних і потових залоз шкіри, забезпечує збереження технологічних властивостей вовни. Кількість жиру і жироподібних речовин у вовні коливається в різних порід овець від 4 до 50%

маси митої сухої знежиреної вовни.

ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ – сукупність фаз розвитку, після завершення яких організм досягає статевої зрілості і стає здатним давати потомство.

ЖІНОЧІ КВІТИ – квіти, які мають тільки маточки (тичинки відсутні або недорозвинені). Наприклад, огіркам, кукурудзі властиві однодомність і різностатевість.

ЖОВТОЗЕМИ – ґрунти вологих субтропіків, поширені по Кавказькому узбережжю Чорного моря (Грузія) та південно-західному узбережжю Каспійського моря (Азербайджан). Товщина гумусного горизонту цих ґрунтів становить 25-40 см, вміст гумусу – 2-7%, реакція ґрунтового розчину слабокисла (рН 5–6). Для підвищення родючості жовтоземи вапнують. На них вирощують ефіроолійні, цитрусові культури, чайні кущі.

ЖОВЧ – продукт, що виробляється клітинами печінки тварин, до складу якого входять жовчні кислоти, жовчні пігменти, холестерин, фосфатази і протеази, неорганічні солі та інші речовини.

ЖОВЧНИЙ МІХУР – порожнистий орган у тварин, у якому зберігається жовч.

ЖОМ – подрібнений цукровий буряк після екстрагування з нього цукру, побічний продукт бурякоцукрового виробництва. Використовується для відгодівлі худоби.

ЖУЙКА – фізіологічний процес відригування та повторного пережовування і проковтування раніше з'їденого корму, притаманний жуйним тваринам.

ЖУЙНІ ТВАРИНИ – підвідділ парнокопитних тварин із чотирикамерним шлунком (рубець, сітка, книжка та сичуг).

3

ЗАБАРВЛЕННЯ ОПЕРЕННЯ – колір і інтенсивність забарвлення пір'я птиці, зумовлені пігментами груп меланінів і ліпохроміа.

ЗАБІЙ ТВАРИН – технологічний процес умертвіння тварин.

ЗАБІЙНА МАСА – маса туші тварин після забою (переробки).

ЗАБІЙНІ ТВАРИНИ – сільськогосподарські тварини, призначені для забою з метою одержання м'яса та м'ясних продуктів.

ЗАБОЛОЧУВАННЯ ҐРУНТУ – підвищення вологості ґрунту, що супроводжується зміною рослинного й тваринного світу, ґрунтової фауни, мікрофлори, водно-повітряного режиму, зміною характеру ґрунтів, які перетворюються в заболочені та болотні.

ЗАВ'ЯЗЬ – нижня здута частина маточки в квітці, у якій після запилення насінних зачатків утворюється плід.

ЗАВОДСЬКИЙ ТИП – обмежена група тварин, яка є частиною породи, створеної на племінному заводі та його дочірніх стадах унаслідок тривалої роботи селекціонерів шляхом розведення за лініями та родинами.

ЗАГАРТУВАННЯ – вироблення в рослин певними засобами стійкості до перенесення несприятливих умов.

ЗАГІННА СИСТЕМА ВИПАСУ – один з найпоширеніших способів випасу тварин, при якому пасовища розбивають на загони, що використовують у певній послідовності.

ЗАКАЗНИК – територія або акваторія, у межах якої тварини певний період перебувають під охороною людини.

ЗАКОН СУКУПНОЇ ДІЇ ФАКТОРІВ ЖИТТЯ РОСЛИН – сформульований німецьким ученим Е. А. Мітчерліхом: найкращі врожаї можна вирощувати тільки при одночасній дії всіх факторів в оптимальних кількостях і найраціональнішому співвідношенні. Пізніше було встановлено **ЗАКОН РІВНОЗНАЧНОСТІ І НЕЗАМІННОСТІ ФАКТОРІВ**: жоден із факторів життя не можна замінити іншим, за своєю дією вони всі однаково важливі для життя рослин.

ЗАКОНИ ЗЕМЛЕРОБСТВА ТА РОСЛИННИЦТВА – у ХІХ ст. німецький учений Юстус Лібіх, досліджуючи закономірності і взаємозв'язок між урожайністю сільськогосподарських культур і факторами життя, відкрив закон повернення поживних речовин у ґрунт. За цим законом всі без винятку винесені з урожаєм мінеральні речовини потрібно поновити, уносячи добрива. У 1840 р. Лібіх сформулював закони мінімуму, оптимуму й максимуму – урожай найбільш залежить від мінімального фактора, найбільші прирости його можна досягти при оптимальному факторі, подальше збільшення цього фактора призводить до зменшення врожаю, а іноді й до знищення рослин.

ЗАКРИТИЙ ҐРУНТ – споруди, пристосовані для вирощування розсади і овочів. До них належать парники і теплиці. Розсаду та овочі в закритому ґрунті вирощують на спеціальних ґрунтових сумішах. Їх виготовляють, змішуючи у відповідних пропорціях землю дернову, перегнійну, торфову, листяну, крупний річковий пісок.

ЗАЛОЗИ – органи, основною функцією яких є вироблення та виділення речовин, необхідних для нормальної життєдіяльності організму або кінцевих продуктів обміну. Розрізняють залози внутрішньої та зовнішньої секреції.

ЗАМІННИКИ НЕЗБИРАНОГО МОЛОКА – кормові продукти, які за поживністю, перетравністю та біологічною цінністю наближаються до натурального незбираного молока і придатні для його заміни у раціонах тварин.

ЗАМІННИКИ ПРОТЕЇНУ – синтетичні азотисті сполуки, які використовують у годівлі тварин для поповнення дефіциту протеїну в кормових раціонах.

ЗАМОРОЖУВАННЯ М'ЯСА – спосіб консервування м'яса сільськогосподарських тварин і риби при низькій температурі (від -23 °С до -35 °С).

ЗАПАЛ РОСЛИН – пошкодження рослин (перш за все листя) унаслідок посухи чи суховіїв.

ЗАПАРЮВАННЯ КОРМІВ – теплова обробка кормів з метою поліпшення смакових якостей.

ЗАПИЛЕННЯ РОСЛИН – процес перенесення пилку з тичинок на приймочку маточки або на верхівку насінного зачатка. Рослини, у яких пилок з пиляків потрапляє на приймочку маточки тієї самої квітки, називаються самозапилюваними, а сам процес самозапиленням (горох, ячмінь, пшениця). У природі переважає перехресне запилення, коли пилок з однієї квітки переноситься на приймочку маточки іншої за допомогою вітру та комах.

ЗАПЛАВ (ЗАПЛАВА) – частина річкової долини, яка періодично затоплюється водою під час весняної повені. Заплавні землі використовують переважно під сіножаті, пасовища, а також для вирощування зернових, овочевих, кормових та інших сільськогосподарських культур.

ЗАПЛІДНЕНІСТЬ СВИНОМАТОК – відношення кількості поросних свиноматок до покритих чи штучно запліднених у відсотках.

ЗАПЛІДНЕННЯ – процес злиття чоловічої і жіночої статевих клітин. У квіткових рослин здійснюється подвійне запліднення: генеративна клітина пилкового зерна утворює дві чоловічі статеві клітини сперми, одна з яких зливається з яйцеклітиною, а друга – з центральною клітиною зародкового мішка. Із заплідненої яйцеклітини розвивається зародок, а із заплідненої центральної клітини зародкового мішка утворюється ендосперм – поживна тканина, у якій відкладаються запасні поживні речовини, що їх використовує зародок у процесі розвитку.

ЗАПОВІДНИК – природна територія, що охороняється і на якій зберігається у природних умовах увесь природний комплекс (рідкі й цінні види тварин, рослин та ін.).

ЗАПРЯГАННЯ – процес приєднання коня за допомогою упряжі до

воза, саней, знарядь тощо.

ЗАПУСК КОРІВ – підготовка корів до отелення шляхом створення відповідних умов годівлі і режиму доїння, за яких вони перестають доїтися (за 45-60 днів до отелення).

ЗАРАЖЕНІСТЬ НАСІННЯ ШКІДНИКАМИ І ХВОРОБАМИ – один із показників посівних якостей насіння.

ЗАРОДОК – утворюється із заплідненої яйцеклітини. Основними частинами його є зародкові корінчик та стебельце з брунечкою і зародковими листочками, які називаються сім'ядолями. Залежно від кількості сім'ядолей у зародку покритонасінні рослини поділяються на два класи: одно- і дводольні.

ЗАСОЛЕНІ ҐРУНТИ – ґрунти з підвищеним вмістом легкорозчинних у воді солей (хлориди – у посушливих районах, сульфати – у менш посушливих і карбонати – у більш вологих) на глибині менше 1,5 м. До засолених ґрунтів належать солончаки, солонці, лугові та інші.

ЗАТРАТИ (ВИТРАТИ) КОРМУ – кількість спожитого корму, що витрачається на одиницю продукції (молоко, приріст живої маси, яйця, вовна та ін.) по стаду, селекційній або технологічній групі тварин.

ЗАХИСТ РОСЛИН – сукупність заходів {агротехнічних, хімічних, механічних і біологічних), які спрямовані на запобігання поширення та знищення шкідників і хвороб рослин.

ЗБЕРЕЖЕНІСТЬ ПТИЦІ – відношення поголів'я птиці на кінець періоду його вирощування або несучості до початкового у відсотках.

ЗБЕРІГАННЯ ЯЄЦЬ – комплекс заходів для подовження строків придатності яєць для споживання та промислових потреб, накопичення племінних яєць для закладення в інкубатор.

ЗБУДЖЕННЯ – реакція живих клітин організму тварин на подразнення.

ЗВ'ЯЗНІСТЬ ҐРУНТУ – показник, який характеризує фізико-механічні (технологічні) властивості ґрунту, тобто здатність його чинити опір зовнішнім механічним зусиллям роз'єднати його частинки розриванням, звалюванням тощо. Зумовлюється вона силами зчеплення між частинками ґрунту.

ЗВАЖУВАННЯ СВИНЕЙ – визначення живої маси окремої тварини або певної групи.

ЗВАЛОК – руно або його окремі частини, зваляне головним чином знизу, міцне на розрив.

ЗВИТІСТЬ ВОВНИ – природна хвилястість вовнового волокна, характерна для тонкорунних і напівтонкорунних порід овець. За кількістю

звитків на 1 см довжини вовнового волокна можна встановити тонину вовни, а також тип конституції овець.

ЗГУЩЕНЕ МОЛОКО – харчовий продукт, різновид молочних консервів, що одержують внаслідок згущення молока.

ЗГУЩЕНІ ВЕРШКИ – харчовий продукт, різновид молочних консервів, що одержують внаслідок згущення вершків.

ЗЕБУ – підвид бика свійського, походить від тура, міцної конституції, жива маса самок – 250-300 кг, самців – 350-400 кг, середньорічний надій молока – 500-600 кг жирністю 6-7%.

ЗЕЛЕНИЙ КОНВЕЄР – система організації кормової бази, завдяки якій тварин забезпечують зеленими кормами протягом усього весняно-літньо-осіннього періоду.

ЗЕЛЕНІ ДОБРИВА – метод збагачення ґрунту органічними речовинами, які містять азот, шляхом заорювання спеціальних (сидеральних) культур (жовтого і синього люпину, серадели, люцерни, гороху, конюшини). Рослини заорюють під час цвітіння. Використовують частіше на піщаних ґрунтах під озимі, картоплю і коренеплоди.

ЗЕЛЕНІ ОВОЧЕВІ КУЛЬТУРИ (САЛАТ, ШПНАТ, КРІП) – це однорічні холодостійкі рослини з коротким періодом вегетації. Листя цих культур використовується як їжа.

ЗЕЛЬЦІ – м'ясні продукти, що виготовляють з м'яса голови, рубців, свинячих ніжок і шкіри, губ із додаванням язиків, печінки, яловичини, харчової крові тощо.

ЗЕРНІВКА – сухий нерозкритий однонасінний плід злаків, який утворюється з одного плодолистка внаслідок міцного зростання насінної оболонки з плівчастими квітковими лусочками. Зернівка всіх злаків характеризується високим вмістом крохмалю (60-80%).

ЗЕРНО. 1. Дрібний плід хлібних злаків; зернина. 2. Насінина плоду певної рослини.

ЗЕРНОБОБОВІ КУЛЬТУРИ – горох, квасоля, люпин, соя, боби, нут, чина, сочевиця. Для них характерний високий вміст білка в листках, стеблі, насінні (25-50%). Білки зернобобових культур мають високі смакові й поживні якості.

ЗЕРНОВІ ЗЛАКИ – поділяються на хлібні злаки I групи (пшениця, жито, ячмінь, овес) і хлібні злаки II групи, або просовидні (просо, кукурудза, сорго).

ЗЕРНОСУШАРКА – установка, механічний пристрій або спеціально обладнане приміщення для сушіння зерна з доведенням його до конденційної

вологості.

ЗЕРНОСХОВИЩЕ – спеціально обладнане приміщення для схову, зберігання зерна.

ЗИГОТА – диплоїдна клітина, яка утворюється при злитті жіночої й чоловічої гаплоїдних клітин.

ЗИМОСТІЙКІСТЬ – здатність рослин протистояти несприятливим умовам зими. Зимостійкість значною мірою залежить від агротехнічних і осінніх умов розвитку озимих культур, біологічних особливостей сортів тощо.

ЗМІШАНА ВОВНА – неоднорідна вовна, яку одержують при змішуванні вовни різних сортів, класу і кольору.

ЗОЛЬНІСТЬ – вміст золи в сухому органічному матеріалі, виражається у відсотках до загальної маси.

ЗООГІГІЄНА – наука про охорону здоров'я сільськогосподарських тварин.

ЗООІНЖЕНЕР – спеціаліст, який має вищу освіту і всебічні знання з питань розведення, годівлі, утримання та раціонального використання сільськогосподарських тварин.

ЗООЛОГІЯ – наука про тваринний світ.

ЗООТЕХНІЧНИЙ ОБЛІК – записи про продуктивність та якість продукції, походження, масу, парування, приплід та інших даних сільськогосподарських тварин.

ЗРОШЕННЯ – штучне зволоження ґрунту. Залежно від зрошуваних культур, топографічних, кліматичних умов зрошуваної площі застосовують різні види зрошення й обводнення: самопливне зрошення, дощування, підґрунтове та краплинне зрошення, лиманне зрошення.

ЗРОШУВАЛЬНА НОРМА – кількість води в кубічних метрах, яку подають під час поливів на 1 гектар зрошуваної площі протягом вегетації культури.

ЗСІДАННЯ КРОВІ – здатність крові перетворюватися на згусток при зміні нормальних умов як захисна реакція організму проти крововтрати.

ЗУБР – дикий лісовий бик, представник родини бичачих, жива маса самок – 500-700 кг, самців – 800-1000 кг.

ІЗОЛЕЙЦИН – незамінна для організму амінокислота.

ІЛЮВІАЛЬНИЙ ГОРИЗОНТ ПРОФІЛЮ ҐРУНТУ (лат. iluo – вмиваю) – горизонт вмивання, у ньому нагромаджуються вимиті з верхніх

горизонтів мінеральні солі, гумусові речовини, колоїдні фракції ґрунту. Ілювіальний горизонт буває здебільшого бурого або коричнево-бурого кольору, він поступово переходить у материнську породу.

ІМПОТЕНЦЯ – статеве безсилля, повна або часткова втрата здатності до статевого акту і відтворення потомства.

ІМУНІТЕТ – здатність організму захищати свою цілісність і біологічну індивідуальність. Розрізняють імунітет активний, пасивний, видовий, набутий та ін.

ІН'ЄКЦІЯ – введення рідких лікарських засобів у тканини, судини, порожнини організму тварин з лікувальною, діагностичною або профілактичною метою.

ІНБРИДИНГ – схрещування тварин, які мають спільних предків (близькоспоріднене).

ІНВАЗІЯ – зараження організму тварин паразитами тваринної природи: гельмінтами, комахами, павукоподібними, ракоподібними, кліщами та ін.

ІНГІБІТОРИ РОСТУ РОСЛИН (лат. *inhibeo* – стримувати, зупиняти) – сполуки, які сповільнюють процеси росту в рослинах (абсцизова кислота, етилен, кумарин, саліцилова кислота і т. ін.).

ІНДЕКС БУДОВИ ТІЛА – відношення показників одного проміру до іншого, анатомічно пов'язаного з ним, виражене у відсотках.

ІНДЕКС ВИМ'Я – відношення кількості молока, видоєного з передніх долей вим'я, до загальної його кількості у відсотках.

ІНДЕКС ЖОВТКА – відношення висота жовтка до його діаметра. Індекс жовтка більший у курей та індиків і менший у водоплавної птиці.

ІНДЕКС М'ЯСНОСТІ – відношення м'язової тканини і жиру до кісток і сухожилок.

ІНДЕКС ФОРМИ ЯЙЦЯ – відношення великого діаметра яєць до поперечного.

ІНДИВІДУМ (ІНДИВІД, ОСОБИНА) – тварина, якій властиві всі ознаки виду, до якого вона належить, з притаманними їй морфологічними особливостями.

ІНДИК – плідник, самець індичок, використовується в паруванні чи штучному осіменінні з 9-10-місячного до 1-2-річного віку.

ІНДИК СВІЙСЬКИЙ – птиця родини фазанових ряду куроподібних. Походить від американського дикого індика, якого було одомашнено в Північній Америці.

ІНКРУСТАЦІЯ (лат. *incrustatio* – вкриваю шаром) – один із способів

передпосівної підготовки насіння (кукурудзи, сорго, соняшника) під час якого на поверхню насіння наносять плівку з водного розчину полівінілового спирту. До складу штучних плівок уходять добрива, речовини росту, отрутохімікати.

ІНКУБАТОР – апарат для виведення з яєць молодняка сільськогосподарської птиці.

ІНКУБАТОРІЙ – приміщення, у якому встановлюють інкубатори для штучного виведення молодняка сільськогосподарської птиці.

ІНКУБАТОРНО-ПТАХІВНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО – спеціалізоване підприємство із відтворення молодняка птиці.

ІНКУБАЦІЙНИЙ ПЕРІОД – проміжок часу від моменту потрапляння в організм збудника хвороби до появи ознак захворювання.

ІНКУБАЦІЯ – виведення молодняка з яєць птиці.

ІНОКУЛЯЦІЯ (лат. inoculatio – щеплення) – введення живих мікроорганізмів, інфікованого матеріалу, сироватки або інших речовин у тканину рослин.

ІНОХІДЬ – вид швидкого алюру в два такти, при якому одночасно передня і задня ноги однієї сторони відриваються від землі.

ІНСЕКТИЦИДИ – хімічні речовини для знищення шкідливих комах.

ІНСЕКТИЦИДНІ РОСЛИНИ (лат. Insectum – комаха + лат. caedo – убивати) – рослини, з яких може бути отримана отрута для знищення комах-шкідників сільськогосподарських рослин.

ІНСТИНКТ – сукупність природжених складних реакцій тварин, що виникають у відповідь на зовнішні або внутрішні подразнення. Розрізняють інстинкти харчові (добування їжі, запасання корму), оборонні, або захисні (збереження індивіда), статеві (збереження виду), батьківські (піклування про нащадків) та ін.

ІНСУЛІН – гормон підшлункової залози.

ІНТЕНСИВНА ВІДГОДІВЛЯ – цілеспрямована відгодівля тварин на високий приріст маси з метою збільшення виходу м'язової тканини.

ІНТЕНСИВНІ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕРОБСТВА – передбачають насиченість сівозмін найбільш урожайними зерновими, зернобобовими, технічними й високопродуктивними кормовими культурами (плодозмінна, просапна, зернопросапна, зернопаропросапна системи).

ІНТЕНСИВНІСТЬ ВИДОЮВАННЯ – кількість молока, що одержують від корови за одну хвилину.

ІНТЕНСИВНІСТЬ ДОБОРУ (СЕЛЕКЦІЇ) – відношення кількості тварин, вибракуваних у результаті оцінки, до оцінюваної їх кількості у

відсотках. Щоб зберегти стабільність стада, необхідно залишати на плем'я самок: великої рогатої худоби – 50-70%, овець – 50, коней – 30, свиней і курей – 10-15%.

ІНТЕНСИВНІСТЬ НЕСУЧОСТІ – відношення кількості знесених яєць до числа кормоднів у відсотках.

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ГАЛУЗЕЙ ТВАРИННИЦТВА – процес послідовного збільшення кількості та підвищення якості продукції, зниження собівартості та підвищення продуктивності праці при її вирибництві.

ІНТЕР'ЄР – внутрішня будова організму тварин (внутрішні морфологічні й біологічні особливості), що пов'язана з її племінними і продуктивними якостями.

ІНТОКСИКАЦІЯ – отруєння організму лікарськими отрутами та отруйними речовинами бактеріального та гельмінтозного походження.

ІНТРАЗОНАЛЬНІ ҐРУНТИ (лат. intra – усередині + гр. ζώνη – пояс) – ґрунти, які поширені в різних географічних зонах (солончаки, солонці та солоді). Найбільше їх серед чорноземних, каштанових і бурих ґрунтів.

ІНТРОДУКЦІЯ (лат. інтродукціо – уведення) – переселення певних видів рослин або тварин за межі природного ареалу. Більшість культурних рослин – пшениця, горох – завезені в із Закавказзя; кукурудза, картопля – з Америки.

ІНФАНТИЛІЗМ – затримка розвитку тварин, при якому в дорослого організму зберігаються риси дитячого (недорозвиток статевих органів).

ІНФЕКЦІЯ – зараження організму окремими видами бактерій (сибірською язвою, туберкульозом, сапом та ін.), мікроскопічними грибами (актиномікозом і ін.), вірусами, мікроорганізмами та ін.

ІПОДРОМ – спеціально підготовлене й обладнане місце для випробування коней та проведення кінноспортивних змагань.

К

КАБАН – дорослий кастрований самець свиней.

КАВКАЗЬКА ПОРОДА – тонкорунна порода, виведена у Ставропольському краї у 1936 році. Жива маса баранів – 120-130 кг, маток – 60-65 кг, настриг вовни з баранів – 10-14 кг, з маток – 7-8 кг, вовна в основному 64-ї якості, довжина вовни – 8-9 см, вихід чистої вовни – 38-42%, плодючість – на 100 маток 140-150 ягнят.

КАЗЕЇН – складний білок молока, що містить до 1% фосфору та всі необхідні організмові амінокислоти; використовується для виготовлення сирів, лікувальних препаратів, клею та ін.

КАЛІБРУВАННЯ – один із способів підготовки насіння до посіву. Насіння кукурудзи, соняшника, цукрових буряків та інших культур калібрують, тобто сортують, за точно визначеною довжиною, шириною і товщиною, що забезпечує рівномірне висівання. Наприклад, насіння кукурудзи поділяють на 6 фракцій, цукрових буряків на 2.

КАЛОРИЙНІСТЬ КОРМУ – енергетична цінність органічних речовин корму, яка виражається в калоріях (кал), кілокалоріях (ккал), мегакалоріях (мкал), джоулях (Дж), кілоджоулях (кДж – тисячах Дж), мегаджоулях (мДж – мільйонах Дж), гігаджоулях (гДж – мільярдах Дж).

КАЛОРИЯ – одиниця кількості теплоти, за допомогою якої вимірюють теплотворну здатність харчових продуктів, кормів.

КАМБАР – тип каракульських овець коричневого забарвлення голови і ніг, вовна ягнят коричнева різних відтінків.

КАМВОЛЬНІ ВІВЦІ – вівці з однорідною довгою вовною, з якої виготовляють гладкі тканини. Більшість сучасних тонкорунних овець мають камвольну вовну.

КАНІБАЛІЗМ – внутривидове хижацтво, поїдання особин свого виду. Часто причиною є погані умови утримання та неповноцінна годівля.

КАННА – тварина з родини бичачих, жива маса самок – до 500 кг, самців – до 800 кг, середньорічний надій молока на самку – 650-700 кг жирністю 9,07-12,6%, розводять в заповіднику «Асканія-Нова».

КАПІЛЯРИ – найдрібніші кровоносні судини тканини й органів тварин.

КАРАКУЛЬ – шкурки новонароджених чистопородних і помісних ягнят, зняті у перші дні життя (1-3 дні), волосяний покрив складається з різних за формою і величиною завитків, що утворюють щільний візерунчастий малюнок.

КАРАКУЛЬСЬКА ПОРОДА – грубововновна порода смушково-молочного напрямку, виведена у Середній Азії. Жива маса баранів – 60-70 кг, маток – 45-50 кг, настриг вовни з баранів – 3-4 кг, з маток – 2,5-3 кг, вихід чистої вовни 55-60%, плодючість – на 100 маток 110-115 ягнят.

КАРАКУЛЬЧА – шкурки недоношених ягнят у віці плода 125-140 днів з коротким шовковистим блискучим волосом, який щільно прилягає до міздрі з чітко вираженим муаристим малюнком.

КАРАНТИН – система заходів, спрямованих на запобігання поширення інфекційних захворювань.

КАРАНТИННЕ ПРИМІЩЕННЯ – будівля, у якій проводять діагностику та ветеринарно-санітарну обробку тварин, що надходять в

господарства

КАРАНТИННІ БУР'ЯНИ (італ. quarantena – на сорок днів) – група бур'янів, які не мають загального поширення, але дуже шкодять сільському господарству. Запобіжні заходи поширення карантинних бур'янів здійснюється карантинною службою. Розрізняють бур'яни внутрішнього карантину, які є на території нашої країни (амброзія багаторічна, трироздільна і полинолиста; паслін однорічний; повитиця – усі види; гірчак степовий), а також бур'яни зовнішнього карантину, що можуть бути завезені з-за кордону (амброзія приморська, стриґа – усі види, різні види дикого соняшника).

КАРБАМІД (СЕЧОВИНА) – кінцевий продукт білкового обміну. Використовують як азотну добавку в годівлі жуйних тварин.

КАРБОНАД – м'ясний продукт з несолоної м'ясної, беконної або жирної свинини.

КАРОТИН – ненасичений вуглеводень, провітамін А, оранжево-жовтий пігмент рослин.

КАСТРАЦІЯ – повне або часткове видалення статевих залоз у самців або штучне припинення їх функцій. Жеребців скоростиглих порід каструють у віці 1,5-2 роки, пізньостиглих – 3,5-4 роки, бичків для відгодівлі – в 5-6 місяців, баранців, цапків – у 4-6, кнурців і кроликів – у 1,5-2 місяці.

КАТАЛІЗАТОРИ – речовини, що зумовлюють прискорення або гальмування хімічних процесів в організмі

КАЧАН – колосовидне суцвіття, у якому вісь потовщена, м'ясиста, а сидячі квітки тісно зближені, біля основи є великий листок – крило. Квітки качана кукурудзи одностатеві, мають лише листочки, розташовані в пазухах листків. На одному стеблі може розвиватись 3-4 і більше качанів.

КАЧКА СВІЙСЬКА – птиця родини качиних ряду гусеподібних. Походить від дикої качки – крижня.

КАЧУР – плідник, самець качок, використовують у паруванні з 8-9-місячного до 2-річного віку.

КАШТАНОВІ ҐРУНТИ – типові для зони сухих степів і напівпустинь. Вони мають темно-коричневе забарвлення, вміст глини 2-5%, реакція ґрунтового розчину слабо лужна (рН 2,5-7,н Для збільшення родючості слід уносити добрива та гіпсувати.

КВІТКА – видозмінений укорочений пагін, пристосований до потреб розмноження. У квітці відбувається статевий процес, з окремих її частин утворюються плоди і насіння.

КЕРАТИН – білкові речовини з групи склеропротеїнів, які містять

велику кількість сірки й амінокислоти цистину і є складовою частиною волосся, вовни, щетини, копита, рогів, пір'я, кісток та ін.

КЕФІР – кисломолочний продукт, виготовлений з коров'ячого молока із застосуванням кефірних грибків або чистих культур, спеціально підібраних для цієї мети; поділяють на жирний і пісний.

КИСЛОТНІСТЬ ҐРУНТУ – вимірюється концентрацією водневих іонів у ґрунтовому розчині. Чим менше величина рН (від'ємний логарифм концентрації іонів водню), тим вища кислотність ґрунту. Високу кислотність мають підзолисті, дерново-підзолисті та болотні ґрунти.

КИШКОВИЙ СІК – безбарвна або світло-жовта рідина, яка бере участь у перетравлюванні їжі.

КІБЕРНЕТИКА – наука про управління, зв'язок і переробку селекційної інформації та моделювання оптимальних варіантів добору й підбору тварин за допомогою ЕОМ.

КІЛЬКІСНІ ОЗНАКИ – ознаки, які характеризуються безперервною мінливістю і полігенним успадкуванням. На цих ознаках в основному ґрунтується сучасна селекція тварин.

КІЛЬЦЕПОДІБНИЙ ЗБИТОК – збиток каракульського смушка кільцеподібної форми.

КІЛЬЦЮВАННЯ – мічення сільськогосподарської птиці кільцем з номером, що закріплюється на нозі або крилі.

КІНЬ ПРЖЕВАЛЬСЬКОГО – непарнокопитна тварина роду кінь, єдиний сучасний дикий кінь; в Україні розводиться у заповіднику «Асканія-Нова» Інституту тваринництва степових районів.

КІСТКА – різновидність сполучної тканини, яка складається з клітин і мінералізованої міжклітинної речовини.

КІСТКОВЕ БОРОШНО – продукт переробки кісток свійських тварин, багатий на кальцій і фосфор; використовується як мінеральна підгодівля тварин.

КІТНІСТЬ – вагітність овець, яка триває від 145 до 155 днів (у середньому 152 дні).

КЛАС ВОВНИ – заготівельний стандарт, який визначає довжину й тонину вовни або співвідношення вовнових волокон різних типів.

КЛАСИФІКАЦІЯ (ОЦІНКА) ЗА ТИПОМ – оцінка в балах типу тварин, проведена експертами-бонітерами.

КЛАСИФІКАЦІЯ ВОВНИ – система розподілу вовни на категорії. Розрізняють такі класифікаційні групи вовни залежно від виду тварин – овеча, козяча, верблюжа; характеру волокон – тонка, напівтонка, напівгруба

та характеру підготовки і обробки – холодного і гарячого миття, перегонна.

КЛАСИФІКАЦІЯ КОРМІВ – розподіл кормів на групи залежно від їхнього походження і найважливіших властивостей, за хімічним складом і фізіологічною дією.

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОРІД – розподіл порід сільськогосподарських тварин за ознаками екстер'єру, конституції й напрямком продуктивності. Так, за напрямком продуктивності у скотарстві породи розподіляють на молочні, молочно-м'ясні, м'ясо-молочні і м'ясні, свинарстві – беконні, м'ясні, м'ясо-сальні, вівчарстві – тонкорунні, напівтонкорунні, грубововнові, напівгрубововнові.

КЛАСИФІКАЦІЯ ТВАРИН – розподіл представників тваринного світу на певні споріднені групи.

КЛАСУВАННЯ ОВЧИН – розподіл овчин за видами й сортами залежно від площі, стану вовнового покриву та міздрі, а також від наявності вад.

КЛІТКИ – обладнання для утримання тварин, устатковані годівницями і напувалками.

КЛЕЙКОВИНА – білкова високомолекулярна речовина, основними компонентами якої є гліадин і глютелін. Уміст клейковини в зерні змінюється від 16 до 52%. Борошномельні та хлібопекарські якості зерна пшениці оцінюються вмістом і якістю клейковини.

КЛИЧКА – назва, яку присвоюють тваринам з метою правильного ведення зоотехнічного і господарського обліку та племінної роботи.

КЛІТИНА – основна самостійна структурно-функціональна одиниця всіх живих організмів. Клітини різняться за розміром, формою, функціями й поділяються на соматичні (клітини тіла) та статеві (гамети).

КЛІТИННЕ ДИХАННЯ – фізіологічний процес споживання кисню клітинами для окиснення органічних речовин із вилученням енергії, потрібної для життєдіяльності організму.

КЛІТКОВИНА – головна складова частина рослинних кормів, клітинні оболонки яких становлять полісахариди. У клітковині звичайних кормів міститься 5-80% целюлози, 20 – геміцелюлози і 10-50% лігніну.

КЛОК (ШМАТКИ ВОВНИ) – найнижчий сорт вовни, засміченої рослинними домішками.

КНИГА ІСТОРІЇ ПОЛІВ – документ для поточного й перспективного планування сільськогосподарського виробництва, розміщення культур після проведення агротехнічних заходів на окремих полях і укладання технологічних карт. Книга має дві частини: перша включає всю сівозміну,

друга – кожне поле зокрема.

КНИЖКА – беззалозистий відділ багатокамерного шлунка жуйних, що міститься між сіткою і сичугом.

КНУР – плідник, самець свиней.

КОАГУЛЯЦІЯ – процес зсідання й випадання в осад частинок, зокрема білків, у колоїдних або грубодисперсних системах.

КОВБАСНІ ВИРОБИ – харчові продукти, що їх виготовляють переважно з м'ясної сировини.

КОВТАННЯ – складний рефлекторний акт, при якому внаслідок скорочення одних м'язів та розслаблення інших корм переходить з порожнини рота у стравохід, а потім у шлунок.

КОЕФІЦІЄНТ ВИКОРИСТАННЯ ПОЖИВНИХ РЕЧОВИН І ЕНЕРГІЇ КОРМУ – число, що показує, яка кількість валової або перетравної енергії кормів та окремих елементів використовується твариною.

КОЕФІЦІЄНТ ВИКОРИСТАННЯ ПРОТЕЇНУ – показник ступеня перетворення перетравного протеїну корму в протеїн продукції, одержаної від тварин.

КОЕФІЦІЄНТ ОПЕРЕНОСТІ – якісний показник інтенсивності відростання пера. Визначається в 2-місячному віці відношенням довжини четвертого махового пера до живої маси курчати.

КОЕФІЦІЄНТ ПЕРЕТРАВНОСТІ – показник ступеня засвоєння поживних речовин корму, виражений у відсотках. Визначається відношенням перетравних поживних речовин корму до з'їдених.

КОЕФІЦІЄНТ ПРИРОДНОЇ ОСВІТЛЕНОСТІ – показник виміру природного освітлення в середині приміщення. Виражає відсоткове відношення освітленості в будь-якій точці приміщення до одночасної горизонтальної освітленості дифузним світлом поза приміщенням, просто неба.

КОЕФІЦІЄНТ УСПАДКУВАННЯ – показник відносної частки генетичної мінливості в загальній фенотипній варіації ознаки. По ньому можна судити про ефективність селекції. Коливається коефіцієнт успадкування від 0 до 1 чим він вищий, тим ефективніший відбір за фенотипом.

КОЛАГЕН – фібрилярний білок з групи склеропропротеїнів, який є основною складовою частиною колагенових волокон сполучної тканини тварин.

КОЛАГЕНОВІ ВОЛОКНА – волокна проміжної речовини сполучної тканини, побудовані переважно з колагену.

КОЛОС – суцвіття з подовженою головною віссю і сидячими квітками без квітконіжок. Складається суцвіття з колосків, розміщених на виступах колоскового стрижня.

КОМБІКОРМ – суха кормова суміш (розсипчаста або в гранулах), яка збалансована за всіма поживними речовинами

КОМБІНОВАНА СЕЛЕКЦІЯ – метод відбору, при якому в селекційній критерій включають показники власної продуктивності тварин і продуктивних родичів.

КОМБІНОВАНИЙ СИЛОС – спеціальна суміш кормів, законсервована заквашуванням.

КОМОЛІСТЬ – природжена відсутність рогів у великої рогатої худоби, овець і кіз.

КОМПЛЕКС ТВАРИННИЦЬКИЙ – велике спеціалізоване підприємство індустріального типу з виробництва молока, яловичини, свинини, яєць і вовни.

КОМПЛЕКСНІ ДОБРИВА – містять два-три й більше елементів живлення для рослин. До складу їх можуть входити мікроелементи, пестициди та інші хімічні сполуки (амофос, нітрофоска, карбоамофос, діамонітрофоска).

КОМПОСТ – органічне добриво, що складається із суміші землі, торфу, гною, відходів рослинництва, господарських відходів та інших органічних речовин. Ці компоненти штабелюють, зволожують, перемішують. У результаті діяльності мікроорганізмів компостна маса частково мінералізується і збагачується цінними поживними речовинами. Дія компостів у сівозміні триває 5–6 років.

КОМФОРТ – сукупність умов утримання, вигод, які найповніше відповідають фізіологічним вимогам тварин.

КОН'ЮНКТИВІТ – запалення слизової оболонки очей.

КОНДИЦІЙНЕ НАСІННЯ – насіння, яке має за посівними якостями показники першого і другого класів державного стандарту. Некондиційне насіння висівати забороняється.

КОНДИЦІЮВАННЯ ВОВНИ – висушування вовни в кондиційних апаратах до постійно сухої маси. Для розрахунків із постачальниками встановлено норми вологості митої вовни: для однорідної вовни – 17%, для неоднорідної – 15%.

КОНДИЦІЯ – рівень вгодованості тварин залежно від їх призначення (відгодівля, виставка, племпродукція та ін.).

КОНКУР – вид кінноспортивного змагання, який полягає в доланні

різних за формою і складністю перешкод, установлених на обмеженому майданчику.

КОНСЕРВАЦІЯ ГЕНЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ – спосіб зберігання генетичної інформації за допомогою біологічних методів (заморожування сперми, яйцеклітин, ембріонів).

КОНСЕРВУВАННЯ КОРМІВ – технологічні способи обробки кормів з метою тривалого зберігання (сушіння, силосування, хімічне консервування).

КОНСЕРВУВАННЯ ОВЧИН – спеціальне оброблення шкури овчин через 1,5 – 2 год. після знімання. Застосовують три способи: мокросолений, сухосолений і прісносухий.

КОНСТИТУЦІЯ – сукупність морфологічних і господарських ознак тварини, що характеризують її як єдине ціле. Основним показником конституції є генетично зумовлена здатність тварини протистояти несприятливим факторам і виявляти високу продуктивність, відтворювальну здатність та життєвість.

КОНТРОЛЬНА ВІДГОДІВЛЯ – метод перевірки плідників і маток за скоростиглістю, оплатою корму й м'ясними якостями потомства.

КОНТРОЛЬНЕ ГНІЗДО – спеціальний пристрій для знесення несучкою яйця, який дозволяє вести індивідуальний облік несучості під час проведення селекційної роботи.

КОНТРОЛЬНИЙ ЗАБІЙ – забій для визначення кількісних і якісних характеристик тварини або партії (групи) тварин.

КОНТРОЛЬНИЙ НАДІЙ – кількість молока, одержаного від корови протягом контрольного дня.

КОПЧЕННЯ – спосіб консервування м'ясних, рибних й інших харчових продуктів за допомогою диму і тепла під час згоряння деревного палива

КОРЕЙКА – м'ясний продукт, виготовлений зі спинної частини беконної або м'ясної свинячої туші.

КОРЕНЕВА СИСТЕМА – сукупність усіх коренів рослини. Розрізняють два типи кореневих систем: стрижневу й мичкувату.

КОРЕНЕВА ШИШКА – місце переходу від кореня до стробла у плодових і ягідних рослин.

КОРЕНЕВИЩЕ. 1. Підземне стебло багаторічних трав'янистих рослин із недорозвиненим листям. Служить для нагромадження поживних речовин, вегетативного розмноження. 2. Головний корінь дерева, що є продовженням стовбура.

КОРЕНЕПЛОДИ – група сільськогосподарських рослин (кормових і цукрових буряків, моркви, турнепсу), що їх вирощують для годівлі худоби та як сировину для харчової промисловості

КОРЕНЕРІЗКА – машина для подрібнення коренеплодів.

КОРІВНИК – приміщення для утримання великої рогатої худоби, переважно корів та нетелей.

КОРІНЬ – осьовий орган рослин, який має радіальну симетрію й безперервний ріст, виконує функцію прикріплення до субстрату і ґрунтового живлення.

КОРМИ – продукти рослинного й тваринного походження, а також мінеральні та синтетичні препарати, що їх використовують у годівлі тварин.

КОРМОВА БАЗА – система виробництва кормів для сільськогосподарських тварин.

КОРМОВА НОРМА – кількість енергії і поживних речовин, що необхідні для одержання планової продукції та збереження нормальної життєдіяльності організму тварин у певних умовах.

КОРМОВА ОДИНИЦЯ – одиниця виміру поживності кормів, які прирівнюються до поживності вівса середньої якості (у кг, а останнім часом в обмінній енергії, у мДж).

КОРМОВИЙ РАЦІОН – набір необхідної кількості кормів, яку тварина споживає за певний проміжок часу.

КОРМОВІ ВІДХОДИ – побічні продукти, що їх одержують при переробці рослинної і тваринної сировини й використовують для годівлі тварин (висівки, лузга, жом, меляса, макуха, шріт, клейковина, барда, солодові ростки, пивна дробина, пивні і спиртові дріжджі, сколотини, сироватка молочна, кров, обрізки м'яса, шкіри, стравоходу, селезінки, сичуга, хребці і плавці риби та ін.).

КОРМОВІ ТАБЛИЦІ – числові дані, що показують вміст у кормах кормових одиниць, обмінної енергії, перетравного протеїну, мікро- й макроелементів, амінокислот, каротину та ін.

КОРНІШ (КОРНУЕЛЬСЬКІ КУРИ) – порода курей м'ясного напрямку продуктивності, створена шляхом відтворювального схрещування індійських бійцевих порід курей. Характеризується важким, масивним тулубом, широкими, з добре розвинутими м'язами, грудьми. Гребінь стручкоподібний і листоподібний.

КОРОВА – самка великої рогатої худоби.

КОРОВА-ПЕРВІСТКА – корова після першого отелення.

КОСИЦЯ ВОВНИ – елемент руна, пучок зв'язаних між собою

вовнових волокон, які звужуються до кінця.

КОТКУВАННЯ – проводять для ущільнення і вирівнювання верхнього шару ґрунту. Розрізняють коткування передпосівне, післяпосівне й безпосередньо за оранкою.

КОШАРНО-БАЗОВИЙ МЕТОД ВИРОЩУВАННЯ ЯГНЯТ – утримання маток і ягнят окремо в кошарі з періодичним запусканням маток для годівлі ягнят.

КРЕАТИН – азотиста органічна сполука, яка міститься в різних тканинах організму тварин і найбільше в м'язах. Бере участь в енергетичному обміні.

КРЕЙДА – осадова м'яка тонкозерниста гірська порода, особливо багата на кальцій, яка використовується як мінеральна підгодівля.

КРЕОЛІН – органічна сполука, що використовується як дезінфікувальний та лікувальний засіб.

КРИСИД – препарат для знищення мишей та пацюків.

КРІОБІОЛОГІЯ – розділ біології, який вивчає вплив низьких і наднизьких температур на біологічні об'єкти і процеси. Практичні аспекти кріобіології пов'язані з методами зберігання і накопичення біологічних об'єктів і сперми, яйцеклітин, ембріонів, крові тощо при низьких температурах.

КРОВ – особлива рідка тканина червоного кольору, що циркулює в замкнутій кровоносній системі організму, забезпечуючи гуморальний зв'язок між усіма органами й тканинами.

КРОВ'ЯНИЙ ТИСК – тиск крові в серцево-судинній системі тварин, який зумовлюється діяльністю серця, а також пружністю й тонусом судин.

КРОВНІСТЬ ТВАРИН – оцінка помісних тварин за часткою спадковості порід, яких використовували при схрещуванні.

КРОВОНОСНА СИСТЕМА – система судин та порожнин в організмі тварин, по яких циркулює кров чи гемолімфа.

КРОВООБІГ – рух крові чи гемолімфи по системі кровоносних судин та порожнин організму тварин.

КРОВОТВОРЕННЯ – процес утворення, розвитку й дозрівання клітин крові, унаслідок якого спрацьовані клітини крові замінюються новими, повноцінними.

КРОВОТВОРНІ ОРГАНИ – органи тварин (кістковий мозок, селезінка, лімфатичні вузли та ін.), у яких утворюються елементи крові.

КРОК – рух коня, при якому відчувається чотири послідовні такти перехресних ударів ніг.

КРОНА – система пагонів деревних рослин, яка утворює верхню частину їх надземної сфери. Крони у плодкових і декоративних дерев формують штучно шляхом обтинання частини пагонів у молодих рослин.

КРОС – комплекс високопродуктивних відселекційованих ліній, які за визначеною схемою схрещування дають потомство з позитивним гетерозисом за продуктивністю і життєздатністю.

КРОХМАЛЬ – основне джерело вуглеводів і енергії в більшості раціонів для тварин. У зерні пшениці його міститься 75%, кукурудзи – 72, жита – 70, ячменю – 65, вівса – 58, а в картоплі – 12-25%.

КРОХМАЛЬНИЙ ЕКВІВАЛЕНТ – одиниця оцінки загальної поживності кормів. Вівсяна кормова одиниця дорівнює 0,6 крохмального еквівалента.

КУЛІСИ – високостеблові рослини (кукурудза, соняшник, сорго; біла і сиза гірчиця), які висівають для затримання снігу на парових полях.

КУЛЬТИВАЦІЯ – прийом розпушування і перемішування ґрунту з одночасним підрізуванням бур'янів.

КУЛЬТУРНІ ПАСОВИСЬКА – високопродуктивні пасовиська з травостоєм злаково-бобових або злакових рослин, де запроваджено загінну систему випасання сільськогосподарських тварин.

КУЛЬТУРНІ ПАСОВИЩА – засіяні або природні кормові угіддя – високоврожайні бобово-злакові травостої, що використовуються для загінного випасання і систематично доглядаються.

КУМИС – дієтичний молочний напій з групи кисломолочних продуктів, що виготовляють в основному з парного кобилячого молока чи пастеризованого верблюжого або коров'ячого молока, зброджуючи його чистими культурами молочнокислих бактерій і молочних дріжджів.

КУПАННЯ ТВАРИН – водна процедура, що застосовується з гігієнічною і лікувальною метою, а також для загартовування тварин.

КУРДЮК – жирове відкладення на крижах або у хвості, яке трапляється у деяких порід овець Маса курдюка іноді досягає 30 кг і більше.

КУЧЕРЯВІСТЬ ОПЕРЕННЯ – скривлення стволів пера в напрямку до голови птиці, перекручення борідок пера і загальна скуйовдженість.

КУЧИНСЬКА ЮВІЛЕЙНА ПОРОДА КУРЕЙ – створена відтворювальним схрещуванням порід білий плімутрок, род-айланд, нью-гемпшир, австралорп, лівенська і леггорн. Жива маса курей – 2,8-3,0 кг, півнів – 3,5-3,8. Несучість – 190-210 яєць за рік, маса яйця – 61-62 г.

КУЩІННЯ (КУЩЕННЯ) – процес розгалуження підземного стебла злаків, унаслідок чого утворюються нові бічні пагони. Розрізняють загальне і

продуктивне кущіння. Загальне кущіння – це кількість стебел, які утворюються на одній рослині незалежно від ступеня їх розвитку; продуктивне кущіння – це кількість стебел, що дають урожай.

Л

ЛАБІЛЬНІСТЬ – здатність функцій, органів і тканин організму тварин реагувати на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища.

ЛАБОРАТОРІЯ – спеціально обладнане приміщення для проведення наукових, виробничо-контрольних і навчальних досліджень.

ЛАБОРАТОРНІ ТВАРИНИ – піддослідні тварини (кролі, морські свинки, білі миші, щурі, собаки, коти, жаби, а в окремих випадках коні, велика рогата худоба та ін.), яких використовують у лабораторіях для наукових досліджень.

ЛАКТАЗА – фермент, який гідролізує лактозу до глюкози й галактози.

ЛАКТАЦІЙНИЙ ПЕРІОД – час від родів до припинення виділення молока, який у середньому триває у корів – 300 днів, кіз – 240-300, кобил – 270, овець – 120-150, свиней – 60-70 днів.

ЛАКТАЦІЯ – процес утворення, накопичення й виділення молока молочною залозою тварин.

ЛАКТОГЕННИЙ ГОРМОН – гормон передньої частки гіпофіза.

ЛАКТОЗА – молочний цукор, який утворюється в молочній залозі та у вільному вигляді входить до складу молока всіх тварин.

ЛАКТОМЕТР – прилад для визначення вмісту води, густини й питомої маси молока.

ЛАНДРАС – порода беконного напрямку продуктивності, виведена в Данії у ХІХ ст. Тварини завезені в Україну в 1960 р. мають міцну конституцію, білу масть, середня жива маса маток становить 220-280 кг, кнурів – 280-310 кг, багатоплідність – 10-12 поросят в опоросі, молочність – 50-55 кг, молодняк у 6-7-місячному віці досягає живої маси 100 кг.

ЛАТВІЙСЬКА БІЛА ПОРОДА – м'ясного напрямку продуктивності, виведена в Латвії у 1967 р. Тварини мають міцну конституцію, білу масть, середня жива маса маток 247 кг, кнурів – до 307 кг, багатоплідність – 11-12 поросят в опоросі, молочність – 50-55 кг, молодняк у 6-7-місячному віці досягає живої маси 100 кг.

ЛАТВІЙСЬКА ТЕМНОГОЛОВА ПОРОДА – напівтонкорунна порода овець, виведена в 40-50-х роках ХХ ст. Жива маса баранів – 80-100 кг, маток – 50-55 кг, настриг вовни з баранів – 4-5 кг, маток – 3-3,5 кг, довжина 9 см і більше, плодючість – на 100 маток 125 ягнят. В Україні розводиться з

1955 року.

ЛЕБЕДИНСЬКА ПОРОДА – молочно-м'ясного напрямку продуктивності, виведена в Сумській області у 1950 р. Тварини переважно сіро-бурої масті, міцної щільної конституції, жива маса корів – 500-550 кг, бугаїв – 900-1000 кг, середньорічний надій молока на корову – 3500-4500 кг жирністю 3,8-4,0%.

ЛЕГГОРН – найбільш поширена у світі яєчна порода курей. Лінії цієї породи входять у провідні кроси птиці, що використовуються в індустріальному птахівництві. Ці кроси забезпечують несучість на рівні 250 – 310 яєць за цикл несучості при масі яєць 58-62 г.

ЛЕГКІ ҐРУНТИ – піщані ґрунти, які швидко вбирають вологу, але погано її утримують, тому на них рослини зазнають ґрунтової посухи. У них майже немає мулу, дуже мало поживних речовин. Навесні піщані ґрунти швидше просихають ніж чорноземи, жовтоземи та ін. Легкі ґрунти сипкі, вони легко обробляються, тому й називаються легкими.

ЛЕЙКОЗИ – загальне захворювання кровотворних органів і крові.

ЛЕЙКОЦИТАРНА ФОРМУЛА – відсоток відношення окремих видів лейкоцитів крові до загальної їх кількості.

ЛЕЙКОЦИТИ – група формених елементів крові тварин, які виконують захисну функцію в організмі.

ЛЕЙЦИН – одна з незамінних амінокислот, з якою пов'язаний ріст, розвиток організму тварин.

ЛИМАНИ – окрема ділянка землі, на якій деякий час затримуються поверхневі води. Лимани споруджують у гирлах річок або в посушливих степових районах на пологих схилах.

ЛИНЯННЯ – періодична зміна шкірного покриву у тварин та епідермальних утворень (волосся, пір'я, луска та ін.), що пов'язано з пристосуванням до відповідної пори року.

ЛИПКІСТЬ ҐРУНТУ – здатність ґрунту прилипати до інших тіл, й до знарядь обробітку також. На липкість впливають вологість, уміст гумусу, механічний склад ґрунту.

ЛИСТКИ – вічні вирости стебла, що утворюються в конусі наростання. Основними функціями листка є фотосинтез, газообмін і транспірація. У деяких рослин листок, видозмінюючись, може служити органом відкладання запасних поживних речовин (цибуля, капуста), розмноження (бегонія, фіалка), захисту (колючки у будяках, кактуса).

ЛИТОВСЬКА БІЛА ПОРОДА – м'ясо-сального напрямку продуктивності, виведена в Литві у 1967 р. Тварини мають міцну

конституцію, білу масть, середня жива маса маток 230 кг, кнурів – 320 кг, багатоплідність – 11-12 поросят в опоросі, молочність – 55-60 кг, молодняк на відгодівлі досягає живої маси 100 кг за 175 днів.

ЛІВЕР – органи (печінка, легені і серце) забитої тварини.

ЛІГНІН – органічна речовина, що поряд із целюлозою є основною складовою частиною здерев'янілих тканин вищих рослин.

ЛІЗИН – одна з незамінних для тварин амінокислот, що входить до складу майже всіх білків. Застосовують для збагачення раціону.

ЛІМФА – прозора жовтувата рідина, що міститься в лімфатичній системі тварин і складається з плазми та переважно лімфоцитів. Відіграє значну роль в обміні речовин і виконує ряд захисних функцій в організмі тварин.

ЛІМФАТИЧНА СИСТЕМА – система судин та спеціальних утворів, по яких в організмі тварин від тканин відтікає лімфа.

ЛІМФАТИЧНИЙ ВУЗОЛ – спеціальний орган, до якого сходяться лімфатичні судини певної ділянки тіла тварин, є складовою частиною лімфатичної системи.

ЛІМФООБІГ – рух лімфи від тканин і органів до венозного русла.

ЛІМФОЦИТИ – одна із форм лейкоцитів, які утворюються в лімфатичних вузлах, селезінці.

ЛІНІЯ – група тварин, яка розводиться у ряді поколінь від одного або декількох видатних родоначальників, має відповідний напрямок, рівень і константність продуктивності та комбінаційну здатність при поєднанні з іншими лініями, що забезпечує високий ефект гетерозису.

ЛІНІЯ БАТЬКІВСЬКА – лінія, у якій використовують переважно плідників для схрещування в системі гібридизації.

ЛІНІЯ ГЕНЕАЛОГІЧНА – група плідників декількох поколінь, подібних за екстер'єром і продуктивністю, які походять від одного родоначальника.

ЛІНІЯ ЗАВОДСЬКА – група тварин племінного підприємства спільного походження із спадково покращеною продуктивністю, поголів'я якої дозволяє проводити внутрілінійний підбір без спорідненого розведення.

ЛІНІЯ МАТЕРИНСЬКА – лінія, у якій використовують переважно маток для схрещування в системі гібридизації.

ЛІПІДИ – група органічних сполук (жирів і жироподібних сполук), що мають спільні фізико-хімічні властивості та відіграють важливу роль у життєвих процесах організму.

ЛІПОЇДИ – група жироподібних речовин тваринного походження;

складні ліпіди.

ЛІПОПРОТЕЇДИ – складні білки, які утворюються з пористих білків і ліпідів.

ЛІСОТЕХНІЧНІ МЕЛІОРАЦІЇ – насадження ґрунтозахисних лісосмуг, заліснення ярів і пісків тощо.

ЛІТНЄ ТАБІРНЕ УТРИМАННЯ ТВАРИН – утримання тварин у пасовищний період у спеціальних таборах.

ЛІТНІЙ ТАБІР – комплекс споруд спрощеного типу для літнього утримання тварин.

ЛОКАЛІЗАЦІЯ – ізолювання, обмеження розповсюдження захворювання тварин.

ЛОШАК – гібрид, одержаний від схрещування ослиці з жеребцем.

ЛУЖНІСТЬ ҐРУНТУ – зумовлюється наявністю у ґрунтового розчині гідролітично лужних солей. Унаслідок дисоціації солей у ґрунтового розчині переважають гідроксильні іони ОН-. Така реакція ґрунту є (рН 8) шкідливою для більшості сільськогосподарських культур, тому у виробничих умовах підвищену лужність ліквідовують гіпсуванням.

ЛУЗГА – відходи олійножирової промисловості, які одержують переважно при переробці соняшнику.

ЛУЗЖИСТІСТЬ – відсоток лузги, тобто оболонки плодосім'янки соняшника. Різні види сортів соняшника мають характерні показники лужистості: сім'янки лузального соняшника 42-56%, олійного – 22-36%, межеумка – 40-52%.

ЛУЩЕННЯ – поверхнєве розпушування ґрунту після збирання врожаю при повному або частковому перевертанні його, один із основних прийомів знищення бур'янів.

ЛЮПИНОЗ – отруєння тварин при згодовуванні гірким алкалоїдним люпином.

ЛЯМКА – шкурка ягнят 5-7-місячного віку, одержаних від овець з однорідною вовною.

М

М'ЯЗИ – органи тіла тварин, що складаються із м'язової тканини, здатної до скорочення під впливом імпульсів.

М'ЯСНА ХУДОБА – тварини, яких розводять для відгодівлі та забою на м'ясо.

М'ЯСНЕ БОРОШНО – відходи м'ясної промисловості, білковий корм, який виготовляється з непридатного для харчування м'яса та відходів

виробництва.

М'ЯСНЕ СКОТАРСТВО – галузь тваринництва, що займається розведенням великої рогатої худоби м'ясного напрямку продуктивності.

М'ЯСНІ ПРОДУКТИ – харчові продукти, виготовлені з м'яса (ковбаси, корейка, шинка, рулет, бекон, баликові продукти та ін.) або субпродуктів (зельц, м'ясний хліб, язик, печінка, серце та ін.); мають високу поживність.

М'ЯСО – високоцінний продукт, до складу якого входять м'язова, сполучна, жирова, кісткова, хрящова тканини, а їх кількість і співвідношення залежать від виду, статі, породи, вгодованості й умов утримання тварин.

М'ЯСО-ВОВНОВІ ПОРОДИ – вівці комбінованого напрямку продуктивності, яких розводять для одержання м'яса та вовни (прекос).

М'ЯСОКОМБІНАТ – промислове підприємство із забою сільськогосподарських тварин і переробляння м'яса та інших продуктів на харчові й кормові продукти, технічні вироби, медичні препарати.

МАКРОЕЛЕМЕНТИ – хімічні елементи, що містяться в організмі тварин у значній кількості (від десятків відсотків до десятих і сотих відсотка). До них належить кальцій, фосфор, натрій, калій, кремній, хлор, сірка, залізо і магній, які становлять 99% усіх хімічних елементів в організмі тварин.

МАКУХА – побічний продукт олійного виробництва, який одержують після отримання олії з насіння олійних культур.

МАЛЬТОЗА – солодовий цукор, дисахарид, основний структурний елемент крохмалю і глікогену.

МАРГАРИН – харчовий продукт, виготовлений із гідролізованих і натуральних тваринних жирів, із суміші рослинних олій, молока і харчових домішок (солі, цукру, вітамінів, фосфатидів, емульгаторів та ін.).

МАРКУВАННЯ М'ЯСА – нанесення спеціальних штампів, які визначають ступінь вгодованості й санітарну характеристику м'яса.

МАРМУРОВІСТЬ М'ЯСА – подібний до малюнка мармуру вигляд м'яса на розрізі, зумовлений розміщенням жирових прожилків між м'язовими волокнами і пучками.

МАСА 1000 НАСІНИН – один із показників, що характеризує врожайність якості насіння і є необхідним для розрахунку норми висіву.

МАСА ТВАРИН – показник величин тіла тварин, що дозволяє контролювати ріст, розвиток при вирощуванні й відгодівлі.

МАСАЖ ВИМ'Я – комплекс механічних подразнень вим'я молочної худоби для поліпшення його секреторної діяльності, а також для

профілактики й лікування маститів.

МАСЛО – високопоживний молочний продукт, виготовлений з вершків; залежно від технології виробництва поділяється на різні види: несолоне, селянське, солоне, топлене.

МАСЛЯНКА (СКОЛОТИНИ) – знежирені вершки, що одержують після збивання масла коров'ячого; містить 3,2-3,5% білка, 0,5% жиру.

МАСЛЯНОКИСЛЕ БРОДІННЯ – процес зброджування вуглеводів і деяких органічних кислот анаеробними бактеріями з утворенням переважно масляної кислоти, вуглекислоти і водню.

МАСТИТ – гострий запальний процес у тканинах молочної залози.

МАСТЬ – забарвлення шкіри й волосяного покриву; характеризується великою різноманітністю – одномірним, двомірним, змішаним і зовнішнім забарвленням волосся, і залежно від цього визначається масть коня.

МАТЕРИНСЬКА ПОРОДА – горизонт (С), з якого утворюється ґрунт, товщина його може бути до кількох метрів.

МЕЛАНІЗМ – наявність великої кількості пігментів меланіну в зовнішніх покриттях (шкірі, волоссі, пір'ї) тварин, що зумовлює їх темне (чорне, коричневе, буре та ін.) забарвлення.

МЕЛІОРАЦІЯ (лат. *melioratio* – поліпшений) – корінне поліпшення природних умов для росту сільськогосподарських рослин, насамперед для родючості ґрунту. Розрізняють агротехнічні, лісотехнічні, хімічні та гідротехнічні сільськогосподарські меліорації.

МЕЛЯСА – відходи цукробурякового виробництва.

МЕРТВІЙ ВОЛОС – дуже грубе остьове волокно тониною від 75 до 240 мк, часто пряме, із сильно розвинутою серцевиною, має матовий відтінок, слабку міцність, погане забарвлення.

МЕРИНОСИ – вівці, які дають однорідну білу тонку вовну, що складається з пуху і густо вкриває все тіло і голову, ноги, черево, хвіст також.

МЕРИНОСОВА ВОВНА – біла тонка вовна з чітко вираженою рівномірною звитістю, з достатнім вмістом жиропоту; одержують від тонкорунних порід овець та їх помісей.

МЕРЛУШКА – шкурка молодих ягнят (віком до 2-х тижнів) усіх порід овець, крім смушкових.

МЕТАБОЛІТИ – речовини, що утворюються в клітинах, тканинах й органах тварин у процесі проміжного обміну речовин та беруть участь у наступних процесах асиміляції й дисиміляції

МЕТІОНІН – сірковмісна незамінна амінокислота, яка входить до

складу багатьох тваринних білків.

МЕТОДИ РОЗВЕДЕННЯ – засіб удосконалення свійських тварин шляхом зміни спадковості в бажаному напрямку. Розрізняють розведення чистопородне, яке включає інбридинг, лінійне, кросліній та схрещування – промислове, ввідне, відтворювальне, вбирне, перемінне.

МИРГОРОДСЬКА ПОРОДА – сального напрямку продуктивності, виведена на Полтавщині у 1940 р. тварини чорно-рябої масті, мають міцну конституцію, середня жива маса маток 200-250 кг, кнурів – 250 кг.

МІЗДРЯ – шкірна тканина овчини або хутра, шкіра з усіма шарами.

МІКОЗИ – хвороби тварин, що їх спричиняють паразитичні грибки.

МІКРОДОБРИВА – містять у собі мікроелементи. Застосовують мікродобрива для підживлення рослин, передпосівного обпудрювання насіння та безпосереднього внесення в ґрунт. Найбільшого поширення набули борні, марганцеві, молібденові, мідні та цинкові мікродобрива.

МІКРОЕЛЕМЕНТИ – хімічні елементи, які містяться в організмах у малих концентраціях і забезпечують їх нормальну життєвість. Нараховується понад 60 мікроелементів, які входять до складу близько 200 металоферментів. До них належать йод, кобальт, марганець, мідь, фтор, цинк та ін.

МІКРОКЛІМАТ – сукупність фізичних, хімічних і механічних факторів середовища приміщень, які впливають на організм тварин.

МІКРОСКОПІЯ – метод спостереження клітин і органів за допомогою мікроскопів.

МІКРОФЛОРА – сукупність різних видів мікроорганізмів, що населяють відповідне середовище (повітря, воду, рубець тварин та ін.).

МІНЕРАЛІЗАЦІЯ ОРГАНІЧНИХ РЕЧОВИН – процес розкладу органічних сполук ґрунту під дією мікроорганізмів до неорганічних, які можуть засвоюватися рослинами.

МІНЕРАЛЬНА ПОЖИВНІСТЬ КОРМІВ – властивість кормів задовольняти потребу тварин у мінеральних речовинах.

МІНЕРАЛЬНЕ ЖИВЛЕННЯ ТВАРИН – сукупність процесів споживання, переміщення й засвоєння хімічних елементів, необхідних для життєдіяльності тварин.

МІНЕРАЛЬНИЙ ОБМІН – сукупність фізіологічних процесів надходження, перетворення, використання і виділення з організму тварин мінеральних елементів.

МІНЛИВІСТЬ – властивість організмів набувати нових ознак або втрачати попередні під впливом різних факторів.

МІОГЕН – група розчинних білків м'язів.

МІОГЛОБІН – складний білок м'язів групи хромопротеїдів.

МІОЗИН – найважливіший білок м'язів, який є основною складовою частиною міофібрил.

МІЦНІСТЬ ВОВНИ – опір волокон розриву, визначається розривною довжиною пучка в кілометрах, вимірюється динамометрами. Найміцніша вовна на боку, найслабша – на череві. У середньому міцність вовни для тонкорунних овець – 7-9,5 км, напівтонкорунних – 9,7-11,2, напівгрубововнових – 9,6-12,3 і для грубововнових – 10-13,3 км. При визначенні міцності у виробничих умовах вовну поділяють на міцну, слабку, гнилу і прілу.

МІЧЕННЯ ТВАРИН – позначення тварин умовними мітками.

МОЗОК – центральний відділ нервової системи, який забезпечує діяльність усіх життєвих функцій організму тварин, включаючи вищу нервову систему.

МОЛОДНЯК – тварина у віці від народження до початку племінного використання й переведення в основне стадо.

МОЛОДНЯК ПТИЦІ – сільськогосподарська птиця чоловічої й жіночої статі до досягнення статевої зрілості. Приблизний вік статевої зрілості: курей яєчного напрямку продуктивності 150-160 днів, курей м'ясного напрямку і качок – 180-190, індиків – 210-240, гусей – 300-350 днів.

МОЛОЗИВО – секрет молочних залоз, який утворюється в останні дні вагітності та перші дні після родів. За набором, поєднаністю поживних речовин воно має високу біологічну цінність і калорійність. У більшості тварин молозивний період триває від 2 до 10 діб.

МОЛОКО – секрет молочних залоз, який виробляється у період лактації і призначений для вигодовування потомства. У ньому міститься понад 100 різних життєво важливих компонентів.

МОЛОЧНА ПРОДУКТИВНІСТЬ – кількість молока, що його виділяє тварина за період лактації

МОЛОЧНА ПРОМИСЛОВІСТЬ – галузь, що об'єднує підприємства, які виробляють з молока молочні продукти.

МОЛОЧНА ХУДОБА – тварини, яких розводять для одержання молока, переважно велика рогата худоба.

МОЛОЧНЕ ПОРОСЯ – поросля живою масою від 2 до 6 кг, вирощене під маткою.

МОЛОЧНЕ СКОТАРСТВО – галузь тваринництва, що займається розведенням великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності.

МОЛОЧНИЙ ПЕРІОД – період, протягом якого основою живлення молодняка є молочні корми; триває в молочному скотарстві до 6-місячного віку, м'ясному – до 8-місячного.

МОЛОЧНІ ЗАЛОЗИ – органи самок, які продукують молоко в період лактації.

МОЛОЧНІСТЬ СВИНОМАТКИ – кількість молока, виробленого маткою за підсисний період; визначається за масою гнізда у 21-денному віці поросят.

МОЛОЧНО-М'ЯСНА ХУДОБА – велика рогата худоба комбінованої продуктивності, яку використовують для одержання молока й відгодівлі на м'ясо.

МОЛОЧНІ ВІДВІЙКИ (ЗНЕЖИРЕНЕ МОЛОКО) – знежирене молоко після видалення вершків; містить 3,3% протеїну, 0,3 жиру, 4,8 молочного цукру і 0,7% золи.

МОНІТОРИНГ – комплексна система безперервних спостережень, оцінки і прогнозів змін стану біосфери або її окремих елементів.

МОНОКОРМ – продукт із однієї або кількох частин кормової рослини одного виду.

МОНОКУЛЬТУРА – тривале безмінне вирощування однієї культури на певній площі.

МОНОЛІТ – зразок ґрунтового профілю з непорушною будовою, який містить усі генеративні горизонти.

МОРОЗОСТІЙКІСТЬ – здатність рослин витримувати низькі температури. Вона значною мірою залежить від агротехніки, осінніх умов розвитку озимих культур, біологічних особливостей сортів тощо.

МОРФОЛОГІЧНИЙ СКЛАД ТУШІ – співвідношення в туші різних тканин: м'язової, жирової та кісткової.

МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ҐРУНТІВ – будова профілю, товщина його і окремих горизонтів, забарвлення і складання, механічний склад, структура, включення та новоутворення.

МОРФОЛОГІЯ ТВАРИН – вчення про форму й будову тваринних організмів у їхньому індивідуальному (онтогенез й історичному (філогенез) розвитку.

МОЦІОН – господарський захід, що передбачає перебування й рух тварин на свіжому повітрі.

МУТАНТ – організм, у якого відбулась спадково зміна гена або хромосомна перебудова. Він відіграє важливу роль в еволюції через те, що є вихідним матеріалом для природного відбору.

М'ЯЗГА – відходи крохмального виробництва, які одержують після виділення крохмалю із бульб картоплі, зерна злакових культур.

М'ЯЗОВА ТКАНИНА – становить основну масу м'язів тіла та здійснює функції їх скорочення.

М'ЯСНА ПРОДУКТИВНІСТЬ – одна з основних господарських корисних ознак сільськогосподарських тварин, яка залежить від спадкових особливостей організму, виду, породи, умов вирощування й годівлі, віку, статі, стану вгодованості та ін.

М'ЯСНА ПРОМИСЛОВІСТЬ – галузь харчової промисловості, що об'єднує підприємства, які здійснюють забій сільськогосподарських тварин, оброблення продуктів забою та виробництво м'ясних продуктів

М'ЯСНІ КОНСЕРВИ – харчові продукти, виготовлені з різних видів м'яса або субпродуктів, спеціально оброблені та придатні для тривалого зберігання.

Н

НАБУТІ ОЗНАКИ – риси, відсутні у предків тварин, які з'явилися в організмі протягом його індивідуального життя під впливом зовнішніх умов.

НАБУХАННЯ ҐРУНТУ – здатність ґрунту збільшувати об'єм при зволоженні. Набухання властиве важким глинистим і торфовим ґрунтам.

НАВАНТАЖЕННЯ ПАСОВИСЬКА – кількість голів тварин, що припадає в середньому на 1 га пасовиська за весь період його використання в пасовищному сезоні.

НАГУЛ ТВАРИН – вирощування й відгодівля на пасовиськах великої рогатої худоби, овець та коней, призначених для забою на м'ясо.

НАДІЙ – кількість молока, що його одержують від сільськогосподарських тварин за певний проміжок часу (одне доїння, добу, лактацію, рік або за весь період використання).

НАЛИВАННЯ ЗЕРНА – фаза розвитку хлібних злаків, під час якої зерно збільшується вшир, починається приріст сухої маси зерна, який триває до початку воскової стиглості. Вміст води в зерні знижується до 38-42%.

НАПІВГРУБА ВОВНА – неоднорідна вовна напівгрубововнових і помісних овець, має косичну будову. Складається переважно із пуху й перехідного волосся.

НАПІВГРУБОВОВНОВІ ВІВЦІ – характеризуються напівгрубою неоднорідною вовною косичної будови. Руно складається з пуху, перехідного волосу та ості.

НАПВРУНОК – великі шматки вовни, що відриваються від руна під

час стриження; при класуванні вовни за якістю напіврунок наближається до рунної вовни.

НАПІВТОНКА ВОВНА – однорідна вовна штапельної або косичної будови 50 – 58-ї якості.

НАПІВТОНКОРУННІ ПОРОДИ – породи овець, яких розводять для одержання однорідної напівтонкої вовни (цигайська, латвійська чорноголова та ін. породи).

НАПІВФАБРИКАТИ – м'ясні продукти, які потребують кулінарного оброблення.

НАПРЯМ ПРОДУКТИВНОСТІ – здатність високопродуктивних тварин давати продукцію певної якості.

НАПУВАННЯ ТВАРИН – забезпечення сільськогосподарських тварин доброякісною водою в достатній кількості.

НАСІННИЙ ЗАЧАТОК – знаходиться в зав'язі маточки квіткових рослин. З насінних зачатків після запліднення утворюється насіння. Основним компонентом насінного зачатка є зародковий мішок, що складається із семи клітин, дві з яких беруть участь у заплідненні. Одна з них називається яйцеклітиною (з неї розвивається зародок), друга – центральною клітиною зародкового мішка (з неї утворюється ендосперм).

НАСІННИЦТВО – наука про насіння, яка вивчає життя насінини з моменту запліднення яйцеклітини на материнській рослині до утворення із неї нової самостійної рослини, тобто до переходу молодої рослини від гетеротрофного живлення (за рахунок запасів насіння) до автотрофного (самостійного). Насінництво також здійснює контроль за посівними якістьми насіння.

НАТУРА ЗЕРНА – маса насіння обсягом в один літр. Натуру зерна визначають пуркою.

НЕЗАМІННІ АМІНОКИСЛОТИ – амінокислоти, які не синтезуються в організмі (валін, ізолейцин, лейцин, лізин, метіонін, треонін, триптофан, фенілаланін) або синтезуються в недостатній кількості й повинні надходити з кормом.

НЕЗАМІННІ ЖИРНІ КИСЛОТИ – жирні кислоти, які необхідні для росту й розвитку тварин, але не синтезуються (лінолева) або частково синтезуються в організмі (ліноленова і арахідонова) з лінолевої кислоти і повинні надходити з кормом.

НЕЙРОГУМОРАЛЬНА РЕГУЛЯЦІЯ – регуляція діяльності різних систем організму, що здійснюється за участю нейрорефлекторних та гуморальних механізмів.

НЕКРОЗ – змертвіння частин тіла в живому організмі тварин.

НЕОДНОРІДНА ВОВНА – вовна, яка складається з різних типів волокон неоднакової довжини й тонини: ості, пуху, перехідного, мертвого та сухого волосся.

НЕОТЕНІЯ – передчасне завершення онтогенезу тваринних організмів, коли попередня фаза розвитку стає кінцевою. Одна з форм недорозвитку тварин, яка характеризується надмірним розвитком статевих органів.

НЕПЛІДНІСТЬ – порушення здатності зрілого організму відтворити потомство. Розрізняють природжену, старечу, симптоматичну, аліментарну, експлуатаційну, кліматичну та штучно набуту Н.

НЕРВИ – сукупність у тварин нервових волокон, по яких проходять нервові імпульси.

НЕРВОВА СИСТЕМА – система нервових елементів або органів у тварин, яка регулює всі функції організму, здійснює їх взаємозв'язок.

НЕСУЧІСТЬ – кількість яєць, знесених самкою за певний період часу (місяць, 270, 475 і 504 дні).

НЕСУЧІСТЬ НА СЕРЕДНЮ НЕСУЧКУ – кількість яєць, визначена відношенням валового збору яєць до середнього поголів'я несучок. Середнє поголів'я за місяць визначається шляхом ділення кормоднів на кількість днів у місяці.

НЕТЕЛЬ – запліднена телиця. Жива маса телиці повинна становити 65 – 70% середньої живої маси дорослих корів тієї самої породи.

НИРКИ – парні органи видільної системи тварин.

НІЖНІСТЬ М'ЯСА – органолептичний показник тих зусиль, які затрачаються на руйнування продукту при розжовуванні.

НІТРАГІН – бактеріальний препарат, який містить високоактивні бульбочкові бактерії. Нітрагін використовують для бактеризації насіння зернобобових культур перед сівбою.

НІТРАТИ – токсичні для організму тварин солі азотної кислоти.

НІТРИТИ – високотоксичні для організму тварин солі азотистої кислоти.

НОРМА ВИСІВУ НАСІННЯ – кількість або маса насіння, яку висівають на одному гектарі.

НОРМА ГОДІВЛІ – науково обґрунтована потреба тварини в енергії, поживних і мінеральних речовинах та вітамінах.

НОРМАЛІЗАЦІЯ МОЛОКА – доведення жирності молока до стандартної шляхом змішування його з молоком іншої жирності, молочними

відвійками, вершками. Залікова стандартна жирність – 3,2%; якщо молоко вищої жирності, то його нормалізують молоком нижчої жирності або додаванням знежиреного молока, а якщо нижчої, то додаванням вершків.

НУКЛЕЇНОВІ КИСЛОТИ – високомолекулярні органічні речовини, які складаються з великої кількості зв'язаних між собою мононуклеотидів.

НУКЛЕОПРОТЕЇДИ – складні білки, побудовані з простих білків і нуклеїнових кислот.

НЮХ – здатність тварин сприймати й розрізняти різні запахи.

О

ОБ'ЄМИСТІ КОРМИ – продукти рослинного походження, що містять багато клітковини (грубі корми) та вологи (соковиті корми).

ОБ'ЄМНА МАСА (У ГРАМАХ) – маса 1 см³ абсолютно сухого ґрунту з непорушеною будовою.

ОБВОДНЕННЯ МІСЦЕВОСТІ – здійснюється за допомогою спорудження водойм, ставків, каналів, колодязів, воду з яких використовують для господарських потреб, водопостачання і для зрошення невеликих площ.

ОБІГРІВАННЯ – у закритому ґрунті застосовують сонячне, біологічне й технічне обігрівання. При сонячному обігріванні використовують енергію сонця, при біологічному – тепло, яке виділяється при розкладанні гною. Технічне (водяне, парове, електричне) є основним видом обігрівання теплиць.

ОБЛІК КОРМІВ – система вимірювання й документального відображення кормів, що є в господарстві та контроль за їх використанням.

ОБМІН ЕНЕРГІЇ – сукупність окисно-відносних процесів, що забезпечують надходження, перетворення й виведення з організму енергії.

ОБМІН РЕЧОВИН (МЕТАБОЛІЗМ) – сукупність хімічних перетворень в організмі тварин, що забезпечують їх ріст, життєдіяльність, відтворення і постійний контакт із навколишнім середовищем.

ОБМІННА ЕНЕРГІЯ – енергія корму, яка в організмі тварин перетворюється на енергію фізіолого-біохімічну й вимірюється в мДж.

ОБОЛОНКА – вкриває рослинну клітину, захищає її та надає клітині певної форми і міцності. Оболонка складається з клітковини (целюлози).

ОБРІЗАННЯ ХВОСТІВ – проводять у ягнят 1,5-2-тижневого віку тонкорунних і м'ясних порід овець, що запобігає забрудненню вовни калом і сечею, полегшує парування.

ОБРІЗУВАННЯ ПЛОДОВИХ ДЕРЕВ – забезпечує нормальне

освітлення всіх частин крони; рівномірний розподіл урожаю по кроні; утримання певних розмірів крони; регулювання росту пагонів і нормування навантаження врожаєм; відновлення росту; регулярність плодоношення та високої якості плодів.

ОБРОСЛІСТЬ – ступінь покриття тулуба, черева, кінцівок і голови овець вовною.

ОВОСКОП – прилад для просвічування яєць.

ОВОЧІВНИЦТВО – рослинницька галузь сільського господарства й наука, яка вивчає біологічні особливості овочевих рослин, способи вирощування їх та джерела збільшення сортименту.

ОВУЛЯЦІЯ – вихід із яєчника тварин зрілих яйцеклітин при розриві фолікулів.

ОВЧИНА – шкура грубововнових, тонкорунних і метисних овець старших 5-7-місячного віку.

ОПІР ҐРУНТУ – визначається величиною питомого опору ($\text{кг}/\text{см}^2$), що показує, яку силу (в кг) треба докласти з розрахунку на 1 см^2 , щоб підрізати і перевернути шар землі. У різних ґрунтів він коливається від 0,2 до $1,2 \text{ кг}/\text{см}^2$.

ОДНОДОМНІ РОСЛИНИ – рослини, у яких чоловічі й жіночі генеративні органи (тичинки й маточки) знаходяться на одному екземплярі (кукурудза, гарбузи, огірки, горох).

ОДНОРІДНА ВОВНА – вовна, що складається з волокон, однакових за зовнішнім видом, тином і властивостями.

ОДНОРІДНА ГРУПА – тварини, однакові за віком, статтю, живою масою, вгодованістю, що утримуються окремими групами.

ОДНОРІДНІСТЬ СТАДА – кількість (%) від числа індивідуально оціненої, яка має рівень розвитку даної ознаки з відхиленням $\pm 10-15\%$ від середнього.

ОДОМАШНЕННЯ ТВАРИН – процес приручення диких тварин, при якому вони перетворюються на свійських і розводяться у штучно створених умовах для задоволення господарських потреб.

ОЖИРІННЯ ТВАРИН – ненормальне збільшення маси тіла тварини за рахунок надмірного відкладання жиру в печінці, серці, нирках, молочних залозах, статевих та інших органах внаслідок порушення обміну речовин.

ОЗИМІ РОСЛИНИ (ПШЕНИЦЯ, ЖИТО, ЯЧМІНЬ) – рослини, які плодоносять лише після стадії яровизації при знижених температурах.

ОКИСНЕННЯ – сукупність хімічних реакцій, що протікають у живих клітинах і забезпечують організм тварин енергією.

ОКІСТ (ТАЗОСТЕГНОВИЙ ВІДДІЛ) – задня частина півтуші, яка

відділяється між останнім і передостаннім поперековим хребцем, за її масою та складом оцінюють м'ясні якості тварин.

ОКСИТОЦИН – гормон задньої частини гіпофіза.

ОЛІЙНІ КУЛЬТУРИ – соняшник, льон-кудряш, гірчиця, озимий ріпак, рижій, рицина, арахіс, соя, кунжут, мак олійний, лялеманція. Насіння їх містить від 25% і більше рослинних жирів олії.

ОНТОГЕНЕЗ – розвиток організму тварин, починаючи від запліднення яйцеклітини (зиготи) до природного завершення життєвого циклу. Він розділяється на стадії: ембріональний розвиток, післяембріональний розвиток, статева зрілість і розмноження, старість та природна смерть.

ОПЕРЕННЯ – пір'яний покрив тіла птиці, що запобігає охолодженню й перегріванню тіла, захищає від ушкоджень, полегшує плавання, пірнання та політ.

ОПК – ушкодження організму тварин, що його спричиняє дія високої температури та хімічних речовин.

ОПЛАТА КОРМУ – кількість продукції тваринництва, одержаної на одиницю спожитого твариною корму, вираженої в кормових одиницях або сухій речовині.

ОПЛАТА ПРАЦІ – система винагороди працівників галузей тваринництва за їхню працю.

ОПРОМІНЕННЯ ОРГАНІЗМУ – поглинання тканинами організму тварин енергії іонізуючих випромінювань.

ОПТИМУМ – найсприятливіші умови для життєдіяльності організму або перебігу фізіологічного процесу.

ОРАНКА – глибоке розпушування ґрунту плугом, сохою.

ОРГАНІЗМ – біологічна цілісна система, що складається із взаємопов'язаних і підпорядкованих елементів, взаємовідносини яких і особливості будови детерміновані як функціональне ціле.

ОРГАНОГЕНЕЗ – формування органів у процесі ембріонального розвитку організму тварин.

ОСВІТЛЕННЯ – створення освітленості поверхні предметів усередині приміщень за допомогою світлової енергії сонця або штучного джерела світла.

ОСІДАННЯ ҐРУНТУ – процес, протилежний набуханню, спостерігається під час висихання ґрунтів. Осідання властиве безструктурним ґрунтам.

ОСІМЕНІННЯ – зближення гамет, яке у тварин передуює заплідненню.

ОСІННЯ ВОВНА – неоднорідна груба й нанівгруба вовна осіннього стриження; складається з окремих, не пов'язаних між собою шматків і косиць.

ОСНОВНЕ ПОГОЛІВ'Я – дорослі тварини племінного стада, від якого одержують племінний молодняк.

ОСТФРИЗЬКА ПОРОДА – молочно-м'ясного напрямку продуктивності, виведена в Німеччині. Тварини чорно-рябої та червоно-рябої масті, міцної конституції, жива маса корів – 550-650 кг, бугаїв – 1000-1150 кг, середньорічний надій молока на корову 4500-5000 кг жирністю 3,3%.

ОСТЬ – грубе вовнове волокно тониною від 52,6 до 200 і більше мк.

ОСУШЕННЯ – відведення надлишкової води з ґрунтів для створення в них водного й пов'язаного з ним повітряного, поживного та теплового режимів, що сприяють розвитку культурних рослин.

ОТАРА – стадо овець, сформоване з урахуванням статі, віку, якості й кількості тварин для сумісного випасання й утримання.

ОХОЛОДЖЕНА ТУША – туша, охолоджена в холодильнику до температури 0-4 °С.

ОХОЛОДЖЕНЕ М'ЯСО – зниження температури м'яса в холодильнику з метою тривалого зберігання.

ОХОЛОДЖЕННЯ МОЛОКА – зниження температури молока з метою збереження його якості на тривалий період. Для зберігання протягом 6-12 годин його охолоджують до температури 8-10 °С, 18-24 годин – до 5-6 °С, 24-36 годин – до 4-5 °С і 36-48 годин – до 1-2 °С.

ОЦВІТИНА – видозмінені листки, які розміщуються на квітколожі по колу, рідше по спіралі. У квіток деяких рослин оцвітини немає, тому такі квітки називають голими (у верби, ясена, тополі).

ОЦІНКА ЗА ПОХОДЖЕННЯМ – оцінка спадкових якостей племінної тварини за продуктивністю предків.

ОЦІНКА ЗА ЯКІСТЮ ПОТОМСТВА – оцінка спадкових якостей племінної тварини за продуктивністю потомства (за генотипом).

ОЦІНКА ТВАРИН – один із важливих заходів у системі племінної роботи, що його застосовують для виявлення спадкових якостей тварин.

ОЦІНКА ЯКОСТІ ВОДИ – визначення хімічних, фізичних і бактеріологічних характеристик води та придатності її до пиття або господарського використання.

ОЦІНКА ЯКОСТІ КОРМІВ – сукупність показників, які характеризують відповідність та придатність кормів до згодовування сільськогосподарським тваринам.

ОЦІНКА ЯКОСТІ ПРОТЕЇНУ – показник, що характеризує здатність протеїну засвоюватися організмом тварин.

П

ПАГІН – стебло з листками і бруньками, що розвиваються на ньому. Місце прикріплення листка до стебла називають вузлом, ділянку стебла між двома вузлами – міжвузлям, кут між листком і стеблом – пазухою. Розрізняють видозміни пагонів: підземні – кореневища (у пирію, конвалії), бульби (у картоплі), цибулини (у цибулі, тюльпанів) і надземні – вусики (у винограду, гарбуза), колючки (у глоду) тощо.

ПАЛЬМЕТА – плоска крона плодоносних дерев. За конструкцією та способом формування плоскі крони досить різноманітні. Розрізняють пальмети прості і складні – кандиляброві, вазоподібні, навскісні італійські, вільноростучі, поліські, житомирські тощо.

ПАНТОТЕНОВА КИСЛОТА – вітамін, при нестачі якого затримується ріст тварин, настають депігментація волосся або пір'я, дерматити та ін.

ПАР – це поле, на якому протягом певного періоду не вирощують сільськогосподарських культур, але якісно і вчасно обробляють, удобрюють і знищують бур'яни. Пари бувають чисті й зайняті.

ПАРАЗИТИ – організми, які живляться за рахунок інших організмів і завдають їм шкоди (комарі, гедзі, воші, оводи, більшість гельмінтів та ін.).

ПАРАЛІЧ – відсутність довільних рухів або чутливості органа тварини внаслідок ураження нервової системи.

ПАРНИКИ – прості приміщення, укриті склом або світлопроникними плівками. Парники призначені для вирощування овочів і розсади.

ПАРТЕНОГЕНЕЗ – розвиток зародка в незаплідненому яйці.

ПАРТІЯ НАСІННЯ – певна кількість насіння однієї культури, сорту, репродукції, категорії сортової чистоти одного року врожаю.

ПАНУВАННЯ – запліднення самок природним або штучним шляхом.

ПАСІННЯ ТВАРИН – годівля тварин зеленим кормом на природних і штучних пасовиськах.

ПАСОВИСЬКА – один із видів сільськогосподарських угідь, рослинність яких використовується для пасіння худоби.

ПАСТА КОРМОВА – білково-вітамінний концентрат із зелених кормів (бобових, гички цукрових буряків та ін.), який використовують для підгодівлі тварин.

ПАСТЕРИЗАЦІЯ – спосіб знезаражування харчових продуктів

повторним нагріванням до температури, нижчої за точку кипіння.

ПАСТЕРИЗАЦІЯ МОЛОКА – знезараження молока нагріванням до температури, нижчої за точку кипіння.

ПАТОГЕННІ БАКТЕРІЇ – мікроорганізми, які, паразитуючи в організмі тварин, викликають його захворювання.

ПАТОКА – цукриста речовина, яку одержують гідролізом крохмалю.

ПАШТЕТ – харчовий продукт, який виготовляють з тонко подрібненого м'яса, печінки або інших субпродуктів.

ПЕКІНСЬКА ПОРОДА – порода качок м'ясного напрямку продуктивності, лінії цієї породи широко використовуються в сучасних кросах. Жива маса качок – 3,5 кг, качурів – 4 кг. Жива маса гібридів у 49 днів – 2,8-3,2 кг. Несучість – 140-160 яєць, високі відтворні й інкубаційні якості.

ПЕНІЦИЛІН – антибіотик, продукт життєдіяльності пліснявого гриба.

ПЕПСИН – травний фермент шлункового соку тварин.

ПЕПТИДИ – речовини, до складу яких входять дві і більше амінокислот, з'єднаних між собою пептидними зв'язками.

ПЕРЕДЗАБІЙНЕ ВИТРИМУВАННЯ ТВАРИН – тварин, відібраних для забою, припиняють годувати: велику рогату худобу і овець за 24 години, свиней – за 12 годин, а напувати – за 2-3 години.

ПЕРЕТРАВНІСТЬ КОРМІВ – властивість поживних речовин кормів перетравлюватись у засвоюваний стан під дією процесів, що відбуваються у травному тракті тварин.

ПЕРЕХІДНИЙ ВОЛОС – вовновий волос із переривчастою серцевиною, за тониною і звитістю займає проміжне місце між остю й пухом. Найвний у вовні більшості грубововнових і метисних овець.

ПЕРИСТАЛЬТИКА – ритмічні скорочення стінок порожнистих органів, унаслідок яких переміщується їхній вміст.

ПЕРИТОНІТ – запалення очеревини у тварин. Виникає внаслідок її травми, а також потрапляння інфекції під час операцій і як ускладнення інфекційних та гельмінтозних хвороб.

ПЕСТИЦИДИ (лат. pestis – зараза, чума + лат. caedo – убивати) – загальна назва хімічних речовин, які використовуються для знищення бур'янів (гербіцидів), шкідливих комах (інсектицидів), кліщів (акарицидів), плісневих грибів (фунгіцидів та інших). Пестициди можуть убивати корисну фауну ґрунту, а при надмірному нагромадженні в ґрунті – і її мікрофлору.

ПЕЧІНКА – травна залоза тварин.

ПИВНА ДРОБИНА – відходи пивоварного виробництва, що являють собою нерозчинний у воді осад солоду.

ПИВНІ ДРІЖДЖІ – відходи пивоварного виробництва, білковий і вітамінний корм для тварин, особливо для молодняка.

ПИЛОВІ БУРІ – спричинюються сильними суховіями, завдають величезних збитків народному господарству. Унаслідок пилових бур пошкоджуються і знищуються на значних площах посіви, засипаються зрошувані землі, видувається родючий шар ґрунту.

ПИТОМА МАСА ҐРУНТУ – відношення маси його твердої фази до маси води при 4°C.

ПІВЕНЬ – плідник, самець курей, використовують у паруванні з 7-9-місячного віку до 2, а найцінніших до 3 років.

ПІВНІЧНОКАВКАЗЬКА ПОРОДА – м'ясо-вовнового напряму продуктивності, виведена у 1958 році у Ставропольському краї. Жива маса баранів – 110-115 кг, маток – 60-62 кг, настриг вовни з баранів – 10 кг, з маток – 5-6 кг, вихід чистого волокна – 52-55%, тонина вовни – 48-58-ї якості, довжина вовни – 13 см, плодючість – на 100 маток 130-140 ягнят.

ПІВНІЧНОКАВКАЗЬКА ПОРОДА ІНДИКІВ – виведена методом поглинального схрещування місцевих індиків Північного Кавказу з бронзовими широкогрудими. Жива маса самок – 6-8 кг, індиків – 13-15 кг, несучість – 85-90 яєць.

ПІГМЕНТИ – забарвлені речовини, які входять до складу тканин організму тварин.

ПІДБІР – визначення батьківських пар із добором на плем'я тварин з метою одержання від них потомків з бажаними ознаками.

ПІДГОТУВАННЯ КОРМІВ ДО ЗГОДОВУВАННЯ – обробляння кормів для поліпшення їхніх смакових якостей, підвищення перетравності й поживності, а також знешкодження зіпсованих або отруйних кормів.

ПІДСВИНОК – молода свиня живою масою від 20 до 60 кг.

ПІДСТИЛКА – матеріали (торф, солома, тирса, сухе листя та ін.), що їх настеляють у тваринницьких приміщеннях на підлогу.

ПІДШЛУНКОВА ЗАЛОЗА – змішана залоза тварин, яка виділяє підшлунковий сік, що бере участь у травленні.

ПІДЩЕПА – рослина або її частина, до яких прирощують живець чи бруньку іншої рослини. Переважну більшість плодових рослин вирощують на підщепах.

ПІНЦГАУ – порода молочно-м'ясного напряму продуктивності, виведена в Австрії (Альпах) у кінці XVIII – на початку XIX ст. Тварини переважно червоної масті з широкою білою смугою на спині, міцної щільної конституції, жива маса корів – 450-500 кг, бугаїв – 750-1000 кг,

середньорічний надій молока на корову – 2000-3000 кг жирністю 3,7-3,8%.

ПР'Я – видозмінені рогові лусочки епідермісу шкіри птиці, що вкривають більшу частину їхнього тіла й виконують функцію теплорегуляції.

ПЛАЗМА – рідка або гелеподібна частина біологічних структур (крові, лімфи, клітин цитоплазми та ін.) організму тварин.

ПЛАСТИЧНІСТЬ ҐРУНТУ – здатність ґрунту у зволоженому стані зберігати надану йому форму. Найбільшу пластичність мають чорноземні ґрунти, а найменшу – суглинкові підзолисті. Піщаним ґрунтам вона не властива.

ПЛАЦЕНТА – орган, який здійснює зв'язок між організмом матері та зародка в період внутрішньоутробного розвитку.

ПЛЕВРА – серозна оболонка, що вкриває органи і стінки грудної порожнини тварин.

ПЛЕМІННА (ГЕНЕТИЧНА) ЦІННІСТЬ – цінність племінних тварин згідно з даними їх фактично визначеного або передбаченого впливу на якість потомства.

ПЛЕМІННА ГРУПА – група кращих маток, виділених із загального стада для одержання від них ремонтного молодняка.

ПЛЕМІННА КНИГА – книга, до якої записують племінних тварин, які відповідають вимогам стандарту для породи.

ПЛЕМІННА РОБОТА – зоотехнічні заходи й методи, спрямовані на якісне вдосконалення існуючих і створення нових високопродуктивних порід тварин.

ПЛЕМІННА ТВАРИНА – тварина високої якості, яка пронумерована й може бути ідентифікована, походить від батьків, зареєстрованих у племінних документах, має згідно з установленими вимогами дані офіційного обліку продуктивності та класифікована за типом.

ПЛЕМІННА ФЕРМА – ферма господарства, яка розмножує й вирощує племінних тварин для продажу та відтворення власного стада.

ПЛЕМІННИЙ МОЛОДНЯК – висококласний молодняк від батьків з відомим походженням, призначений для відтворення стада.

ПЛЕМІННІ ЗАПИСИ – реєстрація даних, що характеризують племінних тварин з метою одержання про них систематизованих відомостей для правильного ведення племінної роботи.

ПЛІД – організм тварини протягом більшої частини внутрішньоутробного розвитку, від закінчення формування систем і органів зародка (ембріона) до народження.

ПЛІДНИК – статевозрілий самець, якого використовують у племінній

роботі для відтворення стада.

ПЛИМУТРОК – м'ясо-яєчна порода курей. Найбільш широко використовується як материнська форма у виробництві бройлерів. Жива маса курей – 2,8-3,0 кг, півнів – 3,8 кг, несучість – 160-180 яєць. Відомі різновидності з білим і смугастим оперенням. Лінії цієї породи входять у найбільш перспективні кроси.

ПЛОДИ – формується із зав'язі маточки, яка після запліднення розростається й перетворюється на плід. Розрізняють справжні плоди, в утворенні яких бере участь тільки зав'язь маточки, і несправжні, що утворюються іншими частинами квітки – оцвітина, квітколоже (гарбузи, огірки, кавуни, груші, яблука).

ПЛОДЮЧІСТЬ – еволюційно набута здатність тварин народжувати властиве для кожного виду потомство за певний проміжок часу.

ПЛОДЮЧІСТЬ ПТИЦІ – здатність птиці до відтворення; визначається кількістю молодняка, одержаного за рік.

ПОБІЧНА ПРОДУКЦІЯ – продукція, яку одержують від тварин поряд з основною і супутною (гній, пір'я, пух, щетина, послід та ін.).

ПОВЕРНЕННЯ ПОЖИВНИХ РЕЧОВИН – унесення в ґрунт у вигляді добрив поживних речовин, винесених з нього врожаєм культур.

ПОВІТРОЄМНІСТЬ – здатність ґрунту вбирати й утримувати певну кількість повітря при даній вологості.

ПОВІТРОПРОНИКНІСТЬ – здатність ґрунту пропускати повітря – основна умова газообміну між ґрунтом і атмосферним повітрям.

ПОВНОЦІННА ГОДІВЛЯ – ступінь відповідності годівлі потребі тварин у поживних речовинах.

ПОВНОЦІННІСТЬ КОРМІВ – наявність у кормах всіх необхідних для організму тварини поживних речовин.

ПОВТОРЮВАНІСТЬ – ступінь збіжності величини ознак продуктивності у тварин у різні періоди життя.

ПОДІЛ – основна форма розмноження клітин.

ПОДРАЗЛИВІСТЬ – здатність організму тварини сприймати зміни навколишнього або внутрішнього середовища й відповідати на ці зміни реакцією збудження.

ПОДРАЗНИКИ – чинники (світло, звук, електрострум, дотик, кислоти, луги та ін.), що викликають зміни стану організму тварин.

ПОЖИВНИЙ РЕЖИМ ҐРУНТУ – визначає вміст певного запасу доступних рослинам поживних речовин.

ПОЖИВНІСТЬ КОРМІВ – властивість кормів задовольняти природні

потреби тварин у поживних речовинах.

ПОЖИВНІ КУЛЬТУРИ – культури, що засівають услід за збиранням урожаю основної культури й дають урожай у цьому самому році.

ПОЇДАННЯ КОРМУ – кількісна характеристика споживання корму до задоволення потреби.

ПОКОЛІННЯ – потомство тварин (діти, онуки, правнуки та ін.), з якими проводиться відповідна селекційна робота.

ПОЛИВНА НОРМА – кількість води, яка подається за один полив на площу в 1 гектар. Вона коливається від 300 до 800 м³/га.

ПОЛІПЛОЇДІЯ – явище кратного збільшення кількості хромосом у клітинах рослин і тварин.

ПОЛІПШЕННЯ СІНОЖАТЕЙ І ПАСОВИСК – система заходів, спрямованих на підвищення продуктивності природних кормових угідь.

ПОЛІСАХАРИДИ – вуглеводи, молекули яких складаються з кількох або багатьох залишків моносахаридів або близьких до них речовин.

ПОЛОВА – відходи, які одержують при обмолочуванні та очищенні зерна злаків, бобових культур, льону.

ПОЛТАВСЬКА М'ЯСНА ПОРОДА – порода м'ясного напряму продуктивності, виведена вченими Інституту свинарства (м. Полтава) шляхом складного відтворювального схрещування п'яти вітчизняних і зарубіжних порід на Полтавщині в 1993 р. Тварини білої масті, міцної конституції, жива маса маток – 240 кг, кнурів – 340 кг, багатоплідність – 11 порослят в опоросі, молочність – 60 кг, живої маси 100 кг молодняк досягає за 185 днів при середньодобових приростах 750-800 г, вихід м'яса з туші – 60-62%.

ПОМІСЬ – тварина, що її одержують унаслідок парування тварин різних порід або розведення помісей «у собі».

ПОПЕРЕДНИК – сільськогосподарська культура, якою засівають поле з метою поліпшення якостей ґрунту перед посівом іншої культури. Попередником також можуть бути чистий пар цілина й переліг.

ПОПУЛЯЦІЯ – сукупність особин одного виду, спільного генофонду, які займають відповідну територію.

ПОРИСТІСТЬ ҐРУНТУ – загальний об'єм усіх пор, виражений у процентах від загального його об'єму в непорушекому стані.

ПОРОДА – велика цілісна група тварин, структурно об'єднаних за походженням, екстер'єрними особливостями, напрямом продуктивності й типом обміну речовин, здатна стійко зберігати й успадковувати ці ознаки при чистопородному неспорідненому розведенні в певних природно-

господарських умовах.

ПОРОДИ – у країнах світу розводять близько 250 порід і породних груп коней, зокрема й важкозапряжних порід – 33, легкозапряжних і рисистих – 33, верхових і верхово-запряжних – 54, гірських та в'ючних – 12, степових – 8, лісових – 10, поні – 67. В Україні розводиться 28 порід коней.

ПОРОДНА ГРУПА – група тварин, створена діяльністю людини в певних господарських і природних умовах шляхом докорінного поліпшення заводського типу однієї породи при чистопородному розведенні або схрещуванні з іншими породами (видами); має господарську і племінну цінність, певну специфічність морфологічних, фізіологічних, продуктивних й інших господарсько корисних ознак, що підтримуються доборою і підбором й відрізняють їх від інших породних груп і порід, пристосована до умов зони розведення.

ПОРОДНЕ РАЙОНУВАННЯ – планове раціональне розміщення порід сільськогосподарських тварин по природно-економічних зонах країни з метою збільшення виробництва продукції тваринництва.

ПОРОДНИЙ ТИП БАГАТОПЛІДНОГО КАРАКУЛЯ – виведений в Асканії-Новій шляхом відтворювального схрещування маток і баранів романівської та каракульської порід. Матки цього типу мають велику плодючість (150%) і високий вихід першосортних смушків (70-80%). Настриг вовни з баранів – 4,3 кг, маток – 2,9 кг.

ПОРОДНІСТЬ ТВАРИН – кровність, наявність у тварин успадкованих, типових для породи ознак.

ПОРОСЯ – молода свиня живою масою до 20 кг.

ПОРΟΣЯТА-СИСУНИ – молодняк від народження до відлучення від свиноматки.

ПОСІВНА ПРИДАТНІСТЬ НАСІННЯ – вказує на відсоток, який дало сходи.

ПОСІВНІ ЯКОСТІ НАСІННЯ – сукупність властивостей і ознак (чистота, енергія проростання, схожість, маса 1000 насінин, посівна придатність, вологість тощо) насіння, які характеризують, ступінь їхньої придатності до посіву.

ПОСТЕМБРІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК – період індивідуального розвитку організму після виходу його з оболонок яйця або з материнського організму до смерті.

ПОТОМСТВО – приплід від родоначальника або родоначальниці в ряді поколінь, що послідовно змінюються.

ПОЯРОК – вовна, одержана при стриженні перший раз молодняка

грубововнових і напівгрубововнових порід.

ПРЕКОС – порода скороспілих тонкорунних овець м'ясо-вовнового напрямку продуктивності, виведена у ХІХ ст. у Франції. Жива маса баранів – 90-120 кг, маток – 50-60 кг, настриг вовни з баранів – 6-7 кг, з маток – 3,5-4 кг, тонина – 58-64-ї якості, вихід чистої вовни – 45-50%, довжина вовни – 7-10 см, плодючість – на 100 маток 140-170 ягнят.

ПРЕМІКСИ – збагачувальні суміші біологічно активних речовин мікробіологічного і хімічного синтезу, які застосовують для підвищення поживності комбікормів.

ПРИВ'ЯЗЬ – пристосування для прив'язування тварин у приміщенні або на пасовиську.

ПРИЖИТТЄВА ТОВЩИНА ШПИКУ – товщина підшкірного жиру над 6-7-м хребцями, що вимірюється спеціальними приладами або пристроями.

ПРИПЛІД – потомство тварин.

ПРИРІСТ ЖИВОЇ МАСИ – збільшення живої маси тварин за певний проміжок часу.

ПРИРУЧЕННЯ ТВАРИН – перша стадія одомашнення тварин.

ПРОВІТАМІНИ – органічні сполуки, які в організмі перетворюються на вітаміни.

ПРОГНОЗ – передбачення, судження про дальший розвиток на підставі наявних даних.

ПРОГРАМА СЕЛЕКЦІЇ – визначення оптимальної системи розведення, включаючи добір і підбір з конкретним розробленням методів оцінки чоловічих та жіночих особин.

ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ – здатність конкретної праці виробляти певну кількість матеріальних благ за одиницю робочого часу.

ПРОДУКТИВНІСТЬ ТВАРИН – кількість продукції бажаної якості, яку одержують за певний період і здатність тварин виконувати певну роботу.

ПРОДУКЦІЯ – сумарна кількість біомаси, утвореної за певний відрізок часу.

ПРОМИСЛОВЕ ПТАХІВНИЦТВО – введення галузі інтенсивним методом шляхом її спеціалізації та інтенсифікації.

ПРОМІЖНІ КУЛЬТУРИ – рослини, що дають урожай на полі навесні до сівби або восени після збирання основної культури сівозміни, а також ті, що займають площу одночасно з основною культурою.

ПРОМІРИ ТВАРИН – результати вимірювання окремих частин тіла (статей) тварин.

ПРОТЕЇДИ – складні білки, які містять небілковий компонент.

ПРОТЕЇН – усі азотисті речовини корму, до складу яких входять білки й небілкові азотисті сполуки – аміди.

ПРОТЕЇНИ – прості білки, які складаються із залишків амінокислот.

ПРОТЕЇНОВА ПОЖИВНІСТЬ КОРМІВ – здатність кормів задовольняти потребу тварин у протеїні.

ПРОТЕЇНОВЕ ЖИВЛЕННЯ – сукупність фізіологічних процесів, що забезпечують надходження та засвоєння протеїну організмом тварин.

ПРОТЕОЛІЗ – процес поступового розщеплення білків на пептиди й амінокислоти.

ПСИХРОМЕТР – прилад для визначення температури та вологості повітря.

ПТАХІВНИЦТВО – галузь сільського господарства, яка виробляє яйця і м'ясо птиці, а також сировину для легкої промисловості.

ПТАХОФАБРИКА – підприємство із виробництва яєць або м'яса птиці на промисловій основі.

ПТАШНИК – основна виробнича будівля підприємства, у якій утримують сільськогосподарську птицю й розміщують необхідне для цього технологічне обладнання.

ПТЕРИЛІЇ – ділянки шкіри, вкриті пір'ям.

ПУХ – різновидність пір'я птиці та волосся хутра ссавців з найтоншими, дуже м'якими волокнами.

ПУХ (ПІДСШЕРСТОК) – найтонші волокна вовнового покриву, дуже м'які, звивисті, характерні для овець всіх порід. Вовна тонкорунних овець складається лише з пуху.

ПІВНІЧНОКАВКАЗЬКА ПОРОДА – універсального напрямку продуктивності. Тварини рябої масті з чорними і чорно-білими плямами, мають міцну конституцію, жива маса маток – 220-230 кг, кнурів – 250-280 кг, багатоплідність – 10 поросят в опоросі, молочність – 45-50 кг, молодняк на відгодівлі досягає живої маси 100 кг за 190 днів при середньодобових приростах 650 г, вихід м'яса з туші – 55,5%.

Р

РАДІОАКТИВНЕ ЗАРАЖЕННЯ – концентрування штучних радіоактивних речовин в організмі тварин, фуражі та ґрунті.

РАДІОАКТИВНІСТЬ – спонтанне перетворення атомних ядер одних хімічних елементів на ядра інших.

РАДІОБІОЛОГІЯ – наука про вплив усіх видів іонізуювальних

випромінювань на організм.

РАДІОПРОТЕКТОРИ – речовини, введення яких в організм або поживне середовище перед дією іонізуючого випромінювання зменшує вплив радіації.

РАМБУЛЬС АМЕРИКАНСЬКИЙ – порода мериносових овець вовново-м'ясного напрямку продуктивності. Жива маса баранів – 80-90 кг, маток – 60-65 кг, середній настриг вовни з баранів – 7-10, з маток – 5-6 кг при довжині 6-7 см.

РАХІТ – хронічна хвороба молодняка сільськогосподарських тварин, що супроводжується порушенням утворення й росту кісткової тканини.

РАЦІОН – набір та кількість фуражу для тварини за певний відрізок часу.

РЕГРЕСІЯ – ступінь зміни однієї ознаки залежно від зміни на відповідну величину іншої ознаки. У селекції й розведенні тварин регресія часто використовується для оцінки взаємозв'язків між батьками і потомками, що дозволяє визначити коефіцієнт успадкування.

РЕЖИМ СВІТЛОВИЙ – програма регуляції освітлення при вирощуванні молодняка та експлуатації дорослої птиці.

РЕЗИСТЕНТНІСТЬ – природна опірність організму до дії фізичних, хімічних і біологічних факторів, які спричиняють патологічний стан.

РЕКОРДНІ ТВАРИНИ – сільськогосподарські тварини визначної продуктивності або працездатності, що дуже перевищують середні показники по породі.

РЕКУЛЬТИВАЦІЯ (лат. re – префікс, який означає зворотну або повторну дію + лат. cultivo – обробляю) – штучне відновлення родючості ґрунту після техногенного порушення природи.

РЕМОНТ СТАДА – систематична заміна вибракуваних через старість, хвороби чи низьку продуктивність тварин молодими і продуктивнішими.

РЕМОНТНИЙ МОЛОДНЯК – молодняк, призначений для заміни у стаді вибракуваних тварин молодшими і продуктивнішими.

РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ – прибутковість виробництва окремого продукту й галузі тваринництва загалому цілому.

РЕНТГЕН – одиниця дози випромінювання, що визначає ступінь іонізації повітря й дорівнює кількості випромінювання, що викликає утворення в 1 см³ сухого повітря при 0 °С і тиску 760 мм рт. ст.

РЕПРОДУКТИВНІ ОРГАНИ – органи тварин які виконують функцію розмноження.

РЕПРОДУКТОРНЕ СТАДО – поголів'я птиці, яке використовують

для одержання інкубаційних яєць.

РЕПРОДУКЦІЯ (лат. re – префікс, що означає зворотну або повторну дію + лат. produco – створюю) – відтворення потомства насіння у процесі розмноження. Еліта – це насіння, одержане з використанням селекційно-насінницьких методів і прийомів, відібрані найкращі, найбільш продуктивні й типові рослини певного сорту. З еліти одержують насіння першої репродукції, з першої – другої й т. д. Сівбу зернових та зернобобових культур проводять насінням не нижчим п'ятої репродукції.

РЕТИКУЛЯРНА ТКАНИНА – різновид сполучної тканини, що є основою кісткового мозку, селезінки, лімфатичних вузлів, а також і слизової оболонки кишечника.

РЕТИНОЛ – вітамін, що підсилює гостроту зору, впливає на плодючість і розвиток тварин.

РЕФЛЕКС – реакція організму, що здійснюється нервовою системою у відповідь на зовнішні або внутрішні подразники.

РЕЦЕПТОРИ – нервові волокна, що сприймають подразнення й перетворюють енергію подразнення в нервове збудження.

РИБОНУКЛЕЇНОВА КИСЛОТА (РНК) – біологічний полімер, який є носієм генетичної інформації, що міститься у хромосомах і цитоплазмі.

РИБОСОМИ – органоїди клітин, у яких проходить синтез білка.

РИБОФЛАВІН – вітамін, що входить як кофермент до складу флавінових ферментів, які беруть участь в окисних процесах в організмі.

РИСЬ – вид швидкого природного алюру в два такти, при якому передня нога і протилежна задня одночасно відриваються від землі і також одночасно торкаються землі.

РИТМ НЕСУЧОСТІ – частота повторення циклів несучості.

РИТМ РЕПРОДУКЦІЇ – період, упродовж якого формується група порослих свиноматок з метою отримання певної кількості поросят при потоковій системі виробництва.

РІВЕНЬ ГОДІВЛІ – ступінь забезпечення тварини поживою для підтримання її життя й одержання від неї певної кількості продукції.

РІД – основна надвидова таксономічна категорія, яка об'єднує філогенетичні споріднені види.

РІЗНОТРАВ'Я – сукупність дводольних трав'янистих рослин на певній площі.

РІСТ – збільшення маси й лінійних розмірів тварин та їхніх окремих органів за рахунок збільшення числа й маси клітин, а також позаклітинних утворень унаслідок переважання процесів анаболізму над процесами

катаболізму.

РОГИ – тверді скостенілі утвори на черепі деяких тварин.

РОД-АЙЛАНД – порода курей загальнокористувального напрямку, виведена в США у ХІХ ст. у штаті Род-Айланд. Жива маса півнів 3-3,5 кг, курок 2,5-3 кг, несучість 200-240 яєць на рік.

РОДИ – фізіологічний процес (жеребіння, отелення, опорос, окріл, окіт та ін.), що завершує вагітність і вихід з тіла матері зрілих плодів й посліду (плаценти та зародкових оболонок).

РОДИЛЬНЕ ПРИМІЩЕННЯ – будівля, призначена для отелення корів і нетелей, а також утримання їх у післяродовий період.

РОДИНА – високопродуктивна група племінних тварин, головним чином маток, які походять від видатної родоначальниці й подібні до неї за конституцією та продуктивністю.

РОДОВІД – схематичне зображення всіх відомих предків тварин протягом декількох поколінь.

РОДЮЧИСТЬ – здатність ґрунту безперервно забезпечувати рослини необхідними поживними речовинами, водою.

РОЗВЕДЕННЯ – система заходів, спрямованих на відтворення популяції тварин при одночасному покращенні їх спадкових якостей шляхом цілеспрямованої племінної роботи.

РОЗВЕДЕННЯ «В СОБІ» – розмноження всередині групи тварин з певними характерними ознаками з метою закріплення їх у потомстві,

РОЗВЕДЕННЯ ЗА ЛІНІЯМИ – система племінної роботи з породами сільськогосподарських тварин, яка ґрунтується на використанні в ряді поколінь плідників-родоначальників ліній тварин.

РОЗВИТОК ТВАРИН – процес формування організму тварин або його частин і органів.

РОЗВИТОК – якісні зміни процесів органоутворення в організмі рослини, які відбуваються протягом усього її життя (після запліднення й утворення зиготи й до кінця життя).

РОЗДАВАЧІ КОРМІВ – стаціонарні або мобільні машини та пристрої для роздавання кормів на фермах.

РОЗДОЮВАННЯ КОРІВ – система організаційно-господарських і зоотехнічних заходів, спрямованих на підвищення молочної продуктивності корів.

РОЗМНОЖЕННЯ – властивість організму тварин відтворювати собі подібних, що забезпечує безперервність і спадкоємність життя.

РОЗСАДНИК – господарство або ділянка, де вирощують розсаду

овочевих і кормових культур, а також декоративних рослин.

РОЗТЯЖНІСТЬ ВОВНИ – збільшення довжини волокон не за рахунок випрямлення її звитків, а за рахунок розтягнення вже випрямленого волокна. Визначається різницею між довжиною волокна в момент його розриву й довжиною розпрямленого волокна за допомогою динамометра.

РОМАНІВСЬКА ПОРОДА – грубововнова порода шубного напрямку, виведена на початку ХІХ ст. Жива маса баранів – 60-70 кг, маток – 45 кг, настриг вовни з баранів – 2-3,5 кг, з маток – 1,5-2 кг, плодючість – на 100 маток 180-250 ягнят.

РОМЕНСЬКА ПОРОДА – місцеві гуси, назву дістали від м. Ромни Сумської обл. Жива маса гусаків 5-7 кг, гусок – 4,5-6 кг, несучість 10-20 яєць на рік.

РОМНІ-МАРШ – напівтонкорунна порода м'ясо-вовнового напрямку, виведена у ХІХ ст. в Англії. Жива маса баранів – 90-130 кг, маток – 70-80 кг. Нاستриг вовни з барана – 5-7 кг, з матки – 3-4 кг, довжина вовни – 10-20 см, тонина 44-56-ї якості, вихід чистої вовни – 55%, плодючість – на 100 маток 115-130 ягнят.

РОСЛИНИ ДОВГОГО ДНЯ – рослини, які пристосувались до життя в середніх і північних широтах. Для проходження світлової стадії розвитку вони потребують довгого дня (хлібні злаки першої групи).

РОСЛИНИ КОРОТКОГО ДНЯ – рослини, які ростуть на півдні (хлібні злаки другої групи). Світлова стадія в них краще проходить при короткому дні.

РОТАЦІЯ СІВОЗМІНИ (лат. rotatio – обертаюсь) – період часу, протягом якого відбувається повна зміна сільськогосподарських культур на певній земельній ділянці згідно із сівозміною. Тривалість періоду ротації залежить від кількості полів у сівозміні.

РУБЕЦЬ – початковий відділ чотирикамерного шлунка жуйних тварин.

РУДА МАСТЬ – тулуб, грива, хвіст руді з відтінками світло-, темно-, золотисто-рудої.

РУНО – вовна, зістрижена з вівці, зв'язана за рахунок природної звитості волокон і жиропоту в одне ціле.

РЯБА МАСТЬ – по темному корпусу розкидані невеликі білі плями з відтінками рудої, гнідої, вороно-рябої.

РЯЖАНКА – харчовий кисломолочний продукт, що виробляють із незбираного топленого молока, яке сквашують закваскою з чистої культури молочнокислих бактерій; містить до 6% жиру.

С

САДЖАНЕЦЬ – молода рослина (одно-, дворічна), вирощена в розсаднику з сіянця, живця або чубука і призначена для садіння.

САЛО – твердий жир тваринного походження (яловий, баранячий, свинячий).

САЛЬНА ВІДГОДІВЛЯ – відгодівля вибракуваних дорослих свиней з метою одержання сальних туш.

САМОМОЛОДЖУВАННЯ ПЛОДОВОЇ РОСЛИНИ – утворення великої кількості вовчків – сильних пагонів біля основи гілок із сплячих та додаткових бруньок.

САНІТАРІЯ – система заходів, спрямованих на охорону здоров'я тварин шляхом створення оптимальних умов зовнішнього середовища.

САХАРОЗА – вуглевод із групи дисахаридів, найпоширеніший цукор рослинного походження (буряковий, тростинний).

СВИНАРНИК – будівля для утримання однієї або кількох виробничо-вікових груп свиней на тваринницьких фермах.

СВИНАРСТВО – галузь тваринництва, яка займається розведенням і використанням свиней.

СВИНАРСТВО ПЛЕМІННЕ – галузь, яка займається удосконаленням і розведенням племінних свиней.

СВИНАРСТВО ТОВАРНЕ – галузь, яка займається розведенням товарних свиней для виробництва м'яса.

СВИНАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС – велике підприємство, у якому виробництво базується на потоковості, ритмічності й цеховій системі організації праці.

СВИНИНА – м'ясо, одержане після переробки свиней; містить повноцінні білки, жири, мінеральні речовини та вітаміни, переважно групи В.

СВИНІ РЕМОНТНІ – молодняк, відібраний для ремонту стада.

СВИНКА – самка свині від народження до встановлення стану першої поросності.

СВИНОМАТКА – самка свиней після опоросу або та поросність якої можна встановити візуально.

СВИНЯ ДИКА – парнокопитий ссавець родини свинячих, один із родоначальників свійських порід свиней.

СВИНЯ СВІЙСЬКА – ссавець ряду парнокопитих родини свинячих.

СВІЙСЬКІ ТВАРИНИ – тварини, яких розводять з метою задоволення різних потреб людини, і передусім для одержання продуктів

харчування та сировини для промисловості.

СЕКРЕЦІЯ – процес утворення й виділення залозами тварин специфічних продуктів (молока, сперми, жовчі, слини, шлункового соку, гормонів та ін.), необхідних для життєдіяльності організму.

СЕЛЕЗІНКА – орган кровотворення, який міститься в черевній порожнині тварин.

СЕЛЕКЦІЙНЕ ГНІЗДО – група птиці у складі одного плідника, що перевіряється за якістю потомства й закріплених за ним самок з урахуванням оптимального статевого співвідношення.

СЕЛЕКЦІЙНЕ СТАДО – племінне стадо тварин, у якому проводиться селекція на покращання продуктивних ознак.

СЕЛЕКЦІЯ (лат. *selectio* – добір) – наука про виведення нових і поліпшення існуючих сортів сільськогосподарських рослин (порід свійських тварин).

СЕЛЕКЦІЯ ПТИЦІ – розділ науки, яка вивчає й розробляє методи удосконалення існуючих і створення нових ліній, порід та кросів птиці.

СЕПАРАТОР – апарат для розділення молока на вершки та відвійки.

СЕПАРУВАННЯ МОЛОКА – процес розділення молока на вершки та відвійки з метою його нормалізації за вмістом жиру, гомогенізації, очищення від механічних домішок, видалення мікроорганізмів.

СЕПСИС – загальне зараження організму внаслідок надходження в кров патогенних мікробів та їх токсинів,

СЕРВІС-ПЕРІОД – період від отелення до запліднення корови, який повинен становити не більше 60 днів.

СЕРЕДНЯ МАСА ЯЄЦЬ – визначається протягом перших п'яти днів кожного місяця зважуванням 1% яєць, узятих методом випадкової вибірки.

СЕРЕДОВИЩЕ – сукупність усіх зовнішніх умов, які діють на організм тварин.

СЕРИН – амінокислота, яка входить до складу майже всіх білків.

СЕРТИФІКАТ – документ, що засвідчує асортимент, кількість і якість продукції.

СЕРЦЕ – центральний орган кровоносної системи, ритмічні скорочення якого забезпечують кровообіг.

СЕРЦЕВИНА ВОВНОВОГО ВОЛОКНА – внутрішня частина ості, яка являє собою канал, заповнений повітрям.

СЕЧОВИДІЛЕННЯ – фізіологічний процес, що супроводжується періодичним виділенням сечі з організму тварин.

СЕЧОУТВОРЕННЯ – одна з найголовніших функцій нирок,

спрямована на виділення з організму кінцевих продуктів обміну речовин.

СИЛОС – соковитий корм, законсервований природним заквашуванням або за допомогою хімічних препаратів.

СИЛОСУВАННЯ – біологічний метод консервування зелених кормів, в основі якого лежить молочнокисле бродіння.

СИМБІОЗ – співжиття двох і більше організмів (мікрофлора рубця жуйних).

СИМЕНТАЛЬСЬКА ПОРОДА – порода комбінованого молочно-м'ясного напрямку продуктивності, виведена у Швейцарії, у долині ріки Зімме. Тварини полові з різними відтінками масті, міцної щільної конституції, жива маса корів – 550-650 кг, бугаїв – 860-1100 кг, середньорічний надій молока на корову 3500-4000 кг жирністю 3,7-38%.

СИР – білково-жировий харчовий продукт, що його виготовляють із молока сільськогосподарських тварин; містить 14-27% молочних білків, 19-32% жиру, мінеральні солі: близько 1% кальцію, 0,5-0,6% фосфору і вітаміни А, В₁, В₂ та ін.

СИРОВАТКА МОЛОЧНА – молочний продукт, що залишається після виготовлення сиру та казеїну, містить 4-4,9% молочного цукру, 0,08% жиру, 0,5-0,6% мінеральних речовин, вітамінів та ін.

СИСТЕМА РОЗВЕДЕННЯ – система селекційно-племінної роботи з породами, типами й лініями тварин, які розводять у племінних і товарних господарствах, що спрямована на збільшення виробництва і покращання якості продукції, для чого використовуються всі генетичні методи (породні особливості, ефект селекції, ефект схрещування та гетерозис).

СИЧУГ – останній, четвертий, відділ складного шлунка жуйних, який відповідає простому однокамерному шлункові більшості тварин.

СІВБА – розподіл насіння по площі з урахуванням глибини загортання, площі живлення рослин, строків, норми висіву, а також способів сівби.

СІВОЗМІНА – науково обґрунтоване чергування сільськогосподарських культур на тій самій земельній площі протягом ряду років.

СІЛЬ КУХОННА – натрій хлористий; добре розчиняється у воді, без запаху, солоного смаку, обов'язковий компонент мінеральної підгодівлі тварин.

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ТВАРИНИ – свійські тварини, яких використовують у сільському господарстві з певною метою.

СІМ'Я – група особин, що мають спільних батька і матір.

СІНАЖ – соковитий корм для тварин.

СІННЕ БОРОШНО – грубий корм, який одержують розмелюванням високоякісного сіна вологістю не більше 12%.

СІНО – трава, скошена і природно або штучно висушена до вологості 15-17%.

СІРА МАСТЬ – між ворсинками основного кольору трапляються білі в різному співвідношенні, з відтінками світло-, темно-, червоно-сіра, сіра в яблуках, сіра в гречці.

СІРА УКРАЇНСЬКА ПОРОДА – м'ясо-молочного напряму продуктивності, одна із стародавніх порід, яка була основною в Україні. Тварини сірої або світло-сірої масті, міцної щільної або грубої конституції, жива маса корів – 500-525 кг, бугаїв – 800-850 кг, середньорічний надій молока на корову – 2500-3000 кг жирністю 4,2-4,7%.

СІРКОВОДЕНЬ – отруйний продукт гниття органічних речовин (сечі, гноївки, гною); виділяється з кишковими газами, має запах тухлих яєць.

СІТКА – другий відділ шлунка у жуйних тварин, який розміщений між рубцем і книжкою.

СІЯНЕЦЬ – це молода рослина, яка виросла з насіння.

СКАРИФІКАЦІЯ (лат. scarifico – дряпаю) – штучне пошкодження твердої оболонки насіння деяких рослин (конюшини, люцерни, люпину), для кращого вбирання ним вологи, потрібної для набрякання та проростання. Підвищує схожість.

СКЕЛЕТ – сукупність твердих і опорних утворів, які є опорою для м'язів тіла, системою важелів для роботи м'язів, умістилищем для кісткового мозку.

СКИРТА – грубі корми (сіно, солома), укладені для зберігання під відкритим небом, має такі розміри: ширина 4-4,5 м, довжина – 8-25 м, висота до 7 м.

СКЛОВИДНІСТЬ НАСІННЯ – показник, який характеризує технологічні і біохімічні властивості зерна пшениці. Скловидність насіння зумовлена підвищеним умістом білка і крохмалю в зерні.

СКОРОСТИГЛІСТЬ ТВАРИН – здатність організму тварин у короткі строки досягати такого ступеня розвитку, який забезпечує раннє їх використання для відтворення або одержання продукції певної якості.

СКОТАР – працівник, що доглядає велику рогату худобу.

СКОТАРСТВО – галузь тваринництва, яка займається розведенням великої рогатої худоби для одержання високоякісних продуктів харчування (молока, м'яса, масла, сирів) і сировини для промисловості. Воно поділяється

на молочне і м'ясне, які спеціалізуються відповідно на виробництві молока й молочних продуктів та яловичини і м'ясних продуктів.

СЛИЗОВА ОБОЛОНКА – тканина, що вистилає внутрішню поверхню повік, травного тракту, дихальних і сечостатевих шляхів.

СМАК – відчуття (солодке, кисле, солоне, гірке), що виникає при дії харчових і нехарчових речовин на смакові органи тварин.

СМЕТАНА – кисломолочний продукт, який одержують з пастеризованих сквашених і визрілих вершків жирністю 20%, 25, 30, 36 і 40%.

СМУШКА – товарознавча назва шкурок ягнят деяких смушкових порід овець (решетилівської, сокільської).

СМУШКОВО-МОЛОЧНІ ПОРОДИ – породи овець, ягнята яких мають красивий візерунчастий вовновий покрив (каракульська, сокільська).

СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА – частина вартості, яка являє собою грошовий вираз спожитих засобів виробництва й витрат на оплату праці.

СОДА КАЛЬЦИНОВАНА – карбонат натрію, білий кристалічний порошок, добре розчинний у воді; має лужну реакцію й використовується для дезінфекції інструментів та ін.

СОДА КАУСТИЧНА – їдкий натрій, біла кристалічна речовина; має бактерицидні властивості і використовується для дезінфекції приміщень та предметів догляду за тваринами та ін.

СОКІЛЬСЬКА ПОРОДА – грубововнова порода овець смушково-молочного напрямку, виведена у XVII ст. на Полтавщині. Жива маса баранів – 60-65 кг, маток – 42-47 кг, настриг вовни з баранів – 3-4 кг, маток – 2-2,5 кг, плодючість – на 100 маток 120-130 ягнят. Основна продукція – смушки сірого кольору з різними відтінками.

СОКОВИТІ КОРМИ – рослинні корми, які містять понад 70% води: зелена трава, коренеплоди (цукровий, напівцукровий кормовий буряк, турнепс, брюква, морква), бульбоплоди (картопля, земляна груша).

СОЛАНІНИ – група органічних речовин, які належать до глікозидів; у великій кількості отруйні, спричиняють гемоліз еритроцитів (багато в ростках і позеленілих бульбах картоплі).

СОЛОДОВІ РОСТКИ – побічний продукт пивоварного виробництва.

СОЛОМА – сухі стебла й листя хлібних злаків, бобових, гречки та інших культур, що залишаються після обмолочування стиглого насіння.

СОНЯЧНА РАДІАЦІЯ – потік променевої енергії Сонця. Його надлишок спричиняє до порушення білкового балансу, опіків, зниження

продуктивності та природної стійкості, його нестача порушує мінеральний обмін, сповільнює ріст, знижує статеву активність, запліднюваність і плодючість.

СОНЯЧНИЙ УДАР – гостре захворювання тварин, що виникає внаслідок тривалої дії на них сонячних променів.

СОРТ – створена селекцією сукупність культурних рослин із певними спадковими морфологічними, біологічними та цінними господарськими ознаками та властивостями.

СОРТОВІ ЯКОСТІ НАСІННЯ – характеризують сортову чистоту насіння й визначаються в полі, на насінних ділянках під час апробації. За сортовою чистотою насіння поділяють на три категорії: I категорія не нижче 99,5%, II–98%, III–95%.

СОРТОЗМІНА (СОРТОЗАМІНА) – повна планова заміна старого районowanego сорту сільськогосподарської культури новим, продуктивнішим і ціннішим.

СОРТООНОВЛЕННЯ – періодична заміна сортового насіння сільськогосподарської культури якіснішим насінням цього самого сорту.

СОРТУВАННЯ СМУШКІВ – розподіл на групи й сорти залежно від віку і форми звитків, товщини міздрі й породи. Залежно від віку поділяють на: голяк, каракуль-каракульчу, каракуль, яхобаб, трясок; за формою звитків – на I, II, III сорти; шкурки ягнят сокільських овець поділяють на пост і тесер.

СОРТУВАННЯ ЯЄЦЬ – розподіл яєць сільськогосподарської птиці на певні фракції: за призначенням – на інкубаційні і харчові, а харчові залежно від способу й часу зберігання – на дієтичні та столові, за масою – на яйця першої і другої категорії.

СПАДКОВІСТЬ – здатність організмів передавати потомству свої ознаки й властивості та тип обміну речовин.

СПАРЮВАННЯ – спосіб природного осіменіння самок плідниками.

СПОЛУЧНА ТКАНИНА – тканина організму тварин, яка розвивається з мезенхіми й виконує опорну, трофічну та захисну функції.

ССАННЯ – природжений безумовний рефлекторний акт приймання їжі новонародженим молодняком ссавців.

СТАВРОПОЛЬСЬКА ПОРОДА – тонкорунна порода овець, виведена в 1949 році у Ставропольському краї. Жива маса баранів – 110-115 кг, маток – 50-60 кг, довжина вовни – 12-14 см, настриг вовни з баранів – 16-19 кг, маток – 6,5-7 кг, тонина вовни 64-75-ї якості, вихід чистої вовни – 40-44%, плодючість – на 100 маток 130-140 ягнят.

СТАДІЇ РОЗВИТКУ – якісні зміни в точках росту, що забезпечують

перехід однієї фази в іншу. Найбільш вивчені в розвитку трав'янистих рослин стадія яровизації і світлова стадія.

СТАДО – група тварин певного виду, статі й віку, сформованих для роздільного утримання, годівлі, випасу, відгодівлі.

СТАНОК – огорожена з усіх боків частина приміщення для утримання однієї свині або групи свиней.

СТАРІННЯ – закономірний руйнівний процес в організмі, що відбувається з віком і є причиною зниження адаптації тварин.

СТАТЕВА ЗРІЛІСТЬ – ступінь досягнення молодняком тварин такого фізіологічного розвитку, коли він може давати потомство. Вік досягнення статевої зрілості становить: у великої рогатої худоби – 8-12 місяців, коней – 12-18, овець і кіз – 6-8, свиней – 5-8; у кролів – 4-5 місяців.

СТАТЕВА ОХОТА – фізіологічний стан самки, при якому виявляється статева активність та готовність до запліднення; триває вона у корів 12-18 годин (із коливанням від 3 до 36 годин), свиней – 52-56 годин (із коливанням від 48 до 60 годин), овець – 1-2 доби (із коливанням від 0,5 до 4 діб), у кобил – 5-7 діб (із коливанням від 2 до 10 діб).

СТАТЕВІ ГОРМОНИ – гормони (андрогени, естрогени), що утворюються в статевих залозах тварин (сім'яниках і яєчниках).

СТАТЕВІ ОРГАНИ – органи статевого розмноження тварин.

СТАТІ ТВАРИН – зовнішні частини тіла тварини, за якими оцінюють її екстер'єр, вираженість породних ознак, вікові зміни і статевий диморфізм, роблять висновок про здоров'я, продуктивність та племінну цінність.

СТАТЬ (ЧОЛОВІЧА І ЖІНОЧА) – сукупність морфологічних, фізіологічних і біохімічних ознак та властивостей організму, що забезпечують відтворення потомства та передачу йому спадкової інформації.

СТЕБЛО. 1. Основна частина трав'янистої рослини від кореня до верхівки, яка тримає на собі листя, квіти і плоди. 2. Окрема трав'яниста рослина взагалі.

СТЕРИЛІЗАЦІЯ. 1. Знезаражування, цілковите знищення мікроорганізмів у певному середовищі або на предметі. 2. Штучне позбавлення тварин здатності розмножуватися.

СТЕРИЛІЗАЦІЯ МОЛОКА – знезаражування молока з метою знищення мікроорганізмів, переважно шляхом нагрівання до температури вище 100 °С протягом певного часу.

СТЕРИЛЬНІСТЬ – нездатність організму утворювати статеві гамети або достатньої їх кількості, що є наслідком зменшення плодючості або повної неплідності.

СТИМУЛЯТОРИ РОСТУ – біологічно активні речовини, які за певних умов при введенні в організм тварин прискорюють розвиток, збільшують продуктивність, підвищують опірність організму проти різних шкідливих зовнішніх факторів.

СТІЙЛОВО-ТАБІРНЕ УТРИМАННЯ ТВАРИН – утримання сільськогосподарських тварин влітку поза зимовими приміщеннями.

СТОВБУР – основна надземна частина дерева або куща, яка починається над кореневою шийкою і є центральним стеблом рослини. Він складається з штамба, центрального провідника й пагона подовження.

СТРАТИФІКАЦІЯ (лат. stratum – настил, шар + лат. facere – роблю) – спосіб підготовки до сівби насіння з тривалим періодом післязбирального дозрівання шляхом витримування його у вологому торфі або піску при низьких температурах протягом певного часу. Напр., насіння яблуні, груші, абрикоса, персика стратифікують 100-120 днів; волоського горіха – 60-90 днів; вишні, аличі, черешні, сливи – 150-180 днів.

СТРЕС – стан напруження організму, його фізіологічних захисних реакцій на дію різних несприятливих факторів.

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ – здатність тварин адаптуватися до змінених умов без зменшення продуктивності

СТРЕСОЧУТЛИВІСГЬ – рівень реакції тварин на дію стрес-факторів.

СТРУКТУРА ВРОЖАЮ – сукупність елементів, які характеризують продуктивність рослин (напр., у зернових культур такими елементами є кількість колосоносних стебел; кількість зерен в одному колосі, маса 1000 насінин).

СТРУКТУРА ҐРУНТУ – морфологічна ознака. Це агрегати, на які розпадається ґрунт, різні за формою і розмірами частинки.

СТРУКТУРА ПОРОДИ – певний взаємозв'язок складових частин (типу, лінії, родини), що характеризують внутрішню будову породи.

СТРУКТУРА РАЦІОНУ – співвідношення в кормовому раціоні різних кормів (грубих, соковитих, концентрованих), виражене у відсотках. Для великої рогатої худоби грубі корми в кормовому раціоні займають 26-30%, соковиті – 30-60, концентровані – 10-35% у раціоні свиней і птиці, відповідно: 3-10%, 10-30, 30-50%.

СТРУКТУРА СТАДА – співвідношення вікових і статевих груп сільськогосподарських тварин певного виду в стаді.

СУБЛІМАЦІЯ М'ЯСА – спосіб зневоднювання замороженого м'яса як метод його консервування.

СУБПРОДУКТИ – внутрішні органи, голова, хвіст і кінцівки тварин,

які одержують як побічний продукт при первинній переробці забитих тварин.

СУПЕРЕЛІТА (лат. super – префікс, що означає зверхність, найвищу якість, посилену дію + фр. élite – краще, добірне) – найбільш високоякісне насіння сільськогосподарських культур, яке вирощують науково-дослідні установи. Воно використовується в насінницьких господарствах для засівання елітних площ.

СУХА РЕЧОВИНА КОРМІВ – залишок після висушування кормів до постійної маси при температурі 102-105 °С.

СУХЕ МОЛОКО – різновидність молочних консервів; одержують шляхом висушування незбираного, знежиреного молока, а також сухих вершків.

СУХИЙ ВОЛОС – груба з жорсткими кінцями ость зі зниженою міцністю, без блиску; займає проміжне місце між остю й мертвим волосом; трапляється у вовні грубововнових овець.

СУХОСТІЙНИЙ ПЕРІОД – період від запуску дійних самок свійських тварин до родів.

СУЦВІТТЯ – квітконосне стебло разом з пуп'янками і квітами, зібраними у вигляді китиці, зонтика, кошика, колоса.

СХОЖІСТЬ НАСІННЯ – відсоток у зерні насіння, здатного нормально проростати.

СХРЕЩУВАННЯ – спарювання тварин, які належать до різних генетичних груп (порід, типів, ліній) для об'єднання генетичного матеріалу різних клітин.

СХРЕЩУВАННЯ ВБИРНЕ (ПОГЛИНАЛЬНЕ) – схрещування, при якому помісі першого й наступних поколінь спарюють з чистопородними або висококровними плідниками однієї поліпшувальної породи.

СХРЕЩУВАННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНЕ – схрещування двох або більше порід із наступним розведенням помісей «у собі» і створенням нових порід, типів та ліній.

СХРЕЩУВАННЯ ДВОПОРОДНЕ – схрещування тварин двох порід з використанням помісного молодняка для відгодівлі.

СХРЕЩУВАННЯ ЗАВОДСЬКЕ – схрещування для покращення існуючих і створення нових порід, типів та ліній.

СХРЕЩУВАННЯ ПЕРЕМІННЕ – почергова зміна плідників двох або більше порід при схрещуванні з помісними матками.

СХРЕЩУВАННЯ ПРОМИСЛОВЕ – система розведення, яка ґрунтується на схрещуванні порід, типів і ліній для одержання помісного відгодівельного молодняка.

СМУШОК – шкурка ягняти смушкових порід, забитого в перші 2-3 дні після народження.

Т

ТАБУН – група кобил з жеребцем, які утримуються разом при вільному паруванні.

ТАВРО – мітка, яка випікається на шкірі (в основному коней і великої рогатої худоби).

ТАВРУВАННЯ – один із методів мічення тварин.

ТАКСОНОМІЯ – наука про класифікацію тварин та їх еволюційну спорідненість.

ТАТУЮВАННЯ – один із методів мічення тварин.

ТВАРИНА – одна із форм існування живої матерії на Землі, яка є цілісною біологічною системою, здатною до розвитку, розмноження й саморегуляції.

ТВАРИННИЙ КОРМ – продукти й відходи тваринного походження, які використовують для годівлі сільськогосподарських тварин (молочні відвійки, сироватка молочна, сколотини, кров'яне борошно, риб'яче борошно, риб'ячий жир, м'ясо-кісткове борошно та ін.).

ТВАРИННИЙ СВІТ – історично складена сукупність особин одного або багатьох видів тварин у межах якої-небудь території.

ТВАРИННИЦТВО – галузь сільського господарства, яка займається розведенням сільськогосподарських тварин для виробництва високоякісної продукції.

ТВАРИННИЦЬКА ФЕРМА – виробнича одиниця сільськогосподарського підприємства, яка виробляє тваринницьку продукцію.

ТЕПЛОВБИРАЛЬНА ЗДАТНІСТЬ – здатність ґрунту передавати променисту енергію сонця.

ТЕЛЯТИНА – м'ясо телят віком від 2-х тижнів до 3-х місяців.

ТЕЛЯТНИК – приміщення для утримання телят залежно від способу вирощування від 10-20 днів до 4-6 місяців.

ТЕМПЕРАТУРА ІНКУБАЦІЇ – становить 37,5 °С, а при переведенні на вивід – 37,3-37,4 °С.

ТЕМПЕРАТУРА ТІЛА – інтегральний показник теплового балансу організму, який відображає співвідношення його теплообміну з навколишнім середовищем і є основним показником стану здоров'я. Нормальна температура тіла в різних видів тварин є такою, у градусах С: великої рогатої

худоби – 38,0-39,5, свиней – 38,0-40,0, овець і кіз – 38,0-40,0, птиці – 40,5-43,0, лисиць – 38,3-39,6, норок – 39,5-40,0, собак – 37,5-39,0, кролів – 38,5-39.

ТЕПЛИЦЯ – заскле опалюване приміщення для вирощування в закритому ґрунті ранніх рослин, а також розсади.

ТЕПЛОВИЙ РЕЖИМ ҐРУНТУ – надходження, поширення й віддача тепла ґрунтом.

ТЕПЛОВІДДАЧА – утворення теплоти в організмі тварин унаслідок їхньої життєдіяльності.

ТЕПЛОЛЮБНІСТЬ – вимоги польових культур щодо тепла в період проростання й появи сходів. Теплолюбні культури – сорго, квасоля, рицина, бавовник, рис, арахіс.

ТЕПЛОПРОВІДНІСТЬ – здатність ґрунту передавати тепло від тепліших шарів до холодніших.

ТЕРМІЧНІ ЗНЕЗАРАЖЕННЯ – оброблене насіння високими температурами, які згубно діють на збудників хвороб, не пошкоджуючи зародок насіння.

ТЕРМОМЕТР – прилад для вимірювання температури тіла у тварин.

ТЕРМОРЕГУЛЯЦІЯ – фізіологічна функція організму, яка забезпечує підтримання оптимальної температури, характерної для певного виду тварин, у глибоких тканинах їх тіла за умов зміни температури навколишнього середовища.

ТЕРМОСТАТ – прилад для підтримання постійної температури.

ТЕРСЬКА ПОРОДА – верхова порода, виведена на Терському кінному заводі. Тварини міцної конституції, сірої, рідше рудої масті; жвавність для жеребців у 2-річному віці на 1600 м становить 1 хв. 48 сек.

ТЕХНІКА БЕЗПЕКИ – система організаційних і технічних заходів, спрямованих на забезпечення нормальних, нешкідливих умов праці.

ТЕХНОЛОГІЯ – взаємопов'язаний і послідовний комплекс заходів, які забезпечують безперервний процес виробництва продукції тваринництва.

ТЕХНОЛОГІЯ ВИРОБНИЦТВА СВИНИНИ – науково обґрунтована система організаційних, економічних, зооінженерних засобів розведення, годівлі та утримання свиней, будівництва приміщень, комплексної механізації й автоматизації виробництва.

ТИП – одна з таксономічних категорій у систематиці тварин; є структурною одиницею породи.

ТИП ГОДІВЛІ – визначається структурою раціону, набором окремих видів кормів і залежить від напрямку та рівня продуктивності тварин.

ТИПИ ҐРУНТІВ – дерново-підзолисті, сірі опідзолені, чорноземи,

каштанові, бурі, сіроземи, червоноземи, жовтоземи, болотні.

ТИПИ СІВОЗМІНИ – визначаються основною продукцією рослинництва, що вирощуються в сівозміні. Розрізняють три типи сівозмін: польові, кормові і спеціальні.

ТИРЛО – місце відпочинку овець під час пасовищного утримання.

ТИЧИНКА – чоловічий орган розмноження квіткових рослин, у яких утворюється пилок.

ТІЛЬНІСТЬ – фізіологічний стан самок великої рогатої худоби з моменту запліднення до народження теляти.

ТКАНИНА – система клітин, які подібні за походженням, будовою і функцією в організмі, а також міжклітинних речовин і структур – продуктів їхньої життєдіяльності

ТКАНИННЕ ДИХАННЯ – фізіологічний процес, в основі якого лежить аеробне окиснення органічних поживних речовин.

ТОВАРНА ПРОДУКЦІЯ – частина валової продукції галузі, що підлягає реалізації.

ТОВАРНЕ СТАДО – стадо свиней, яких розводять і вирощують з метою виробництва м'яса.

ТОВЩИНА ВОВНИ – визначається за діаметром поперечного перерізу вовнинки, вимірюється в мікронах (мк).

ТОКСИНИ – отруйні білкові речовини, що їх утворюють хвороботворні мікроорганізми, а також деякі тварини (змії, скорпіони).

ТОНКА ВОВНА – складається з пуху, характеризується однорідністю і вирівняністю волокон за довжиною й тониною, рівномірною звитістю по всій довжині волокон, має багато жиропоту; тониною не нижча 23-25 мк.

ТОНКОРУННІ ВІВЦІ – вівці які мають густу однорідну вовну, що складається з пуху. На 1 см знаходиться 4-11 тис. вовнинок тониною не нижче 60-ї якості. Вовна цих овець є найкращою сировиною для виготовлення найбільш цінних шерстяних виробів. Найкращі породи: асканійська тонкорунна, ставропольська, прекос та ін.

ТОПЛЕНЕ МОЛОКО – продукт, який виготовляють із коров'ячого молока й нормалізують вершками.

ТРАВ'ЯНЕ БОРОШНО – білковий та вітамінний грубий корм для тварин, який виготовляють із люцерни, конюшини, еспарцету, вики, тимофіївки та інших культур.

ТРАВА – одно-, дво- або багаторічна рослина з трав'янистими надземними стеблами. У більшості рослин помірного клімату стебла існують лише один вегетаційний період, в окремих зберігаються протягом кількох

років.

ТРАВЛЕННЯ – фізіологічний процес механічного, хімічного та біологічного оброблення кормів в організмі тварин, який забезпечує перетворення складних хімічних речовин на прості, що легко засвоюються організмом.

ТРАВОСТІЙ – трав'яний покрив природних або сіяних луків, сінокосів, пасовищ.

ТРАКЕНЕНСЬКА ПОРОДА – верхово-запряжна порода, виведена в Східній Пруссії в XVIII ст. Тварини доброго норову, енергійного темпераменту, гнідої, вороної, рудої, іноді сірої масті; жвавистість на 1000 м становить 1 хв. 03 сек.

ТРАНСПЛАНТАЦІЯ – запліднення яйцеклітин, пересаджування тканин, органів або ембріонів від однієї тварини іншій.

ТРАНСПОРТУВАННЯ – перевезення свиней на м'ясопереробні підприємства, а племінних – в інші господарства.

ТРЕНІНГ – систематичні цілеспрямовані вправи коней з метою вироблення в них певних якостей.

ТРЕНУВАННЯ – систематичні вправи коней з метою підготовки їхнього організму до максимального прояву сили, жвавості та витривалості.

ТРИВАЛІСТЬ ІНКУБАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ – у курей 21 доба, індиків 26-28, качок – 25-26, гусей 28-31 доба.

ТРИПСИН – травний фермент, що міститься в соці підшлункової залози тварин в неактивній формі у вигляді трипсиногену.

ТРИТІКАЛЕ – міжродові гібриди пшениці з житом.

ТУЛУБ – частина тіла тварини без голови, шиї, кінцівок і хвоста.

ТУША – виробничо-господарська й товарна назва тіла забійних тварин без шкіри, голови, ніг, хвоста, внутрішніх органів і внутрішнього жиру.

У

УГРУПУВАННЯ – сукупність видів тварин (стада, зграї та ін.), об'єднаних між собою певними взаємовідносинами, певною територією проживання.

УДОБРЕННЯ КУЛЬТУР – способи застосування добрив. Розрізняють такі способи удобрень: основний, передпосівний, припосівний та підживлення.

УЕЛЬСЬКА ПОРОДА – порода беконного напрямку продуктивності, одна із старих порід Англії. Тварини білої масті, міцної конституції, завезені в Україну в 1964 р., середня жива маса маток 200-250 кг, кнурів – 300 кг,

багатоплідність – 10-11 поросят в опоросі, молочність – 50-60 кг, живої маси 100 кг молодняк досягає у 190 днів.

УКРАЇНСЬКА ВЕРХОВА ПОРОДА – верхово-запряжна порода, виведена на кінних заводах України. Тварини гнідої, рудої, вороної масті, жвавого темпераменту; жвавість на 1800 м становить 2 хв. 4 сек.

УКРАЇНСЬКА ГІРСЬКОКАРПАТСЬКА ПОРОДА – грубововнова порода овець, виведена вченими західного регіону України в 1993 р. Жива маса баранів 55-60 кг, маток – 36-40 кг, настриг чистої вовни з баранів 2,4-2,9кг, з маток 1,5-1,6 кг, вихід чистої вовни – 60-75%, довжина вовни – 18-19 см, плодючість – на 100 маток 105-110 ягнят.

УКРАЇНСЬКА М'ЯСНА ПОРОДА СВИНЕЙ – порода м'ясного напрямку продуктивності, виведена вченими Інституту свинарства, Інституту тваринництва степових районів «Асканія-Нова» у 1993 р. Тварини білої масті, мають міцну конституцію, жива маса маток – 242 кг, кнурів – 321 кг, багатоплідність – 10,8 поросят в опоросі, молочність – 55 кг, живої маси 100 кг молодняк досягає за 179 днів при середньодобовому прирості 827 г.

УКРАЇНСЬКА М'ЯСНА ПОРОДА КОРІВ – спеціалізованого м'ясного напрямку продуктивності, виведена шляхом складного відтворного схрещування, затверджена в 1993 р. Тварини світлої масті, міцного щільного типу конституції, жива маса корів – 600-700 кг, бугаїв – 1000-1270 кг.

УКРАЇНСЬКА СТЕПОВА БІЛА ПОРОДА – порода комбінованого напрямку продуктивності, виведена вченим М. Ф. Івановим в «Асканії-Нова» в 1934 р. Тварини білої масті, мають міцну конституцію, жива маса маток – 220-250кг, кнурів – 300-350 кг, багатоплідність – 11-12 поросят в опоросі, молочність – 55 кг, живої маси 100 кг молодняк досягає за 200-210 днів.

УКРАЇНСЬКА СТЕПОВА РЯБА ПОРОДА – порода м'ясо-сального напрямку продуктивності, виведена під керівництвом Л. К. Гребеня в «Асканії-Нова» в 1961 р. Тварини рябої, темно-рябої масті, мають міцну конституцію, жива маса маток – 230-240 кг кнурів – 320-350 кг, багатоплідність – 10-11 поросят в опоросі, молочність – 45-50 кг, живої маси 100 кг молодняк досягає за 210 днів.

УЛЬТРАФІОЛЕТОВЕ ОПРОМІНЮВАННЯ ТВАРИН – господарський і лікувально-профілактичний захід, який застосовують для профілактики різних захворювань та підвищення продуктивності тварин.

УМОВНІ РЕФЛЕКСИ – рефлекси, що набуваються і змінюються протягом усього життя тварин.

УПРЯЖ (ЗБРУЯ) – пристосування для управління тваринами (кіньми, волами, оленями, собаками та ін.) і використання їх сили у роботі.

УРОЖАЙНІСТЬ – кількість корисної продукції, яку одержують із певної площі.

УСПАДКУВАННЯ – процес передавання від батьків потомству спадково зумовлених ознак.

УТИЛІЗАЦІЯ – використання конфіскатів і відходів, які одержані при виготовленні харчових і технічних продуктів, для виробництва технічних жирів і сухих кормів.

УТРИМАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТВАРИН – система організаційно-господарських заходів, спрямованих на забезпечення комфортних умов життя тварин та підвищення їхньої продуктивності при мінімальних витратах праці й коштів.

УЩІЛЬНЕННЯ ҐРУНТУ – процес, протилежний розпушуванню. Ущільнення збільшує капілярну пористість ґрунту, що посилює доступ вологи до його поверхні та підвищує теплопровідність.

ФАГОЦИТИ – спеціалізовані захисні клітини сполучної тканини тварин, здатні до фагоцитозу.

ФАГОЦИТОЗ – захоплення й поглинання спеціалізованими клітинами організму тварин чужорідних живих об'єктів та твердих часток.

ФАЗА ВЕГЕТАЦІЇ (РОСТУ) ПЛОДОВИХ РОСЛИН – час від набубнявіння бруньок навесні до опадання листків восени.

ФАЗА ВІДНОСНОГО СПОКОЮ – у плодів рослин в умовах України настає восени і триває до початку набубнявіння бруньок навесні.

ФАЗИ РОСТУ І РОЗВИТКУ ХЛІБНИХ ЗЛАКІВ – пов'язані з морфологічними змінами в будові рослин і утворенням нових органів. Виділяють такі фази: проростання, сходи, кушення, вихід у трубку, колосіння, цвітіння, формування, наливання та досягання зерна.

ФАКТОРИ (лат. factor – виробляючий) ҐРУНТОУТВОРЕННЯ – зумовлюють процес розвитку ґрунту і його основної ознаки – родючості. В. В. Докучаєв виділяв такі фази ґрунтоутворення: материнська порода, клімат, вік, рельєф ґрунту, біологічна природа, а також господарська діяльність людини.

ФАКТОРИ ЖИТТЯ РОСЛИН – умови, які необхідні для нормальної життєдіяльності рослин і підвищення врожаю: світло, тепло, повітря, вода й поживні речовини.

ФАРМАКОЛОГІЯ – наука, що вивчає вплив лікарських препаратів на організм тварин.

ФАСЦІОЛЬОЗ – гельмінтозна хвороба тварин, що її спричиняє трематода фасціола.

ФАСЦІЯ – сполучнотканинна оболонка, яка покриває внутрішні органи й м'язи тварин.

ФЕНОТИП – сукупність усіх ознак і властивостей тварин, яка формується у процесі взаємодії її генетичної структури із зовнішнім середовищем.

ФЕРМА ТВАРИННИЦЬКА – підрозділ сільськогосподарського виробництва, який займається вирощуванням молодняка й виробництвом товарної продукції тваринництва.

ФЕРМЕНТАЦІЯ М'ЯСА – технологічний процес оброблення м'яса за допомогою ферментних препаратів для прискорення його визрівання.

ФЕРМЕНТИ (ЕНЗИМИ) – специфічні білки, які присутні в усіх живих клітинах організму й відіграють роль біологічних каталізаторів.

ФЕРМЕНТНІ ПРЕПАРАТИ – речовини білкової природи, яким властива ферментна активність (пепсин, шлунковий сік, панкреатин, тромбін, фібринолізин та ін.).

ФЕРТИЛЬНІСТЬ – здатність зрілого організму давати потомство.

ФІЗИЧНА ГЛИНА – частинки ґрунту, діаметр яких менший за 0,01 мм (пил, мул, колоїди).

ФІЗИЧНА СПІЛІСТЬ ҐРУНТУ – стан, при якому ґрунт найкраще обробляється, добре кришиться, розпушується, розпадається на структурні агрегати, не прилипає до знарядь, не розколюється на брили.

ФІЗИЧНЕ ВИВІТРЮВАННЯ – механічне подрібнення гірських порід і мінералів без зміни їхнього хімічного складу.

ФІЗИЧНИЙ ПІСОК – частинки ґрунту, діаметр яких більший за 0,01 мм (пісок крупний, середній, мілкий).

ФІЗІОЛОГІЧНА СТАТЕВА ЗРІЛІСТЬ – здатність тварин виявляти статеві інстинкти й утворювати життєздатні статеві клітини – гамети.

ФІЗІОЛОГІЯ ТВАРИН – наука, яка вивчає процеси життєдіяльності тварин, їхніх окремих систем, органів, тканин і клітин.

ФІКСАЦІЯ – закріплення тварин у необхідному положенні.

ФІЛІАЛ (ФІЛІЯ) – відділення або частина підприємства чи установи.

ФОРМЕНІ ЕЛЕМЕНТИ КРОВІ – клітини крові (еритроцити, лейкоцити і тромбоцити).

ФОРМУВАННЯ ЗЕРНА – фаза, яка триває 10-14 днів. У цей період зернівка досягає нормальної довжини.

ФОСФАТИ КОРМОВІ – мінеральні речовини, що їх згодуюють

тваринам разом з кормами, коли в них не вистачає фосфору й кальцію.

ФОСФАТИДИ – органічні речовини з групи складних ліпідів, які відіграють важливу роль у кровотворенні як транспортна форма жирів в організмі тварин.

ФОТОПЕРІОДИЗМ – зміни життєвих функцій організму тварин відповідно до чергування світлих і темних періодів доби.

ФОТОСИНТЕЗ (гр. φως – світло + гр. σύνθεσις – з'єднання, сполучення) – окисно-відновна реакція синтезу органічних речовин із неорганічних за допомогою світлової енергії, яка поглинається хлорофілом.

ФРЕЗЕРУВАННЯ – розпушування, подрібнення ґрунтів, які погано кришаться (торфові та з міцною дерниною).

ФУЛЬВОКИСЛОТИ – високомолекулярні азотовмісні органічні кислоти жовтого або червонуватого кольору (кренова та апокренова). Фульвокислоти є важливими складниками гумусу.

ФУРАЖ – концентровані (зерно злакових і бобових культур) і грубі (сіно, солома) корми для сільськогосподарських тварин.

X

ХАРЧОВІ ВІДХОДИ – відходи громадського й індивідуального харчування, а також підприємств харчової промисловості (картопляне лушпиння, м'ясо, риба, овочі).

ХВОЙНЕ БОРОШНО – висушена, розмелена хвоя або соснові і ялинові гілки, багаті на вітаміни та мінеральні речовини; використовується в годівлі тварин.

ХВОРОБИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР – проявляються у вигляді різних ознак (симптомів): в'янення, загнивання, відмирання окремих органів або всієї рослини, поява плям, карликовості або, навпаки, надмірного розростання тканин тощо. Неінфекційні хвороби виникають унаслідок несприятливих умов вирощування, а інфекційні спричиняються певними збудниками – грибами, бактеріями, вірусами: 1 – ріжки злаків, бура іржа, лінійна іржа, жовта іржа, тверда сажка, летюча сажка, карликова сажка, пухирчаста сажка кукурудзи, борошниста роса, гельмінтоспоріди і т. д.; 2 – кореневий рак плодових, картоплі, цукрових буряків, в'янення картоплі, капусти, бактеріози тощо; 3 – різні типи вірусної мозаїки.

ХВОРОБИ ТВАРИН – порушення нормальних життєвих функцій у тварин, що спричиняє до фізіологічної й морфологічної зміни в їхніх органах і тканинах.

ХІМІЧНЕ ВИВІТРЮВАННЯ – процес хімічної зміни й руйнування гірських порід та мінералів з утворенням нових сполук мінерального походження.

ХІМІЧНЕ КОНСЕРВУВАННЯ КОРМІВ – оброблення кормів хімічними речовинами з метою зменшення втрат поживних речовин при заготівлі і тривалому їх зберіганні.

ХІМІЧНІ МЕЛІОРАЦІЇ – поліпшення родючості шляхом вапнування кислих і гіпсування засолених ґрунтів.

ХІМОЗИН (СИЧУЖНИЙ ФЕРМЕНТ) – фермент шлункового соку телят, перетворює розчинний казеїноген у нерозчинний казеїн, який довше затримується у шлунку й піддається тривалій дії пепсину.

ХОЛЕСТЕРИН – тетрациклічний ненасичений спирт із класу стероїдів; міститься у всіх органах; бере участь у метаболізмі організму й утворенні жовчних кислот, спиртів та вітаміну Д.

ХОЛІН – біологічно активна сполука, що впливає на процеси обміну речовин у тканинах тварин.

ХОЛМОГОРСЬКА ПОРОДА ГУСЕЙ – створена шляхом схрещування місцевих гусей з китайськими гусьми. Маса самців – 8-10 кг, самок 6-7 кг, несучість – до 40 яець. Молодняк відзначається високою м'ясною скоростиглістю.

ХОЛОДОСТІЙКІСТЬ – здатність рослин переносити низьку температуру.

ХОМУТ – елемент упряжі, який виготовляється за номерами від 0 до 9 з відповідною довжиною від 43 до 66 см і шириною від 21 до 32,5 см залежно від величини коня.

ХРОМОПРОТЕЇДИ – складні забарвлені білки з небілковими пігментами.

ХРОМОСОМА – органоїди, ядра клітин, які є носіями генів і визначають спадкові властивості клітин та організмів.

ХРОМОСОМНИЙ НАБІР – число хромосом, властиве статевим клітинам особини, породи, виду тварин.

ХРЯЩ – спеціалізована сполучна тканина, яка виконує опорну функцію, входить до складу скелета, а також деяких внутрішніх органів (трахеї, бронхів) тварин.

ХУТРОВА СИРОВИНА – законсервовані невичинені шкурки хутрових звірів, свійських і сільськогосподарських тварин, які придатні для перероблення на хутро (соболя, куниця, горностая, лисиці, норки, песця, бобра, видри, ондатри, нутрії, лошат, кіз, овець, кролів, телят та ін.).

ХУТРОВІ ОВЧИНИ – овечі шкури з тонкорунних, напівтонкорунних та тонкорунно-грубововнових овець, які використовуються для виготовлення різних видів хутрового товару.

Ц

ЦЕЛЮЛОЗА – складник клітковини, основний опорний полісахарид клітинних стінок рослин, найпоширеніший природний полімер.

ЦЕНТРАЛЬНА НЕРВОВА СИСТЕМА – основний відділ (спинний і головний мозок), за допомогою якого здійснюються складні високодиференційні процеси (рефлекси).

ЦЕНТРИ ПОХОДЖЕННЯ КУЛЬТУРНИХ РОСЛИН – райони земної кулі, де виникли й були окультурнені певні види і підвиди корисних для людини рослин і зосереджена їхня найбільша генетична різноманітність. М.І. Вавілов, який розробив учення про центри походження культурних рослин, виділив вісім основних центрів: Китайський, Індостанський, Передньоазіатський, Середньоазіатський, Абіссінський, Центральньоамериканський, Південноамериканський.

ЦЕНТРИФУГА – прилад для визначення (з використанням бутирометра) вмісту жиру в молоці, сметані та збираному молоці.

ЦЕСАРКА ЗВИЧАЙНА – свійська птиця ряду куроподібних; походить від дикої, яка водиться в Африці. Маса самців – 2-2,5 кг, самок – 1,5-2,2 кг, несучість – 70-100 яєць на рік, виводимість – 65-75%, молодняк у 1,5-місячному віці важить 1,5 кг і більше.

ЦИБУЛИНА – видозмінений підземний пагін, що складається з денця – укороченого стебла, на якому містяться вегетативні та генеративні бруньки. Бруньки бувають відкритими й закритими, які не наділені цією властивістю. У листках відкладаються запаси води й поживних речовин.

ЦИГАЙСЬКА ПОРОДА – давня порода напівтонкорунних овець вовново-м'ясо-молочного напрямку, завезена з країн Балканського півострова. Жива маса баранів – 80-90 кг, маток – 45-50 кг, настриг вовни з баранів – 6-7,5 кг, з маток – 4 кг, вихід чистого волокна – 50-58%, довжина вовни – 8-10 см, тонина 46-56-ї якості. Воша має виняткову пружність і міцність і використовується для виробництва технічних сукон.

ЦИКЛ НЕСУЧОСТІ – період часу, протягом якого птиця несе яйця без перерви.

ЦИНГА – хвороба тварин, яка виникає внаслідок нестачі в організмі вітаміну С (аскорбінової кислоти).

ЦИРОЗ ПЕЧІНКИ – захворювання, при якому відбувається дифузне

розростання сполучної тканини печінки тварин.

ЦИСТЕЇН – замінна сірковмісна амінокислота, яка входить до складу всіх природних білків і займає центральне місце в обміні сірковмісних сполук.

ЦИСТЕРНА МОЛОЧНА – ємкість для зберігання й перевезення молока.

ЦИСТИН – дисульфат цистеїну, замінна амінокислота, яка входить до складу всіх білків.

ЦИСТИТ – запалення сечового міхура у тварин.

ЦИТОЛОГІЯ – наука, яка вивчає будову і функції тканинних клітин.

ЦИТОПЛАЗМА – уміст живої клітини, за винятком ядра.

Ч

ЧЕКИ – окремі обгороджені валками ділянки площею до 5 га і більше. Воду в чеки напускають із зрошувача і протягом певного часу підтримують її рівень. Застосовують при вирощуванні рису, промиванні засолених ґрунтів, а іноді й під час вологозарядкових поливів.

ЧЕРВОНА СТЕПОВА ПОРОДА – порода молочного напряму продуктивності, виведена в степовій зоні України у ХІХ ст. Тварини червоної з відтінками від світло- до вишнево- або темно-червоної масті, міцної щільної та ніжної щільної конституції, жива маса корів – 450-550 кг, бугаїв – 800-1000 кг, середньорічний надій молока на корову – 3500-4000 кг жирністю 3,7-3,8%.

ЧЕРЕЗЗЕРНИЦЯ – неповне зав'язування насіння в колосках злакових рослин (озимого жита, кукурудзи, сорго).

ЧИСТА ВОВНА – маса абсолютно чистої вовни без рослинного сміття плюс стандартна надбавка 2,27% (залишковий жир, запиленість, зола).

ЧИСТА ЕНЕРГІЯ КОРМІВ – енергія поживних речовин кормів, яка визначається за різницею між валовою енергією кормів та енергією екскрементів (калу, сечі, метану та теплоприросту) і використовується для підтримання життя і продуктивності тварин.

ЧИСТА ЛІНІЯ – лінія, тварини якої мають однаковий генотип (гомозиготні).

ЧИСТОКРОВНА ВЕРХОВА ПОРОДА – верхова порода, виведена в Англії у ХVІІІ ст. Тварини сухої будови тіла, енергійних рухів, великого зросту, гнідої, рудої, рідко вороної й сірої масті, високої працездатності; жвавність на 1000 м становить 58 сек.

ЧИСТОПОРОДНЕ РОЗВЕДЕННЯ – метод розведення тварин, мета

якого полягає у збереженні ознак і цінних властивостей відповідної породи.

ЧИСТОПОРОДНІСТЬ – належність тварин до будь-якої породи.

ЧИСТОТА НАСІННЯ – відсоток у зерні повноцінного насіння даної культури – важливий показник якості насіннєвого матеріалу.

ЧОРНО-РЯБА ПОРОДА – порода молочного напряму продуктивності, займає найбільшу питому вагу серед усіх порід, що розводяться в Україні. Тварини чорно-рябої масті, належать переважно до ніжного щільного типу конституції, жива маса корів – 470-550 кг, бугаїв – 900-950 кг, середньорічний надій молока на корову – 3700-4500 кг, на племзаводах – 5000-5500 кг жирністю 3,5-3,7%.

ЧУМА СВИНЕЙ – вірусна хвороба, яка супроводжується загибеллю від 30 до 60% свиней.

ЧУТЛИВІСТЬ – здатність організму тварин реагувати на дію зовнішніх і внутрішніх подразників.

Ш

ШПНДЕЛЬБУШ – веретеноподібний кущ у зерняткових здебільшого на карликових і напівкарликових підщепах.

ШАРОЛЕ – порода м'ясного напряму продуктивності, виведена у Франції, в окрузі Шароле. Тварини кремової (полова) масті різних відтінків, майже до білої, міцного та рихло-міцного типу конституції, жива маса корів – 750-800 кг, бугаїв – 1200-1250 кг, забійний вихід 60-70%.

ШВИДКІСТЬ ОПЕРЕННЯ – інтенсивність росту й розвитку оперення в молодняка птиці в перші місяці постембріонального періоду. Генетично зумовлена швидкість оперення використовується для створення аутосексних (мічених за статтю) порід і кросів птиці.

ШВІЦЬКА ПОРОДА – порода молочно-м'ясного напряму продуктивності, виведена у Швейцарії, у кантоні Швіц у другій половині XIX ст. Тварини бурої мишастої та сірої масті, міцної щільної конституції, жива маса корів – 550-600 кг, бугаїв – 900-1000 кг, середньорічний надій молока на корову – 4000-4500 кг жирністю 3,7-3,8%.

ШИНКА – передні й задні окости свинячих туш, спеціально посолені й термічно оброблені (запечені, варені, копчені, копчено-варені).

ШИРАЗІ – сірий каракульський смушок; каракульська вівця, яка у віці ягняти мала сіре забарвлення.

ШКІДНИКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР – різні представники тваринного світу, зокрема комахи, кліщі, гризуни.

ШКІРА – зовнішній покрив тіла тварин, який захищає тканини

організму від дії різноманітних факторів зовнішнього середовища, бере участь у терморегуляції, обміні речовин і виконує функцію органу чуття.

ШКУРИ ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ – зняті й невичинені шкури великої рогатої худоби. Поділяються на дві категорії: великі і малі. До великих належать: напівшкірник, бичок, яловиця, бичина й бугай, а до малих – склизок, опойок і виросток.

ШЛЕЙФУВАННЯ – вирівнювання й легке розпушування поверхні ґрунту за допомогою шлейфа для зменшення випаровування вологи.

ШЛУНКОВИЙ СІК – рідина, що виділяється залозами слизової оболонки шлунка й бере участь у перетравлюванні кормів.

ШЛУНОК – один з найважливіших органів травлення тварин.

ШОК – різке пригнічення всіх життєвих функцій організму внаслідок сильного збудження нервових центрів.

ШПИК – підшкірне сало свиней, яке містить 60-70% жиру залежно від місця відкладання; розрізняють хребтовий, боковий і окісний.

ШПОРЦІ – плодові гілочки до 10 см завдовжки з квітковими бічними й ростовою верхівкою брунькою або колючкою.

ШРІТ – побічний продукт у вигляді знежиреної крупки, яка одержується на маслоекстракційних заводах при видаленні з олійного насіння жиру.

ШТАНГЕНЦИРКУЛЬ – прилад для вимірювання тварин.

ШТАПЕЛЬ – елемент руна, пучок зв'язаних між собою волокон вовни.

ШТУЧНЕ ОСІМЕНІННЯ ТВАРИН – комплекс заходів, що забезпечують запліднення самок без парування з плідниками.

ШУБНА ОВЧИНА – шкури грубововнових овець з неоднорідною вовною. Довжина вовни не менше 2,5 см.

ШУБНА ПОРОДА ОВЕЦЬ – вівці шубного напряму продуктивності, шкури яких ідуть на пошиття полушубків, кожухів та інших шубних виробів (романівська порода овець).

Щ

ЩЕПЛЕННЯ (ТРАНСПЛАНТАЦІЯ) (лат. transplantatio – пересаджую) – зрощення частини однієї рослини (підщепи) з частиною іншої (прищепою).

ЩЕТИНА – волосяний покрив свиней, який використовують для виготовлення щіток, пензлів, матраців та ін.

ЩИТОВИДНА ЗАЛОЗА – залоза внутрішньої секреції тварин, у якій

утворюються гормони, що беруть участь у регуляції обміну речовин та серцевої діяльності, а при їх нестачі сприяє захворюванню на зоб.

ЩИТОК. 1. Один із типів суцвіття у рослин (груші, калини, горобини), у якому нижчі квітконіжки довші, ніж верхні, унаслідок чого всі квітки розташовуються майже в одній площі. 2. Один з основних органів живлення в зародку злакових культур.

ЩІЛЬНІСТЬ ПОСАДКИ – кількість птиці, розміщеної на 1 м² підлоги або клітки.

ЩІЛЬНІСТЬ УТРИМАННЯ – кількість свиней на одиницю площі.

Я

ЯГНЯ – приплід вівці від народження до відлучення в 4-5-місячному віці.

ЯГНЯТИНА – м'ясо, що одержують при забої молодняка овець до 1 року.

ЯДРО – складова частина клітин організму тварин, яка забезпечує найважливіші її метаболічні й генетичні функції.

ЯЄЧНА МАСА – загальна маса яєць, знесених за біологічний цикл несучості або певний період. Для її визначення середня маса яєць за місяць помножується на відповідну несучість.

ЯЄЧНИЙ ПОРОШОК – концентрований харчовий продукт, виготовлений з курячих яєць шляхом висушування білка й жовтка разом.

ЯЄЧНИКИ – жіночі статеві залози, у яких утворюються й дозрівають статеві клітини – яйця.

ЯЄЧНІ ПОРОДИ – породи птиці, що використовуються в чистопородному розведенні або в гібридизації для виробництва яєць.

ЯЙЦЕ – високоспеціалізована жіноча статеві клітина, яка містить усі необхідні поживні речовини для розвитку зародка.

ЯЙЦЕКЛАДКА – фізіологічний процес знесення яєць самкою птиці.

ЯЙЦЕКЛІТИНА – жіноча статеві клітина після запліднення.

ЯЙЦЕПРОВІД – парний жіночий орган тварин, який служить для виведення зрілих яєць (яйцеклітин), що утворюються в яєчниках.

ЯЙЦЕСОРТУВАЛЬНА МАШИНА – машина для сортування на категорії товарних та інкубаційних курячих яєць за масою з одночасним овоскопіюванням і маркуванням.

ЯЙЦЯ ДІЄТИЧНІ – курячі яйця, що надходять до споживача не пізніше 7 діб після знесення.

ЯЙЦЯ ІНКУБАЦІЙНІ – пташині яйця, призначені для виведення

молодняка сільськогосподарської птиці.

ЯЙЦЯ ХАРЧОВІ – свіжі яйця, переважно курей.

ЯКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА – сукупність і співвідношення властивостей, що зумовлюють здатність продукції задовольняти певні потреби людей у продуктах харчування й вимоги промисловості в сировині.

ЯЛОВИЧИНА – м'ясо великої рогатої худоби, з якого виробляють ковбасні вироби, м'ясні консерви, вихід м'язової тканини 51-57% маси туші.

ЯРИНА (ЯРОВИНА) – сходи або посіви ярих культур.

ЯРІ ХЛІБНІ ЗЛАКИ – поділяють на хлібні злаки I групи (яра пшениця, яре жито, ярий ячмінь і овес) та II групи (кукурудза, просо, рис, сорго).

ЯРКА – самка вівці у віці від відлучення до 1-го парування.

ЯРОВИЗАЦІЯ. 1. Перша стадія розвитку рослин, у якій відбувається кильчення насіння, сходів при низьких температурах (для озимих – від 0 до 10°C протягом 25-40 днів, для ярих – від 5 до 20°C протягом 5-15 днів). 2. Передпосівна обробка насіння з метою прискорення розвитку рослин і підвищення їхньої врожайності.

ЯЩУР – вірусне захворювання сільськогосподарських тварин великої рогатої худоби, свиней, кіз.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ

А

- Aida 43
Абердин-ангуська порода 67
Аборигенна худоба 67
Абсолютний приріст 67
Абсолютний середньодобовий приріст 67
Авітаміноз 67
Австралійський меринос 67
Авторитет учителя 6
Авторська школа 6
Автотрофність 67
Агресивність дітей 6
Агро... 67
Агробіологія 67
Агрогрунтознавство 68
Агроіндустрія 68
Агромінімум 68
Агроном 68
Агрономія 68
Агротехніка 68
Агрохімія 68
Агроценоз 68
Адаптація 68
Аерація ґрунту 68
Аеропоніка 69
Аеротропізм 69
Азбука 6
Азотобактерин 69
Азотобактерії 69
Азотфіксація 69
Айрширська порода овець 69
Академік 7
Академічний рік 7
Академічні свободи 7
Академія 7
Академія педагогічних наук (АПН) України 7
Акліматизатор 69
Акредитація вищих навчальних закладів 8
Акселерація, акцелерація 9
Акумуляція 69
Акцент 43
Алантоїс 69
Алтайська порода 69
Алчевська христіна данилівна 9
Альма-матер 9
Алювій, алювійні відклади 69
Алюри 69
Амфідиплоїд 69
Аналіз і синтез 9
Аналіз уроку 9
Андрогогіка 9
Анкетування 10
Ансамбль 43
Антропоморфний орнамент 43
Апаратна вовна 70
Аплікація 43
Аптерії 70
Арабі 70
Арабська порода 70
Ареал 70
Арзамаська порода гусей 70
Арістотель 10
Асиміляція 70

Асканійська порода 70
Асортимент 43
Аспірант 10
Аспірантура 10
Атестація 11
Ахалтекінська порода 70
Ацидофільне молоко 70

Б

Бавовняна тканина 44
Багаторічні рослини 70
Багет 44
Базисний вихід вовни 70
Базова вовна 71
Базова освіта 11
Базові загальноосвітні предмети 36
Баклаг (баклага, боклага, боклаг) 44
Баклага, баклажка 44
Бал 36
Бальна оцінка 71
Банківська курка 71
Бантенг 71
Баня 44
Баран 44
Баран-плідник 71
Баранчик 71
Барило 44
Батист 43
Батьківське стадо птиці 71
Безазотові екстрактивні речовини 71
Безплатність навчання 11
Безстатеве природне розмноження рослин 71
Безстатеве розмноження рослин 71
Безстатеве штучне розмноження рослин 71
Безчисна мережка 44

Безчисна мережка 44
Бекон 71
Беконна відгодівля 72
Бентоніти 72
Бесіда 36
Бесіда в дидактиці 11
Біб 72
Бібліографія 11
Бізон 72
Біла гладь 44
Білковий обмін 72
Білкові корми 72
Білково-вітамінно-мінеральна добавка 72
Білоголова українська порода корів 72
Білок 72
Біогенні стимулятори 72
Біографічний метод 11
Біологічна азотфіксація 73
Біологічна спільність ґрунту 73
Біологічне вивітрювання ґрунту 73
Біологічний урожай 73
Біологічний цикл несучості 73
Біопрепарати 73
Біосинтез 73
Біофабрика 73
Бісер 43
Бісер рублений (бісерна рубка) 44
Бісерні прикраси 43
Бісероплетіння 44
Бластодерма 73
Бластодиск 73
Близнюки 753
Близнята (двійнята, дзвінята) 46
Блин, блинець, паляниця 45
Блиск вовни 73
Блюдо 45

Бобоподібний завиток 74
Богара 74
Боднар 45
Болонський університет 11
Бонітер 74
Бонітет ґрунту 74
Бонітувальний клас 74
Бонітувальний ключ 74
Бонітування 74
Бонітування ґрунтів 74
Бонітування птиці 74
Боронування 74
Бортовка 44
Бортовка 45
Ботулізм 74
Бочка 43
Бочка 45
Бракування 74
Бринза 74
Бродіння 74
Бройлер 75
Бронзова широкогруда порода індиків 75
Брунька 75
Бугай 75
Будинок працівників освіти, будинок учителя 12
Будьонівська порода 75
Буженина 75
Булава 45
Булана масть 75
Бульбочкові бактерії 75
Бур'яни 75
Бура карпатська порода 76
Бура латвійська порода 76
Бура масть 76
Бутирометр 76

В

Вагітність 76
Вади 76
Вади вовни 76
Вакцина 76
Валова енергія кормів 76
Валова продукція 77
Валькуватий завиток 77
Вапнування 77
Вгодованість 77
Вегетативна гібридизація 77
Вегетативне розмноження 77
Вегетаційний період 77
Вегетація 77
Велика біла порода свиней 77
Велика рогата худоба 77
Велика сіра порода гусей 78
Велика чорна порода свиней 78
Вентиляція 78
Веpr 78
Вербальний 12
Веретено 45
Вереха 45
Верстак (верстат) 45
Вертикальна зональність 78
Верхоплут (верхостьоб, верхоплутня, верхоплуття, верхошов) 45
Вершки 78
Ветеринарна медицина 78
Взир (взір, взор) 45
Вибійка (вибиванка, вибойка) 45
Вивід 78
Вивід пташенят 78
Вивітрювання 78
Виводки тварин 78
Вигладжувати 45
Виглеводи 78

Вид 78
Виделка 45
Викладання 12
Викладач 12
Виколка 45
Виколування (солов'їні вічка, викол) 45
Вилежування 46
Вим'я 78
Вимерзання 79
Вимірювання тварин 79
Вимокання 79
Винос 79
Випаровування 79
Випирання рослин 79
Виповнене стебло 79
Випрівання рослин 79
Вирівнюваність насіння 79
Вирівняність вовни 79
Вирізування 46
Вирізування з лиштвою 46
Виробнича екскурсія (навчальна) 12
Виробнича практика 12
Виродження сортів рослин 80
Вирощування молодняка птиці 80
Вирощування тварин 80
Виставка тварин 80
Виставочна кондиція 80
Витрати корму 80
Вихід туші 80
Вихід у трубку 80
Вихід чистої вовни 80
Виховання 12
Виховання й розвиток 13
Вишивальні шви 46
Вишиванка 46
Вишивання (гаптування) 46
Вишивка (вишивання) 46
Вишивка хрестом 46
Вишивкарство 46
Вища освіта 13
Вищипи 80
Вівсяночка 46
Вівця свійська 80
Вівчарня (кошара) 81
Вівчарство 81
Вівчарська ферма 81
Від кутюр 47
Відбілювання 47
Відгодівельна кондиція 81
Відгодівля тварин 81
Відкритий урок 13
Відлучення тварин 81
Відмінник народної освіти 13
Відпил 47
Відріддя 81
Відро 47
Відтворення 81
Відтворювальна здатність 81
Відтворювальний цикл 81
Відтворювальні якості 81
Вік тварин 81
Віл 81
Вірогідність 81
Вітаміни 81
Внутрілінійний підбір 81
Внутріпородний (зональний) тип 81
Внутрішній жир 82
Вовна 82
Вовнові волокна 82
Вовново-м'ясні вівці 82
Водний баланс рослин 82
Водний дефіцит рослин 82
Водний обмін 82

Водний режим рослин 82
Водопідіймальна здатність
грунту 82
Водопроникність ґрунту 82
Водорозчинна канва 47
Вологість вовни 82
Вологість насіння 82
Вологоємність ґрунту 83
Волого-теплова обробка (ВТО)
виробів 47
Вологоутримувальна здатність
м'яса 83
Волокно 47
Волосяна тканина 47
Волоть 83
Ворона масть 83
Воскова стиглість насіння 83
Вправи 36
Всотувальна (усотувальна),
всмоктувальна (усмоктувальна)
здатність ґрунту 83
Втиральник (втиранець,
втираник) 47
Втома 83
Вуглеводи 83
Вуглеводна поживність кормів 83
Вуглеводний обмін 83
Вуглекислий газ (оксид
карбону) 83
Вузол кушіння 83
Вуставка (уставка, вуставок) 47
Вухналі 83

Г

Газообмін 84
Галактоза 84
Галоп 84
Гаптарство 47

Гаптування (гапт) 47
Геміцелюлози 84
Гемоглобін 84
Гемоліз 84
Ген 84
Генеалогічна родина свиноматок 84
Генеалогія 84
Генезис 84
Генеративні органи 84
Генерація 84
Генетика тварин 84
Генетичний код 84
Генетичний потенціал
продуктивності 85
Генна інженерія 85
Генотип 85
Генофонд 85
Генофондне господарство 85
Генофондне стадо 85
Гербарій 85
Герефордська порода 85
Гетероауксин 85
Гетерогенний підбір
(різнорідний) 85
Гетерозигота 86
Гетерозис 86
Гичка 86
Гібрид 86
Гібридизація 86
Гібридизація у птахівництві 86
Гібридне покоління 86
Гігієна 14
Гігієна праці учнів 14
Гігроскопічна волога 86
Гігроскопічність 86
Гідність 14
Гідропоніка 86
Гіпертрофія 86

- Гіповітамінози 87
Гіподинамія 87
Гіпофіз 87
Гіпофункція 87
Гіпсування 87
Гірсько-карпатські вівці 87
Гісарські вівці 87
Гладь 48
Гладь з настилом 48
Гладь уприкріп 48
Гладьовий валик 48
Глечик, глечик молочний 48
Глибина загортання 87
Глина 48
Глина біла, побіл, опішнянська біла глина 48
Глікоген 87
Гліколіз 87
Гліцерин 87
Глобуліни 87
Глухі шви 48
Глюкоза 88
Глютеліни 88
Глютин 88
Гніда масть 88
Гніздо 88
Гобеленова голка 48
Гобеленовий шов 49
Годівля сільськогосподарських тварин 88
Годівниці 88
Голка 49
Голландська порода 88
Головний корінь 88
Голштинська порода 88
Голяк 88
Гомогенний підбір (однорідний) 88
Гончар, ганчар, горшколіп 49
Гончарство 49
Гончарувати, гончарювати, глину ліпити, робити горшки, ліпити горшки 49
Горбач 49
Горизонтальна зональність ґрунтів 89
Гормони 89
Городки 49
Горшечне горно, горшечне горно, горшковий горен 49
Гра 14
Гранулювання 89
Гребінна вовна 89
Гребінь 89
Гречка (гречечка) 49
Гривка 89
Громадянське виховання 14
Груба вовна 89
Грубі корми 89
Грубововнові вівці 89
Грубововнові породи 89
Групи крові 90
Груповий підбір 90
Гулігаз 90
Гуманітарна освіта 15
Гумінові кислоти 90
Гуміфікація 90
Гумус 90
Гумусний горизонт 91
Гурт 91
Гурткова робота 36
Гурток 36
Гусак 91
Гуска свійська 91
Густота вовни 91
Гуцулка 49
Ґрунт 89

Ґрунтова карта 89
Ґрунтова картограма 89
Ґрунтовий всотувальний комплекс 90
Ґрунтовий розчин 90
Ґрунтовий тип 90
Ґрунтово-кліматична зона 90

Д

Дводольні 91
Двodomні рослини 91
Дворічні рослини 91
Дворучки 91
Девіантна поведінка 15
Дегенерація 91
Дезінсекція 92
Дезінфекція 92
Дезінфікувальні засоби 92
Дезодорація 95
Денатурація білків 92
Дендрарій 92
Дератизація 92
Деревина 49
Деревне вугілля 92
Деревообробка 49
Деревообробник 50
Деревообробництво 50
Державний стандарт базової та загальної середньої освіти 36
Держплемкнига 92
Дерть 92
Десикант 92
Десикація 92
Дефектна вовна 95
Дефіцит 92
Дефоліант 92
Дефоліація 92
Дзбан (джбан, жбан) 50

Дзига 50
Дидактика 15
Дидактична система навчання технологій 37
Дидактичні принципи 15
Дидакал 16
Дизайн 50
Дизайнер 50
Диплом 16
Дисертант 16
Дисертація 16
Дисиміляція 92
Дискусія 16
Дистанційне навчання 16
Дитяча творчість 16
Дихання 93
Дичка 93
Діагностика 36
Діжа 50
Діжка 50
Дійна корова 94
Ділянка 93
Діяльнісний підхід 36
Добір 93
Добриво 93
Довбанка (зерновий вивід) 50
Довбанка 50
Довбарство 50
Довголіття тварин 93
Довжина вовни 95
Довжина дня 93
Довічна продуктивність корови 94
Доза 93
Дозиметрія 93
Дозрівання м'яса 93
Доктор наук 16
Доместикація 94
Дослідна справа 94

Дослідна станція 94
Дослідне господарство 94
Достигання зерна 94
Дощування 94
Дражування 94
Дренаж 94
Дріжджі кормові 94
Дріжджування кормів 94
Дріт, дрот, дротик 50
Дробарка 94
Дряпанка або шкрябанка 50
Дюрок 95

Е

Еволюція 95
Екологія 95
Екологія тварин 95
Економічна оцінка тваринництва 95
Ексклюзивний 50
Експерсії 37
Експеримент 95
Експеримент педагогічний 17
Експонат 95
Екстенсивне тваринництво 95
Екстенсивні системи землеробства 95
Екстер'єр 96
Екстерн 17
Екстернат 17
Екстракт 96
Елевер 96
Електрогорожа 96
Елементарне волокно 96
Еліта 96
Еліта-рекорд 96
Елювіальний генетичний горизонт профілю ґрунту 96

Ембріогенез 96
Ембріологія 96
Ембріон 96
Ембріональний ріст 96
Еміграція 96
Ендогенне живлення 96
Енергетична кормова одиниця 97
Енергетична поживність кормів 97
Енергетичний обмін 97
Енергія проростання насіння 97
Епідерміс 97
Ергономіка 37
Еритроцити 97
Ерозія ґрунтів 97
Ерудиція 18
Естетика 18
Естетичне виховання 18
Естонська беконна порода 97
Естрогени 97
Еталон вовни 97
Етика 18
Етиольовані рослини 97
Етнічний 50
Етностиль 50
Ефективність використання корму 97
Ефемери 97
Ефірні олії 97
Ефіроолійні рослини 97

Ж

Жамки 51
Жаростійкість 98
Жеребець 98
Жива маса тварин 98
Живець 98
Живлення мінеральне 98
Жири 98

Жири тваринні 98
Жирні кислоти 98
Жирномолочність 98
Жирнохвості вівці 98
Жирова тканина 98
Жировий обмін 98
Жиропіт вовни 98
Життєвий цикл 99
Жіночі квіти 99
Жовтоземи 99
Жовч 99
Жовчний міхур 99
Жом 99
Жуйка 99
Жуйні тварини 99

З

Забарвлення оперення 99
Забій тварин 99
Забійна маса 99
Забійні тварини 99
Заболочування ґрунту 99
Зав'язь 100
Завідувач кафедри 18
Заводський тип 100
Загальнокультурна компетентність 37
Загартування 100
Загинки 51
Загінна система випасу 100
Заказник 100
Закон сукупної дії факторів життя рослин 100
Закони землеробства та рослинництва 100
Закритий ґрунт 100
Закріпка (настил) 51
Залік 18

Залози 100
Замінники незбираного молока 101
Замінники протеїну 101
Заморожування м'яса 101
Занизування (інші назви – напружанки, заволокання, підволокання) 51
Запал рослин 101
Запам'ятовування 18
Запарювання кормів 101
Запилення рослин 101
Заплав (заплава) 101
Заплідненість свиноматок 101
Запліднення 101
Заповідник 101
Запрягання 101
Запуск корів 102
Зараженість насіння шкідниками і хворобами 102
Зародок 102
Засоби навчання 37
Засолені ґрунти 102
Затрати (витрати) корму 102
Захист рослин 102
Збереженість птиці 102
Зберігання яєць 102
Зборки 51
Збудження 102
Зв'язність ґрунту 102
Зважування свиней 102
Звалок 102
Звитість вовни 102
Звички 19
Згущене молоко 103
Згущені вершки 103
Здібності 19
Здоров'язберігальна компетентність 37

Зебу 103
Зелений конвеєр 103
Зелені добрива 103
Зелені овочеві культури (салат, шпінат, кріп) 103
Зельці 103
Зернівка 103
Зерно 103
Зернобобові культури 103
Зерновий вивід (зерновий вивод) 51
Зернові злаки 103
Зерносушарка 103
Зерносховище 104
Зигота 104
Зимостійкість 104
Змережування зубцями 51
Змережування плахтовим швом 51
Зміст трудового навчання (навчання технологій) 38
Змістова лінія «Проектування» 37
Змістова лінія «Професійна орієнтація» 37
Змістова лінія «Технічна та художня творчість» 38
Змістова лінія «Технології й техніка» 38
Змішана вовна 104
Зольність 104
Зоогієна 104
Зооінженер 104
Зоологія 104
Зоотехнічний облік 104
Зорова пам'ять 19
Зрошення 104
Зрошувальна норма 104
Зсідання крові 104
Зубр 104
Зубці 51

Зубцювання 51

I

Ідея 20
Ізолейцин 104
Ілювіальний горизонт профілю ґрунту 104
Імпотенція 105
Імунітет 105
Ін'єкція 105
Інбридинг 105
Інвазія 105
Інгібітори 105
Індекс будови тіла 105
Індекс вим'я 105
Індекс жовтка 105
Індекс м'ясності 105
Індекс форми яйця 105
Індивідум (індивід, особина) 105
Індик 105
Індик свійський 105
Ініціативність 20
Інкрустація 105
Інкубатор 106
Інкубаторій 106
Інкубаторно-птахівниче підприємство 106
Інкубаційний період 106
Інкубація 106
Інноваційні технології 38
Інокуляція 106
Інохідь 106
Інсектициди 106
Інсектицидні рослини 106
Інстинкт 106
Інститути шляхетних дівчат 20
Інструктаж 38
Інсулін 106

Інтелект 20
Інтенсивна відгодівля 106
Інтенсивні системи
землеробства 106
Інтенсивність видоювання 106
Інтенсивність добору (селекції) 106
Інтенсивність несучості 107
Інтенсифікація галузей
тваринництва 107
Інтер'єр 107
Інтотоксикація 107
Інтразональні ґрунти 107
Інтродукція 107
Інфантилізм 107
Інфекція 107
Інформаційна компетентність 38
Іподром 107

К

Кабан 107
Кавказька порода 107
Казеїн 107
Калібрування 108
Калорійність корму 108
Калорія 108
Камбар 108
Камвольні вівці 108
Канва 52
Канібалізм 108
Канітель 50
Канна 108
Капіляри 108
Каракуль 108
Каракульська порода 108
Каракульча 108
Карантин 108
Карантинне приміщення 108
Карантинні бур'яни 109

Карбамід (сечовина) 109
Карбонад 109
Каротин 109
Карта кольорів муліне 52
Кастрація 109
Каталізатори 109
Каунт 52
Кафедра 20
Качалочка 52
Качан 109
Качка свійська 109
Качур 109
Каштанові ґрунти 109
Квітка 109
Кептар 52
Кератин 109
Керсетка 52
Кефір 110
Київська академія 21
Килим 52
Килимарство 52
Килими-стежки (скорци) 52
Кирилиця 21
Кислотність ґрунту 110
Китиці 52
Кишковий сік 110
Кібернетика 110
Кілковий рушник 52
Кількісні ознаки 110
Кільцеподібний збиток 110
Кільцювання 110
Кінь пржевальського 110
Кісник (упліти) 52
Кістка 110
Кісткове борошно 110
Кітність 110
Клас вовни 110
Класифікація (оцінка) за типом 110

Класифікація вовни 110
Класифікація кормів 111
Класифікація методів навчання 21
Класифікація порід 111
Класифікація тварин 111
Класний журнал 22
Класний керівник 22
Класно-урочна система навчання 22
Класування овчин 111
Клейковина 111
Клепач 53
Кличка 111
Клітина 111
Клітинне дихання 111
Клітки 111
Клітковина 111
Клок (шматки вовни) 111
Ключова компетентність 38
Кмітливість 23
Книга історії полів 111
Книжка 112
Кнур 112
Коагуляція 112
Ковбасні вироби 112
Коверці 53
Ковтання 112
Коефіцієнт використання поживних речовин і енергії корму 112
Коефіцієнт використання протеїну 112
Коефіцієнт опереності 112
Коефіцієнт перетравності 112
Коефіцієнт природної освітленості 112
Коефіцієнт успадкування 112
Кожух 53
Колаген 112
Колагенові волокна 112
Колекція 53
Колірна гармонія 53
Колос 113
Колотівка (колотівця) 53
Колотушка 53
Колунки 53
Комбікорм 113
Комбінована селекція 113
Комбінований силос 113
Комель (окоренок) 53
Комолість 113
Компетентнісний підхід 38
Компетентність 39
Компетенція 39
Комплекс тваринницький 113
Комплексна діагностика навчальних досягнень 39
Комплексні добрива 113
Компост 113
Комунікабельність 23
Комфорт 113
Кон'юнктивіт 113
Кондиційне насіння 113
Кондиціювання вовни 113
Кондиція 113
Конкур 113
Консервація генетичного матеріалу 114
Консервування кормів 114
Консервування овчин 114
Конституція 114
Контроль 39
Контроль досягнень навчання 39
Контрольна відгодівля 114
Контрольне гніздо 114
Контрольний забій 114

Контрольний надій 114		Крисид 116
Копистка (копирстка) 53		Критерії 39
Копчення 114		Крій одягу (виробу) 54
Корейка 114		Кріобіологія 116
Коренева система 114		Кров 116
Коренева шишка 114		Кров'яний тиск 116
Кореневище 114		Кровність тварин 116
Коренеплоди 115		Кровоносна система 116
Коренерізка 115		Кровообіг 116
Корець 53		Кровотворення 116
Корито 53		Кровотворні органи 116
Корівник 115		Крок 116
Корінь 115		Кроква 54
Корми 115		Крона 117
Кормова база 115		Крос 117
Кормова норма 115		Кросна 54
Кормова одиниця 115		Кросонки 54
Кормовий раціон 115		Крохмаль 117
Кормові відходи 115		Крохмальний еквівалент 117
Кормові таблиці 115		Круг, гончарний круг, гончак 54
Корніш (корнуельські кури) 115		Кругляк 54
Корова 115		Кругляння 54
Корова-первістка 115		Куліси 117
Коромисло (коромисел) 53		Культивація 117
Коряк 53		Культура 23
Коса гладь 53		Культура поведінки 23
Косиця вовни 115		Культурні пасовиська 117
Коткування 116		Культурні пасовища 117
Коц (коць) 53		Куманець, куман, куманчик (полтавщина), київський глечик, глечик для горілки, охтирський глечик 54
Кошарно-базовий вирощування ягнят 116	метод	Кумис 117
Кошки 54		Купання тварин 117
Крапанка (капанка) 54		Курдюк 117
Крашанка 54		Куряча шкірка 54
Креатин 116		Курячий брід 54
Крейда 116		Кутюр'є 55
Креолін 116		
Кривулька (кривуля) 54		

Кухоль, кухлик 55
Кучерявість оперення 117
Кучинська ювілейна порода
курей 117
Кущіння (кущення) 117

Л

Лабільність 118
Лабораторія 118
Лабораторні тварини 118
Лава 55
Лавка 55
Лактаза 118
Лактаційний період 118
Лактація 118
Лактогенний гормон 118
Лактоза 118
Лактометр 118
Ландрас 118
Латвійська біла порода 118
Латвійська темноглова порода 118
Лебединська порода 119
Леггорн 119
Легкі ґрунти 119
Лейкози 119
Лейкоцитарна формула 119
Лейкоцити 119
Лейцин 119
Лекція 24
Лелітки 55
Лимани 119
Линяння 119
Липкість ґрунту 119
Листки 119
Литовська біла порода 119
Лиштва (лиштовка, лишва) 55
Лівер 120

Лігнін 120
Ліжко 55
Ліжник (лижник, джерга,
покрівець, наліжник) 55
Ліжникарство 55
Лізін 120
Лімфа 120
Лімфатична система 120
Лімфатичний вузол 120
Лімфообіг 120
Лімфоцити 120
Лінія 120
Лінія батьківська 120
Лінія генеалогічна 120
Лінія заводська 120
Лінія материнська 120
Ліпіди 120
Ліпоїди 120
Ліпопротеїди 121
Лісотехнічні меліорації 121
Літнє табірне утримання
тварин 121
Літній табір 121
Лічильний хрестик 55
Лобзик 55
Ложка 55
Ложкарство 56
Лоза (прут) 56
Лозоплетіння 56
Локалізація 121
Лошак 121
Луг (зола) 56
Лужність ґрунту 121
Лузга 121
Лужжистість 121
Лучка (витяганий верхоплут) 56
Лущення 121
Льон (ленок) 56

Люлька 56
Люпиноз 121
Люрекс 56
Лютня 56
Люшня (лушня) 56
Ляда 56
Лямка 121
Ляхівка багаторядна 56

М

М'язи 121
М'ясна худоба 121
М'ясне борошно 121
М'ясне скотарство 122
М'ясні продукти 122
М'ясо 122
М'ясо-вовнові породи 122
М'ясокомбінат 122
Магістр 24
Макаренко Антон Семенович 24
Макроелементи 122
Макуха 122
Мальованка 56
Мальтоза 122
Манжета 56
Манишка 57
Маргарин 122
Маркування м'яса 122
Мармуровість м'яса 122
Маса 1000 насінин 122
Маса тварин 122
Масаж вим'я 122
Масло 123
Маслянка (сколотини) 123
Маслянокисле бродіння 123
Мастит 123
Масць 123
Материнська порода 123
Матеріальна база для технологічної

освіти 39
Меланж 57
Меланізм 123
Меланхолік 25
Меліорація 123
Меляса 123
Ментальність нації, менталітет 25
Мережання 57
Мережка 57
Мериноси 123
Мериносова вовна 123
Мерлушка 123
Мерсеризація 57
Мертвий волос 123
Мета освітньої галузі
«Технології» 39
Мета позаурочної діяльності 39
Метаболіти 123
Металік 57
Метіонін 123
Метод «акваріум» 39
Метод «велике коло» 40
Метод «займи позицію» 40
Метод «мікрофон» 40
Метод «мозкового штурму» 40
Метод 25
Метод проектів 25
Метод проектів 40
Методи дослідження у
педагогіці 25
Методи розведення 124
Методика трудового навчання
(навчання технологій) 40
Методичні прийоми 40
Миргородська порода 124
Міздря 124
Мікози 124
Мікродобрива 124

Мікроелементи 124
Мікроклімат 124
Мікроскопія 124
Мікрофлора 124
Мінералізація органічних речовин 124
Мінеральна поживність кормів 124
Мінеральне живлення тварин 124
Мінеральний обмін 124
Мінливість 124
Міюген 125
Міюглобін 125
Міюзин 125
Міцність вовни 125
Мічення тварин 125
Мішковина 57
Модель 57
Модельєр 57
Моделювання одягу 57
Мозок 125
Молодняк 125
Молодняк птиці 125
Молозиво 125
Молоко 125
Молочна продуктивність 125
Молочна промисловість 125
Молочна худоба 125
Молочне поросля 125
Молочне скотарство 125
Молочний період 126
Молочні відвійки (знежирене молоко) 126
Молочні залози 126
Молочність свиноматки 126
Молочно-м'ясна худоба 126
Моніторинг 126
Монокорм 126
Монокультура 126

Моноліт 126
Монохромна вишивка 57
Монтування 57
Морозостійкість 126
Морфологічний склад туші 126
Морфологічні ознаки ґрунтів 126
Морфологія тварин 126
Моціон 126
Мужність 26
Музеї 26
Муліне 57
Мутант 126
М'язга 127
М'язова тканина 127
М'ясна продуктивність 127
М'ясна промисловість 127
М'ясні консерви 127

Н

На косу нитку 57
На межову нитку 58
Набірування 58
Набуті ознаки 127
Набухання ґрунту 127
Навантаження пасовиська 127
Навички 26
Навій 58
Навчальна програма 26
Навчальна програма з трудового навчання 40
Навчальний план 27
Навчальний предмет 27
Навчальний процес 27
Нагул тварин 127
Надій 127
Накладна канва 58
Наливання зерна 127
Намистинки 58

Намітка (наміт, наметка, сповивало, завивало, завій, плат, убрус) 58
Наочні методи 40
Наперсток (наперсник) 58
Напівгруба вовна 127
Напівгрубововнові вівці 127
Напіврунок 127
Напівтонка вовна 128
Напівтонкорунні породи 128
Напівфабрикати 128
Напівхрестик 58
Напря́м продуктивності 128
Напування тварин 128
Народна вишивка 58
Насінний зачаток 128
Насінництво 128
Настилування 58
Наступність у навчанні 27
Натура зерна 128
Наука 28
Національне виховання 28
Національний одяг 59
Незамінні амінокислоти 128
Незамінні жирні кислоти 128
Нейрогуморальна регуляція 128
Некроз 129
Неоднорідна вовна 129
Неотенія 129
Неплідність 129
Неповні стібки 59
Нерви 129
Нервова система 129
Несучість 129
Несучість на середню несучку 129
Нетель 129
Низь 59
Нирки 129

Нитки швейні 59
Ніж кошиковий 59
Ніжність м'яса 129
Нітрагін 129
Нітрати 129
Нітрити 129
Норма висіву насіння 129
Норма годівлі 129
Нормалізація молока 129
Нуклеїнові кислоти 130
Нуклеопротеїди 130
Нюх 130

Об'ємисті корми 130
Об'ємна маса (у грамах) 130
Обводнення місцевості 130
Обиденний (рушник) 59
Обігрівання 130
Обкорування 59
Облік кормів 130
Обметування (обкидання) 59
Обмін енергії 130
Обмін речовин (метаболізм) 130
Обмінна енергія 130
Оболонка 130
Обрізання хвостів 130
Обрізування плодкових дерев 130
Оброслість 131
Обшивка 59
Овоскоп 131
Овочівництво 131
Овуляція 131
Овчина 131
Опір ґрунту 131
Однобічні шви 59
Однодомні рослини 131
Однорідна вовна 131

Однорідна група 131
Однорідність стада 131
Одомашнення тварин 131
Ожиріння тварин 131
Озимі рослини (пшениця, жито, ячмінь) 131
Окиснення 131
Окіст (тазостегновий відділ) 132
Окситоцин 132
Олійні культури 132
Олімпіади з трудового навчання 41
Онтогенез 132
Оперення 132
Опік 132
Оплата корму 132
Оплата праці 132
Опромінення організму 132
Оптимум 132
Оранка 132
Організаторські здібності 28
Організм 132
Органогенез 132
Орнамент 59
Орнаментальні мотиви 59
Освітлення 132
Осідання ґрунту 132
Осіменіння 133
Осіння вовна 133
Основа 60
Основне поголів'я 133
Особистісно зорієнтований підхід 41
Остфризька порода 133
Ость 133
Осушення 133
Отара 133
Охолоджена туша 133
Охолоджене м'ясо 133

Охолодження молока 133
Оцвітина 133
Оцінка 41
Оцінка за походженням 133
Оцінка за якістю потомства 133
Оцінка тварин 133
Оцінка якості води 133
Оцінка якості кормів 133
Оцінка якості протеїну 134
Оцінювання 41

п

П'яльці (п'яльця, кросна) 60
Пагін 134
Пазуха 60
Пальмета 134
Пам'ять 29
Пантотенова кислота 134
Пар 134
Паразити 134
Параліч 134
Парники 134
Партеногенез 134
Партія насіння 134
Парування 134
Пасіння тварин 134
Пасмо 60
Пасовиська 134
Паспарту 60
Паста кормова 134
Пастеризація 135
Пастеризація молока 135
Патогенні бактерії 135
Патока 135
Паштет 135
Педагогіка 29
Педагогічна майстерність 29
Пекінська порода 135

Пеніцилін 135
Пепсин 135
Пептиди 135
Передзабійне витримування тварин 135
Перетравність кормів 135
Перехідний волос 135
Перистальтика 135
Перитоніт 135
Перфорований папір 60
Пестициди 135
Петельний шов 60
Петля 60
Печінка 135
Пивна дробина 135
Пивні дріжджі 136
Пилові бурі 136
Писанка 60
Писачок 60
Питома маса ґрунту 136
Півень 136
Північнокавказька порода 136
Північнокавказька порода 142
Північнокавказька порода індиків 136
Пігменти 136
Підбір 136
Підготування кормів до згодовування 136
Підсвинок 136
Підстилка 136
Підшлункова залоза 136
Підщепа 136
Пінцгау 136
Пір'я 137
Піткання (утік, уток) 61
Пішва 61
Плазма 137
Пластикові канва 61
Пластичність ґрунту 137
Плахта 61
Плацента 137
Плевра 137
Племінна (генетична) цінність 137
Племінна група 137
Племінна книга 137
Племінна робота 137
Племінна тварина 137
Племінна ферма 137
Племінний молодняк 137
Племінні записи 137
Плід 137
Плідник 138
Плімутрок 138
Плоди 138
Плодючість 138
Плодючість птиці 138
Побічна продукція 138
Повернення поживних речовин 138
Повітроємність 138
Повітропроникність 138
Повноцінна годівля 138
Повноцінність кормів 138
Повторюваність 138
Поділ 138
Подразливість 138
Подразники 138
Поживний режим ґрунту 138
Поживність кормів 139
Поживні культури 139
Позакласна робота в школі 29
Поїдання корму 139
Покоління 139
Поливна норма 139
Поліплодія 139
Поліпшення сіножатей і

пасовиськ 139
Полісахариди 139
Полова 139
Полотно 61
Полотняне 61
Полтавська гладь 61
Полтавська м'ясна порода 139
Помісь 139
Попередник 139
Популяція 139
Пористість ґрунту 139
Порода 139
Породи 140
Породна група 140
Породне районування 140
Породний тип багатоплідного каракуля 140
Породність тварин 140
Порося 140
Поросята-сисуні 140
Посівна придатність насіння 140
Посівні якості насіння 140
Постембріональний розвиток 140
Потомство 140
Починок 61
Поярок 141
Пояснення 30
Практична робота 41
Предметна (галузева) компетентність 41
Предметні гуртки 41
Прекосяк 141
Премікси 141
Прив'язь 141
Прижиттєва товщина шпику 141
Принципи навчання 30
Приплід 141
Приріст живої маси 141
Приручення тварин 141
Провітаміни 141
Прогноз 141
Програма селекції 141
ПРОДУКТИВНІСТЬ праці 141
Продуктивність тварин 141
Продукція 141
Проект 41
Проектно-технологічна діяльність 41
Проектно-технологічна компетентність 41
Промислове птахівництво 141
Проміжні культури 141
Проміри тварин 141
Прорізна гладь 61
Протеїди 142
Протеїн 142
Протеїни 142
Протеїнова поживність кормів 142
Протеїнове живлення 142
Протеоліз 142
Професійний відбір (добір) 42
Профільні загальноосвітні предмети 42
Прутик (прутики, прут) 61
Прядіння 61
Пряжа 61
Психрометр 142
Птахівництво 142
Птахофабрика 142
Пташник 142
Птерилії 142
Пух (підшерсток) 142
Пух 142
Пухлики 61

Р

- Радіоактивне зараження 142
Радіоактивність 142
Радіобіологія 143
Радіопротектори 143
Рамбульє американський 143
Рапорт 61
Рахіт 143
Раціон 143
Регресія 143
Режим світловий 143
Резистентність 143
Рекордні тварини 143
Рекультивация 143
Ремонт стада 143
Ремонтний молодняк 143
Рентабельність 143
Рентген 143
Репродуктивні органи 143
Репродукторне стадо 144
Репродукція 144
Ретикулярна тканина 144
Ретинол 144
Ретязь (ретязок, неправильний хрестик, плетінка, оксамитовий шов) 62
Реферат 30
Рефлекс 144
Рецептори 144
Рибонуклеїнова кислота (рнк) 144
Рибосоми 144
Рибофлавін 144
Рись 144
Ритм несучості 144
Ритм репродукції 144
Риторика, реторика 30
Рівень годівлі 144
Рід 144
Різотрав'я 144
Ріст 144
Роги 145
Род-айланд 145
Роди 145
Родильне приміщення 145
Родина 145
Родовід 145
Родючість 145
Розведення «в собі» 145
Розведення 145
Розведення за лініями 145
Розвиток 145
Розвиток тварин 145
Роздавачі кормів 145
Роздоювання корів 145
Розмноження 145
Розповідь 30
Розповідь 42
Розсадник 146
Розтяжність вовни 146
Романівська порода 146
Роменська порода 146
Ромні-марш 146
Рослини довгого дня 146
Рослини короткого дня 146
Ротація сівозміни 146
Рубець 146
Руда масть 146
Рукав 62
Руно 146
Рушник 62
Рушник божник 62
Рушник плечовий 62
Рушник подарунковий 62
Рушники чернецькі 62
Рушникові шви 62
Ряба масть 146

Ряжанка 146

С

Саджанець 147

Сало 147

Сальна відгодівля 147

Самоомолодження плодової
рослини 147

Самостійність 31

Санітарія 147

Сахароза 147

Свинарник 147

Свинарство 147

Свинарство племінне 147

Свинарство товарне 147

Свинарський комплекс 147

Свинина 147

Свині ремонтні 147

Свинка 147

Свиноматка 147

Свиня дика 147

Свиня свійська 147

Свита (свитка) 63

Свійські тварини 147

Секреція 148

Селезінка 148

Селекційне гніздо 148

Селекційне стадо 148

Селекція 148

Селекція птиці 148

Семінар навчальний 31

Сепаратор 148

Сепарування молока 148

Сепсис 148

Сервіс-період 148

Середня маса яєць 148

Середовище 148

Серин 148

Сертифікат 148

Серце 148

Серцевина вовнового волокна 148

Сечовиділення 148

Сечоутворення 149

Силос 149

Силосування 149

Симбіоз 149

Символ «безкінечник» 63

Символ «берегиня» 63

Символ «дерево життя» 63

Символ «риба» 63

Символ «сонце» 63

Символ «тризуб» 63

Символ «хрест» 63

Симентальська порода 149

Сир 149

Сироватка молочна 149

Система розведення 149

Сичуг 149

Сівба 149

Сівозміна 149

Сіль кухонна 149

Сільськогосподарські тварини 149

Сім'я 150

Сінаж 150

Сінне борошно 150

Сіно 150

Сіра масть 150

Сіра українська порода 150

Сірководень 150

Сітка 150

Сіянець 150

Скарифікація 150

Скелет 150

Скирта 150

Скловидність насіння 150

Скоростиглість тварин 150

Скотар 150
Скотарство 150
Скромність 31
Слизова оболонка 151
Сліпе вирізування 63
Смак 151
Сметана 151
Смушка 151
Смушково-молочні породи 151
Смушок 156
Собівартість продукції тваринництва 151
Сода кальцинована 151
Сода каустична 151
Сокільська порода 151
Соковиті корми 151
Соланіни 151
Солов'їні вічка 63
Солодові ростки 151
Солома 151
Сонячна радіація 151
Сонячний удар 152
Сорочка 63
Сорт 152
Сортові якості насіння 152
Сортозміна (сортозаміна) 152
Сортооновлення 152
Сортування смушків 152
Сортування яєць 152
Спадковість 152
Спарювання 152
Спектр 63
Сполучна тканина 152
Спостереження 31
Спостереження 42
Ссання 152
Ставропольська порода 152
Стадії розвитку 153
Стадо 153
Станок 153
Старіння 153
Статева зрілість 153
Статева охота 153
Статеві гормони 153
Статеві органи 153
Статі тварин 153
Стать (чоловіча і жіноча) 153
Стебло 153
Стебловий шов 63
Стека 63
Стеклярус 63
Стерилізація 153
Стерилізація молока 153
Стерильність 153
Стимулятори росту 154
Стирок 63
Стібок 63
Стійлово-табірне утримання тварин 154
Стовбур 154
Стовпчик 64
Стрази 64
Страмін 64
Стратифікація 154
Стрес 154
Стресостійкість 154
Стресочутливість 154
Стругач, кіска 64
Структура врожаю 154
Структура ґрунту 154
Структура породи 154
Структура раціону 154
Структура стада 154
Сублимація м'яса 154
Субпродукти 155
Супереліта 155

Суха речовина кормів 155
Сухе молоко 155
Сухий волос 155
Сухозлітка (брузумент, гальон, сухозлотиця, позлотець, позлотка, сухозлоть) 64
Сухостійний період 155
Сухостійний період 155
Суцвіття 155
Схема для вишивання 64
Схожість насіння 155
Схрещений прутик 64
Схрещування 155
Схрещування вбирне (поглинальне) 155
Схрещування відтворювальне 155
Схрещування двопородне 155
Схрещування заводське 155
Схрещування перемінне 155
Схрещування промислове 155

Т

Табун 156
Тавро 156
Таврування 156
Таксономія 156
Тасьма 64
Татуювання 156
Тварина 156
Тваринний корм 156
Тваринний світ 156
Тваринництво 156
Тваринницька ферма 156
Телятина 156
Телятник 156
Темперамент 32
Температура інкубації 156
Температура тіла 156

Теплиця 157
Тепловбиральна здатність 156
Тепловий режим ґрунту 157
Тепловіддача 157
Теплолюбність 157
Теплопровідність 157
Термічні знезараження 157
Термометр 157
Терморегуляція 157
Термостат 157
Терська порода 157
Техніка безпеки 157
Технічна творчість дітей 32
Технічні гуртки 32
Технічні засоби навчання 32
Технології 42
Технологія 157
Технологія 42
Технологія виробництва свинини 157
Тип 157
Тип годівлі 157
Типи ґрунтів 158
Типи сівозміни 158
Тирло 158
Тичинка 158
Тільність 158
Тіньова гладь 64
Тканина (тканка) 65
Тканина 158
Тканинне дихання 158
Ткацьке переплетення 65
Ткацький верстат 65
Товарна продукція 158
Товарне стадо 158
Товщина вовни 158
Токсини 158
Тон 65

Тонка вовна 158
Тонкорунні вівці 158
Топлене молоко 158
Трав'яне борошно 158
Трава 158
Травлення 159
Травостій 159
Тракененська порода 159
Трансплантація 159
Транспортування 159
Тренінг 159
Тренування 159
Тривалість інкубаційного періоду 159
Трипсин 159
Тритікале 159
Трудове виховання 33
Трудове виховання 42
Трудове навчання 33
Тулуб 159
Туша 159

У

Увага 33
Угрупування 159
Удобрення культур 159
Уельська порода 159
Українська верхова порода 160
Українська гірськокарпатська порода 160
Українська м'ясна порода корів 160
Українська м'ясна порода свиней 160
Українська степова біла порода 160
Українська степова ряба порода 160
Ультрафіолетове опромінювання тварин 160

Умовні рефлексії 160
Упряж (збруя) 160
Урожайність 161
Урок 34
Урок 42
Успадкування 161
Успішність 34
Уставка (вуставка, вставка) 65
Утилізація 161
Уток (піткання) 65
Утримання сільськогосподарських тварин 161
Учитель у широкому суспільному значенні 34
Ущільнення ґрунту 161

Ф

Фагоцити 161
Фагоцитоз 161
Фаза вегетації (росту) плодів рослин 161
Фаза відносного спокою 161
Фази росту і розвитку хлібних злаків 161
Фактори ґрунтоутворення 161
Фактори життя рослин 161
Факультет 35
Фарбування (кольорування, барвування, пофарбування, офарблення, забарвлення) 65
Фармакологія 161
Фасціольоз 162
Фасція 162
Фенотип 162
Ферма тваринницька 162
Ферментація м'яса 162
Ферменти (ензими) 162
Ферментні препарати 162

Фертильність 162
Фізична глина 162
Фізична спільність ґрунту 162
Фізичне вивітрювання 162
Фізичний пісок 162
Фізіологічна статева зрілість 162
Фізіологія тварин 162
Фіксація 162
Філіал (філія) 162
Формені елементи крові 162
Формування зерна 162
Фосфати кормові 163
Фосфатиди 163
Фотоперіодизм 163
Фотосинтез 163
Фрезерування 163
Фульвокислоти 163
Фураж 163

Х

Харчові відходи 163
Хвойне борошно 163
Хвороби сільськогосподарських культур 163
Хвороби тварин 163
Хімічне вивітрювання 164
Хімічне консервування кормів 164
Хімічні меліорації 164
Хімозин (сичужний фермент) 164
Холерик 35
Холестерин 164
Холін 164
Холмогорська порода гусей 164
Холодостійкість 164
Хомут 164
Хрест 65
Хрестик 65
Хромопротеїди 164

Хромосома 164
Хромосомний набір 164
Хрящ 164
Хутрова сировина 164
Хутрові овчини 165

Ц

Целюлоза 165
Центральна нервова система 165
Центри походження культурних рослин 165
Центрифуга 165
Цесарка звичайна 165
Цибулина 165
Цигайська порода 165
Цикл несучості 165
Цинга 165
Цироз печінки 166
Цистеїн 166
Цистерна молочна 166
Цистин 166
Цистит 166
Цитологія 166
Цитоплазма 166

Ч

Чеки 166
Черв'ячок (роздільний прутик) 66
Червона степова порода 166
Череззерниця 166
Чисниці 65
Чиста вовна 166
Чиста енергія кормів 166
Чиста лінія 166
Чистокровна верхова порода 166
Чистопородне розведення 167
Чистопородність 167
Чистота насіння 167

Чорно-ряба порода 167

Чума свиней 167

Чутливість 167

Ш

Шароле 167

Швидкість оперення 167

Швіцька порода 167

Шинка 167

Ширазі 167

Шкідники сільськогосподарських культур 167

Шкіра 168

Школа 35

Шкури великої рогатої худоби 168

Шлейфування 168

Шлунковий сік 168

Шлунок 168

Шмол 66

Шов «уперед голкою» 66

Шов 66

Шок 168

Шоф 66

Шпик 168

Шпіндельбуш 167

Шпорці 168

Шріт 168

Штангенциркуль 168

Штапель 168

Штучне осіменіння тварин 168

Шубна овчина 168

Шубна порода овець 168

Щ

Щеплення (трансплантація) 168

Щетина 169

Щитовидна залоза 169

Щиток 169

Щільність посадки 169

Щільність утримання 169

Ю

Юні техніки 35

Я

Ягня 169

Ягнятина 169

Ядро 169

Яечна маса 169

Яечний порошок 169

Яечники 169

Яечні породи 169

Яйце 169

Яйцекладка 169

Яйцеклітина 169

Яйцепровід 169

Яйцесортувальна машина 169

Яйця дієтичні 169

Яйця інкубаційні 170

Яйця харчові 170

Якість продукції тваринництва 170

Яловичина 170

Ярина (яровина) 170

Ярі хлібні злаки 170

Ярка 170

Яровизація 170

Ящур 170

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Биологический энциклопедический словарь / ред. кол.: М. С. Гиляров (гл. ред.) и др. Москва : Сов. энцикл., 1989. 864 с.

Біологічний словник / за ред. акад. К. М. Ситника і В. О. Гопчинського. Київ : Укр. Рад. Енцикл., 1986. 680 с.

Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.

Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доп. й виправ. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.

Довідник агронома / за ред. Л. Л. Зіневича. Київ : Урожай, 1985. 672 с.

Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. 2-е вид., випр. Київ : Аконт, 2004. 928 с.

Образотворче мистецтво: енциклопедичний ілюстрований словник-довідник / упоряд. П. Пасічний. Київ : Факт, 2007. 680 с.

Реймерс Н.Ф. Основные биологические понятия и термины: Книга для учителя. Москва : Просвещение, 1988. 319 с.

Русско-украинский словарь: в 3 т. / ред. кол.: И. К. Белодед (председ.) и др. Київ : Укр. Сов. Энцикл., 1983. 1984.

Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Укр. Рад. Енцикл., 1976. 776 с.

Словник української мови : у 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід (гол.) та ін. Київ : Наук, думка, 1970–1980.

Ставровский А. Е., Савич И. А. Основы животноводства : учеб. пособ. для 9-11 кл. Москва : Просвещение, 1983. 249 с.

Титаренко В. П., Титаренко О. О. Сучасне сільськогосподарське виробництво : навч. посіб. Полтава, 2010. 476 с.

Титаренко О. О. Методика вивчення агровиробництва : навч.-метод. посіб. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2014. 292 с.

Устименко Г. В., Колонахов П.Ф., Раздымалин И.Ф. Основы агротехники полевых и овощных культур. Москва : Просвещение, 1984. 256 с.

БАГАТОГАЛУЗЕВИЙ СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Укладачі:

Степаненко М.І.

Титаренко В.П.

Титаренко О.О.

Комп'ютерний дизайн та верстка:

Нагорна Н.О.

